

FETH ve MEDENİYET

Madde ve Mananın Fethi

T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi

Ocak 2021 - Yıl: 01 - Sayı: 01

ISSN: 2757-5306

Gönüllerin fethedildiği bir medeniyetin izinde
Kuruluş'un beşiğindeki ilk fetih: **KARACAHİSAR**

Evvel Cum'a hutbesi Karacahisâr'da okundu, ammâ bayram hutbesi Eskişehir'de okundu ve bayram namâzı da anda kılındı.

Nâzm

*Okundu hutbe kîm Gazi 'Osmân
Ertonrul oğlu Gazi han 'Osmân*

*Temerrüd ehli kâfirler kırandur
O mü'min leşkerine han 'Osmân*

*Ki 'adli bezli hep tutdı cihânı
'Atâsı sâyesi ni'metlü 'Osmân*

*Harâb iden putı puthâneleri
'İmâret dîn-i İslâm itdi 'Osmân*

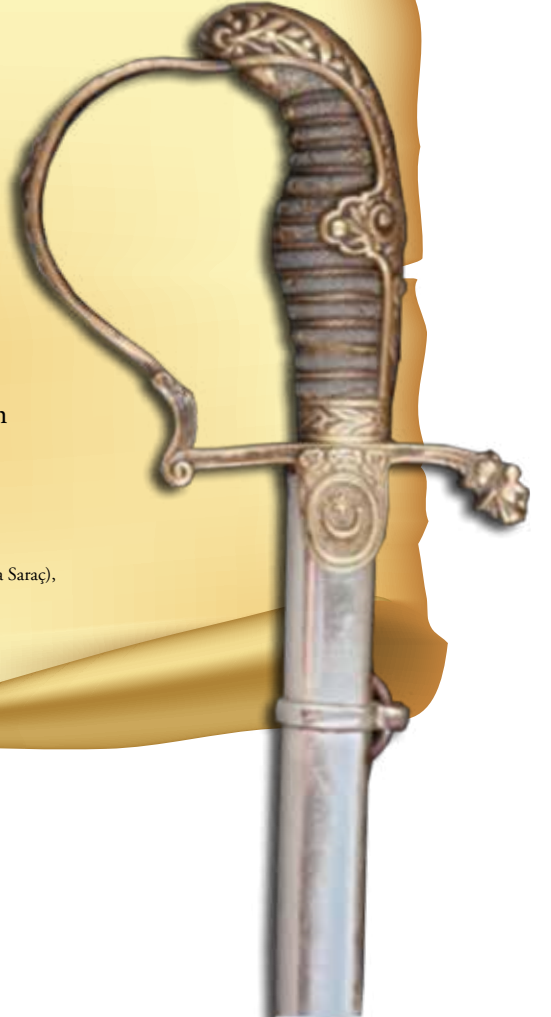
*Münâdîler nidâ ider salâdur
Sa'âdet bahş ider dir geldi 'Osmân*

*Kuruldı devleti çetri ezelden
Ebed bakî kalur bil nesl-i 'Osmân*

Evvel târîh-i hutbe-i 'Osmân hicretün altı yüz seksen sekizinde vâki olındı.

“Tevârih-i Âl-i 'Osmân”dan

Âşık Paşazade (2003), Osmanogullari'nin Tarihi, (Haz. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul, s. 340.

FETH ve MEDENİYET

T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi
Ocak 2021 - Yıl: 01 - Sayı: 01

T.C. ESKİŞEHİR VALİLİĞİ ADINA SAHİBİ
Erol AYYILDIZ
Vali

DERGİ YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Mehmet KOCABIÇAKOĞLU
İl Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Feride TURAN

BİLİM DANIŞMA KURULU
Prof. Dr. Osman KÖKSAL
Prof. Dr. Mehmet Erol ALTINSAPAN
Prof. Dr. Mehmet Mahur TULUM
Prof. Dr. Haşim ŞAHİN
Prof. Dr. Kemal YAKUT
Doç. Dr. Adem KOÇ
Dr. Öğretim Üyesi Hasan YILMAZYAŞAR
Dr. Cezmi KARASU

YAYIN KURULU
Şennur AZADE
Mustafa ÖZÇELİK
Ahmet URFALI
Adem YEŞİL
Feride TURAN
Burcu COŞGUN OVALI
Ali Samet KARAKOÇ

KARACAHİSAR SAYISI EDITÖRLERİ
Dr. Öğretim Üyesi Hasan YILMAZYAŞAR
Feride TURAN
Burcu COŞGUN OVALI

GRAFİK ve DÜZENLEME
Burcu COŞGUN OVALI

İLETİŞİM
Eskişehir Valiliği, ozelkalem@eskisehir.gov.tr
Tel: 0 222 214 2626/2642-43

BASKI
Sistem Ofset, Ankara

FOTOĞRAFLAR
Karacahisar Kazısı Arşivi, Eskişehir Valiliği Arşivi

KAPAK FOTOĞRAFI
Ali Samet KARAKOÇ

Yayınlanan yazıların sorumluluğu imza sahiplerine aittir. Yazara telif ücreti ödenmez.

YAYIN TÜRÜ: 3 Aylık Yerel Süreli Yayın ISSN: 2757-5306

GÖNÜLLERİN FETHEDİLDİĞİ Bir Medeniyetin İzinde

“Muhteşem bir maziye, daha muhteşem bir istikbale bağlayacak köprü olmak” ümidiyle yola çıktığımız “Fetih ve Medeniyet” dergisi; ilk sayısında, Kuruluş’un beşiğindeki ilk fethedilen kale olan “Karacahisar” dosyasıyla tarihe şerh düşmektedir.

Tarih boyunca bütün güzel başlangıçların şehri olan Eskişehir; bütün yaratılmışın Yaradan’dan ötürü sevildiği bir gönül dünyasında ecdadın rüyasının hakikat olduğu yerdir. Dallarında farklı millet, din ve mezheplerden yapraklarıyla gürleyen çınar ağacının toprağa tutunduğu şehirdir.

Eskişehir, tarihî bir gazetede ifadeyle “feyz-i millî”nin olduğu topraklardır. Kuruluş’a ev sahipliği yapmasının yanı sıra küçük bir aşireti cihan devletine götüren yolun çizildiği bu topraklar; hiçbir zaman mesafesinin silemeyeceği izleri bağrında saklamaktadır. Sadece bir başlangıcı, kuruluşu değil devamlılık arz eden bereketiyle çoğalıp yayılmayı ifade eden “feyz-i millî”; her alandaki yerlilik ve millilik arayışımızda, geleceğimizi şekillendirmede, bir dinamizmi de içinde barındırmaktadır. Bu bakımdan onu maddi ve manevi bereketiyle gömülü olduğu yerden çıkarmak; tarihi aydınlatmanın ötesinde, gönüllerin fethedildiği bir medeniyetin izinde geleceğimize ışık tutacaktır. Karacahisar Kalesi kazıları bu noktada kilit rol üstlenmektedir. 1999’dan 2014’e kadar aralıklarla devam eden kazı çalışmalarının 2020 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararı ile devam etmesi; bu yöndeki sevinç ve heyecanımızı artırmıştır.

“Fetih ve Medeniyet” adını verdiğimiz dergide; köklerimizle tarihimizin, kültür ve medeniyetimizin mirasına tutunurken diğer yandan -tıpkı ecdadımızın rüyasında olduğu gibi- kollarımızı insanlığa ve geleceğe açtık. Esasen “açma, açılma” anlamına gelen “fetih”ten kasıt

kalpleri hakikate açmaktır. Asıl fetih “gönüller fethi” idi zira. Bu topraklara konup göçmek için değil, bir çınar gibi kök salmak için ayak basan ecdadımız; önce şehirlere değil gönüllere girmenin yollarını aradılar. “Fetih”ten sonra fetih” fiiliyatına devam ederken de asıl gaye; dili, dini, mezhebi, meşrebi ne olursa olsun halkın gönlünü kazanmak olmuştur. Nitekim asırlar boyunca bir’e ve birliğe doğru bir koşudur fetih. Gönüllerin fethedildiği bir medeniyetin izinde gönül kapılarını açmayı ümit ettiğimiz dergimizde, “fetih” kavramının mana dünyasına sadık kalarak “Karacahisar”ı maddi ve manevi yönleriyle bütünleyici ele almaya gayret ettik. Dergimizin isminin üstündeki “Madde ve Mananın Fethi” ibaresi ise bu yöndeki gayret ve ümidimizin nişanesidir.

Bu vesileyle Karacahisar Kalesi’nde yapılan tüm kazılara izin vererek onları himaye eden Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN başta olmak üzere Kültür ve Turizm Eski Bakanımız Prof. Dr. Nabi AVCI Hocamıza, Kültür ve Turizm Bakanımız Mehmet Nuri ERSOY’a, alakasını esirgemeyen milletvekillerimize; destek veren bütün devlet kurum ve kuruluşlarına, tarihimizin gün yüzüne çıkarılmasında yüreğini ortaya koyan bilim insanlarına, kazılarda fedakârca çalışan her cana şükranlarımı sunarım. Karacahisar sayımıza değerli çalışmalarıyla katkı sunan kıymetli hocalarımıza ve tabii ki “Fetih ve Medeniyet”in yayınlanmasında emeği geçen her yüreğe teşekkürü bir borç bilirim.

Gönüllerin fethedildiği bir medeniyetin izinde aynı manaya kapı aralayan, aynı maya ile yoğrulmuş halisane niyetlerle yola çıktığımız “Fetih ve Medeniyet”in hayırlara vesile olmasını dilerim.

EROL AYYILDIZ
ESKİŞEHİR VALİSİ

İÇİNDEKİLER

OCAK 2021

06

KARACAHİSAR KALESİ
GÜNÜMÜZDE NE İFADE EDİYOR?

14

BİLGİYİ ARARKEN: KARACAHİSAR KALESİ
ARAŞTIRMA -KAZI SÜRECİ (1999-2020)
HASAN YILMAZYAŞAR

22

KARACAHİSAR KALESİ'NDEKİ KÜÇÜK ESERLER
(2011-2014 KAZI SEZONU)
MEYDAN PALALI

30

KARACAHİSAR KALESİ KAZILARINDA
(2011-2014) ÇIKAN OK UÇLARI
M. EROL ALTINSAPAN

36

SİKKELER NE SÖYLÜYOR: KARACAHİSAR KALESİ
VE ERKEN DÖNEM OSMANLI SİKKELERİ
HASAN YILMAZYAŞAR-BETÜL TEOMAN

44

BİLİNENLER, SORULAR VE ARKEOLOJİK
CEVAPLARI: ESKİŞEHİR KARACAHİSAR KALESİ
HASAN YILMAZYAŞAR

52

KARACAHİSAR KALESİ'NDE BİR GÜN
BURCU COŞGUN OVALI

56

ORASI HUŞ'TUR: DEVLET-İ ÂLİYYE'NİN BÂNİLERİ
FETALAR/AHİLER (TÜRKLER VE HİMYERİLER/
YEMENLİLER, SEYYİDLER VE ŞERİFLER)
VEDAT TURĞUT

62

KURULUŞUN MİSTİK NEFERLERİ:
ŞEYH EDEBALI, KUMRAL ABDAL VE DURSUN FAKİH
HAŞİM ŞAHİN

70

OSMAN'IN RÜYASININ GERÇEĞE DÖNÜŞTÜĞÜ
YER: KARACAHİSAR
MEHMET ALİ ÜNAL

80

OSMAN GAZİ VE KARACAHİSAR'DA KURULAN
İLK OSMANLI DÜZENİ
YUSUF OĞUZOĞLU

88

KURULUŞ DEVRİ İDARİ GELİŞMELERİ EKSENİNDE
KARACAHİSAR, SULTANÖNÜ VE ESKİŞEHİR
ORHAN KILIÇ

İLK KANUN-İLK VERGİ
CEZMİ KARASU

96

TARİHE TANIKLIK EDENLERİN GÖZÜNDEN
KARACAHİSAR KALESİ
OĞULCAN AVCI

102

KARACAHİSAR KALESİ
TAŞLARININ AKİBETİNE DAİR
EMİNE ASUHAN AKSAKAL

106

GÖNLÜMÜZÜN İÇ KALESİ: KARACAHİSAR
AHMET URFALI

110

OSMANLI DEVLETİ'NDE MİLLÎ BAYRAM VE
İSTİKLÂL-İ OSMANÎ GÜNÜ KUTLAMALARI
KEMAL YAKUT

116

OSMANLI BASININDA KURULUŞ VE
TÜRKLÜĞÜN BAŞKENTİ
FERİDE TURAN

130

KARACA¹H SAR KALESİ

Günümüzde ne ifade ediyor?

PROF. DR. ERHAN AFYONCU
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ

Büyük Bir Heyecan

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesine çıktığı 13. yüzyılın sonlarıyla 14. yüzyılın başlarına ait kaynak eserler son derece azdır. Yazılı kaynakların olmadığı dönemleri aydınlatacak yöntem ise arkeolojik kazılardır. Türkiye'de ise Osmanlı arkeolojisi maalesef hemen hemen hiç yoktur. Rahmetli Halil İnalcık hocamızın öncülüğüyle başlayan Karacahisar kazısı bir ilk oldu. Osmanlı'nın ilk başkenti olan Karacahisar kazıları tarihimizde çok az bilginin olduğu döneme ışık tutacak. Karacahisar, tarihçiler için çok büyük bir ümit ve heyecan uyandırdı.

PROF. DR. BİROL ÇETİN
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI

Osmanlı Devleti'nin temeli Karacahisar Kalesi'nin alınması ile atılmıştır. Osman Gazi adına ilk hutbenin okunduğu ve ilk sikkenin basıldığı yer olması dolayısıyla Osmanlı kuruluş tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu kaleye sahip olan Osman Bey, Bizans topraklarında ilerleyerek beyliğin sınırlarını genişletmiştir. Osmanlı kroniklerinde adı geçen ve beyliğin bağımsızlığını ilan ettiği yer olarak tanımlanabilecek Karacahisar Kalesi'nde yürütülecek arkeolojik çalışmalar tarihsel ve kültürel yapının aydınlatılmasında hiç şüphesiz kilit rol oynayacaktır.

Kuruluş gayelerinden bir tanesi de, Türk ve Türkiye tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve

malzemeleri toplamak, bu tarihî vesikaları elde etmek için gerekli araştırma, inceleme ve kazıları yapmak ve yaptırmak olan Türk Tarih Kurumu, kurulduğu günden itibaren kendisine verilen bu sorumluluğun bilinciyle Türkiye'nin farklı yerlerindeki Prehistorik, Protohistorik, Klasik Dönem ve aynı zamanda Türk kültürü ve tarihini gün ışığına çıkarmak amacıyla yürütülen Ortaçağ kazılarını desteklemektedir. Bu bağlamda, Osmanlı Kuruluş Dönemi'ne dair bilinmeyenlere ışık tutacağına inandığım Karacahisar Kalesi kazısına Kurum olarak destek vermekten büyük heyecan ve mutluluk duymaktayız.

PROF. DR. FERİDUN M. EMEÇEN
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

İlk Osmanlı tarihinin en iyi bilinen yerleri arasında öne çıkan Karacahisar, tarihî gelenekte Osmanlıların ataları Ertuğrul veya Osman Beylerle bağlantılı olarak zikredilir. Osmanlıların atalarının Ankara Karacadağ'dan Söğüt havalisine intikalleri sırasında kadim bir Ortaçağ kalesi olduğu anlaşılan Karacahisar, Selçuklu sınırında önemli bir askerî istihkam durumundadır. Bazı tarihî kayıtlarda Ertuğrul'a, bazılarında ise Osman Bey'e atfedilen fetih hikâyelerinin gerçek tarihî zemini tam olarak bilinemez ise de buranın ilk Osmanlı "payitahtları" arasında anılmaması için herhangi bir sebep bulunmaz. Bugüne ulaşan ilk Osmanlı kaynakları Karacahisar'ın Selçuklu Sultanı'nın yönlendirmesiyle Osmanlıların eline geçtiği ve bilahare burada Osman Bey adına hutbe okunarak

nisbî de olsa bağımsız sayılabilecek serbest bir statünün elde edildiği yolunda hemfikirlerdir. Karacahisar'ın Osmanlı tarihinde oynadığı bu önemli role karşılık muhtemelen kaynaklardaki bilgilerin son derece kısıtlı olması sebebiyle hakkında sağlam araştırmalar yapılamamıştır. Şimdi uzun süredir devam ettirilmekte olan kazı çalışmaları, Karacahisar tarihini aydınlatacak son derece mühim yeni malzemelerin ortaya çıkışını sağlamış ve muhtemelen kazılar ilerledikçe de daha fazla sağlayacaktır. Bu yeni bilgiler, kaynaklardaki hikâyelerin tutarlılığını ölçmek yanında Osmanlılara has yeni bir fiziki gelişmenin nasıl ortaya çıktığını anlamak bakımından emsalsiz bir değeri haizdir.

PROF. DR. YUSUF OĞUZOĞLU

Karacahisar ve çevresi İç Anadolu'ya uzanan tali yolların kesiştiği bir alandadır. Bölgenin İstanbul'a, Ege kentlerine ve Orta Doğu'ya açılan kapısı özelliğini taşır. Paleolitik (Eski Taş) Dönemi'nde yörede yerleşmeler bulunduğu kabul edilir. Orta Sakarya Vadisi'nin çeşitli yerlerinde bulunan kalay yatakları ile Gümele (Mihalgazi) gümüş yatakları günümüzden 6000 yıl önce bu sahayı cazip bir hâle getirmişti. Yine bu yöredeki Demirci Höyük'te yerleşme izleri mevcuttur. Ayrıca Mahmudiye yakınlarındaki Kuş Höyük ve Güvercin Höyük'te ve de Hamidiye'de kalıntılar mevcuttur. MÖ 1200 yıllarında Frigyalıların gelişiyle Eskişehir bölgesi canlanmış, Yazılıkaya (Midas) tarihi bir önem kazanmıştır. MÖ 700'lerde Batı Anadolu'daki Lidyalıların ilk parayı kullanması ve Kral Yolu'nu oluşturması Eskişehir/Karacahisar'ı olumlu yönde etkilemiştir. Bu arada Şar-Höyük (Dorilaion) ve Karacaşehir önem kazanmıştır. Ünlü Coğrafyacı Strabon bu gelişmeyi dile getirir. Bizans'ın İslamiyet'in yayılması sırasında gerilemesi Karacahisar'ı önemli kılmış ve yöre bir tekfurluk merkezi hâline gelmiştir. Ama asıl büyüme 1071 yılından sonra başlayan büyük Türkmen göçü sırasında olmuştur.

Eskişehir-Seyitgazi arasındaki Bizans Selçuklu siyasi sınırı çevresinde 300.000 çadırılık bir Türkmen kitlesi yerleşmiş bulunuyordu. Bu saha artık Konya'daki Selçuklu Sultanı'na ulaşılan bir köşe başı olduğu için "Sultan Önü"

olarak anılmaya başlandı. Bölgede Türk-İslam kültürünün örnekleri olarak Şeyh Şehabeddin Sühreverdi, Seyyid Abdullah, Ahi Mehmet, Ehi Ede, Ak Doğan, Ahi Ömer, Gül Dede, Hacı Nasreddin, Ahi Mahmud zaviyelerinin mevcudiyeti köklü bir kültürel potansiyelin varlığını gösterir.

1291 yılında Osman Gazi'nin Karacahisar'ı fethetmesi önemli bir tarihî başlangıçtır. Âşık Paşazade ve Neşrî Karacahisar'da görülen bu değişimi yansıtır. Burada Osmanlı Beyliği'nin ilk kurumlarını görüyoruz. Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'in Karacahisar (Sultan Önü) Sancak Beyi olması, kardeşi Gündüz Alp'in Eskişehir Subaşı olarak kaydedilmesi buna örnektir. Selçuklu Sultanı'nın Osman Bey'e bu fetihden sonra müstakil beylik vermesi ve Dursun Fakı'nın ilk kadı olarak anılması devletleşme öncesi Osmanlı Beyliği'nin Karacahisar merkezinde kurulduğunu gösterir. Ayrıca burada oluşturulan pazar yeri Kütahya'dan (Germiyan) Bilecik'e kadar tüm yöreye hizmet veren canlı bir ticari alandı. Böylece bölgedeki Türkmen potansiyelinin katkısı ile Eskişehir yöresi canlı bir üretim ve ticaret merkezi hâline gelmişti.

Karacahisar'ın değeri, Eskişehir'in ilk tarihî yerleşim yeri olmasından gelir. Bu değerli alanda kaynakların belirttiği kentleşme örneklerini canlandırarak bir müzeye dönüştürmek önemli bir proje olarak karşımızda durmaktadır.

PROF. DR. LEVENT KAYAPINAR ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Osmanlı Devleti'nin nerede, ne zaman ve nasıl kurulduğu sorusunun cevabı dünyadaki pek çok tarihçi ve düşünürü meşgul etmiştir ve bu sorunsal günümüz için de geçerliliğini korumaktadır. Aşıkpaşazade, Neşrî ve Oruç Bey gibi günümüze ulaşan en erken Osmanlı kronikleri Osmanlı Devleti'nin XIII. yüzyılın son çeyreğinde Selçuklu, Moğol, Bizans ve Anadolu Beylikleri arasındaki mücadele içinde Osman Bey tarafından bir Ortaçağ yerleşkesi olan Karacahisar'da kurulduğu konusunda bilgiler nakleder. Bu Osmanlı kronikleri ayrıca Selçuklu Devleti'nin zafiyet ve inkıraza maruz kalması sonucunda ilk hutbe, pazar vergisi, sancak beyliği ve müstakil bir devlet olarak Osmanlı Devleti'nin zuhurunun Karacahisar ve çevresinde gerçekleştiği konusunda da bilgiler verirler. Ancak XV. yüzyılda kaleme alınmış olan bu Osmanlı kroniklerinin verdiği bilgiler dönemin kısıtlı sayıda olan Selçuklu, Bizans, Beylikler, Fars ve Arap kaynakları tarafından güçlü bir şekilde teyit edilemez. Dönemin muasır

kaynaklarının Karacahisar için kırıntı niteliğinde verdiği bu bilgilerin arkeolojik, mimari, sanatsal ve nümismatik malzeme ile de desteklenmediği sürece bilimsel nitelik kazanamayacağı aşîkârdır. Bu bağlamda Eskişehir ili sınırları içinde yer alan Karacahisar Kalesi'nde yapılan kazı Anadolu ve Osmanlı tarihi açısından son derece önemlidir. Kazılar esnasında bulunan ve bulunacak arkeolojik, sanatsal, mimari ve içinde en erken Osmanlı Dönemine ait nümismatik malzeme, dönemin yazılı kaynakları ile mukayese edilerek değerlendirilmesi sonucunda Osmanlı Devleti'nin Karacahisar'da ne zaman ve nasıl kurulduğunu şüphe bırakmaz bir şekilde kanıtlanabilme potansiyeli içermektedir. Elimizdeki mevcut bilgiler ve kazılarda bulunan malzeme Karacahisar gibi bir Ortaçağ kalesinin nasıl bir Osmanlı-İslam yerleşimine dönüştüğünün ve bunun Anadolu'da sonraki asırlarda yoğunlaşacak Türk-İslam şehir oluşumunun en erken örneklerinden biri olduğunu bize sunma kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir.

PROF. DR. M. EROL ALTINSAPAN ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Eskişehir Karacahisar Kalesi, yaklaşık 60 dönümlük bir alana oturmaktadır. Ancak üç kıtada hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu olan Osman Bey tarafından, 1299 yılında Osmanlı Beyliği'nin bağımsızlığını ilan ettiği KURULUŞ yeri olması nedeni ile bu küçük kalenin hem maddi hem de manevi önemi kanaatimce çok büyüktür. Fakat aradan geçen yüzyıllar kalenin bu önemine gölge düşürmüş ve metruk bir hâle dönüştürmüştür. 1999 yılında tarih biliminin duayenlerinden Prof. Dr. Halil İncalcık Hocamızın önderliğinde ve dönemin Anadolu Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Engin Ataç'ın destekleri ile kale yeniden gündeme gelmiş bugün yerin altında kalmış olan o zenginliklerin ortaya çıkarılması söz konusu olmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığımızın izinleri ile kazı başkanları olan Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Ebru Parman, Prof. Dr. M. Erol Altınsapan ve Dr. Öğretim Üyesi Hasan Yılmazyaşar tarafından bir bayrak yarışı şeklinde sırayla kazılar yapılmış ve çok değerli bilgiler veren buluntular ortaya çıkarılıp makaleler ve kitap şeklinde yayınlanmıştır. Ancak bu yeterli değildir. Bugüne kadar yaklaşık 60 bin metrekairelik alana oturan kalenin yalnızca 6 bin metrekaresi kazılmıştır. Kazı başkanı Dr. Öğretim Üyesi Hasan Yılmazyaşar'ın kazının geleceğine büyük katkılar vereceğine inanıyorum.

Karacahisar Kalesi'nin bilim dünyasına sunacağı bir başka önemli katkı da şudur: 15. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı'nın yaptığı fetihler neticesinde devletin egemenlik coğrafyası çok genişlemiş ve kale askeri açıdan stratejik önemini yitirmiştir. Kalede su kaynağının bulunmaması burada yaşayanların çoğunun kaleyi terk ederek Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde, kale eteklerinde yer alan Karacaşehir'e göç etmelerine neden olmuştur. Kalenin günümüze metruk biçimde ulaşmasının ana nedenlerinden biri de budur. Ancak bu durum günümüz kazı hafırlarına büyük bir avantaj sunmaktadır. Böylece 15. yüzyıldan sonra önemli bir iskân görmeyen kalenin yer altında kalan unsurları korunabilmiştir. Bu durum özellikle 13-15. yüzyıllar arasında kalede yaşayanların yaşam biçimlerini ortaya koyan bulguların çıkarılmasını ve değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır.

Başta, bugüne kadar Karacahisar Kalesi'nde yapılan tüm kazılara, en yüksek makam olarak izin veren Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın himayelerinde olmak üzere bütün devlet kurum ve kuruluşlarının ve milletimizin desteği ile yapılacak kazılar, bilimsel çalışmalar ve paralelinde gerçekleştirilecek restorasyonlarla Karacahisar Kalesi'nin layık olduğu duruma geleceği konusunda inancım sonsuzdur.

DR. CEZMİ KARASU

Bunun için Kuruluş Dönemi'nde adı geçen yerlerin ne olduğunu doğru bilmemiz gerekir.

SÖĞÜT: Ertuğrul Gazi'den itibaren kurucuların kışın yaşadığı yer. Söğüt daha sonra ise Ertuğrul Gazi-Halime Hatun-Savcı Bey'in (Sarı Yatu) türbedarıdır. Osman Gazi'nin devleti kurma yolundaki eylemlerin hiçbiri burada gerçekleşmemiştir. Dolayısı ile Osmanlı Devleti burada kurulmamıştır.

DOMANIÇ: Ertuğrul Gazi'den itibaren kurucuların yazın yaşadığı yayladır. Domanıç Osman Gazi'nin ninesi Hayme Ana'nın türbedarıdır. Osman Gazi'nin devleti kurma yolundaki eylemlerin hiçbiri burada gerçekleşmemiştir. Dolayısı ile Osmanlı Devleti burada kurulmamıştır.

KULACA: Osman Gazi'nin ilk fethettiği yerdir. Osman Gazi'nin devleti kurma yolundaki eylemlerin hiçbiri burada gerçekleşmemiştir. Dolayısı ile Osmanlı Devleti burada kurulmamıştır.

BİLECİK: Hutbeden hemen önce fethedilmiştir. Bilecik de Şeyh Edebalı'nın türbedarıdır. Osman Gazi'nin devleti kurma yolundaki eylemlerin hiçbiri burada gerçekleşmemiştir. Dolayısı ile Osmanlı Devleti burada kurulmamıştır.

YARHİSAR: Küçük bir kaledir. Hutbeden hemen önce fethedilmiştir. Osman Gazi'nin devleti kurma yolundaki eylemlerin hiçbiri burada gerçekleşmemiştir. Dolayısı ile Osmanlı Devleti burada kurulmamıştır.

İNEGÖL: Hutbeden hemen önce fethedilmiştir. Osman Gazi; burayı fethettikten ve bey olduğu 1281 yılından itibaren mücadele ettiği İnegöl tekfurunu saf dışı ettikten sonra kendisini bölgesel bir güç olarak görmüş ve bağımsızlık hutbesini okutmuştur. Osman Gazi'nin devleti kurma yolundaki eylemlerin hiçbiri burada gerçekleşmemiştir. Dolayısı ile Osmanlı Devleti burada kurulmamıştır.

VE KARACAHİSAR;

1-Osman Gazi kendi adına han olarak bağımsızlık hutbesini burada okutmuştur.

2-İlk kanun ve vergi burada konulmuştur. Bu durum devlet otoritesinin ilk gösterildiği yer olarak Karacahisar'ı işaret etmektedir.

3-Osman Gazi, Osmanlı teşkilat modelinin ilk uygulamasını Karacahisar'da yapmıştır. Mülki idareci olarak Orhan Bey, adli ve beledi işleri yürütmek üzere kadı olarak Tursun Fakih ve askerî-güvenlik işlerinden sorumlu olarak Gündüz Alp tayin edilmişlerdir.

Böylelikle ilk başkent nizamı Karacahisar'da tesis edilmiş olmaktadır.

BİLGİYİ ARARKEN: KARACAHİSAR KALESİ ARAŞTIRMA - KAZI SÜRECİ (1999-2020)

HASAN YILMAZYAŞAR^{1*}

2019 yılında 52 ve 2020 yılında 450 olmak üzere tespit edilen toplam 502 adet sikke, Karacahisar Kalesi kazılarının en çok “söz” söyleyen arkeolojik eserleri olarak ön plana çıktı. I. Murad Dönemi’nden I. Selim Dönemi’ne kadar çok geniş tarihsel aralıkta örnekler sunan sikkeler, kalenin özellikle I. Murad Dönemi’nde çok aktif ve yoğun bir iskâna sahne olduğuna işaret etmiş.

Karacahisar Kalesi Eskişehir merkeze 7 km mesafede, kentin rakımından yaklaşık 250 m daha yüksekte Ankara, İstanbul ve Kütahya’ya giden yolları kuş bakışı gören son derece hâkim ve stratejik bir konumda; yüzyıllara direnerek günümüze ulaşmış, tarihimizin dönüm noktalarından Osmanlı Beyliği’nin kuruluşunun ilanına ev sahipliği ve şahitlik etmiş çok özel bir kaledir.

Ne yazık ki kalenin yüzyıllarca unutulmuş ve ne bilim camiasının ne de Eskişehir halkının dikkatini çekmeyi başarabilmiş olması aslında sadece bugünün bir kaderi olmayıp aynı kader

Karacahisar’ı kaynaklara yansımış bilgilerin azlığında da yalnız bırakmamış! Neredeyse tüm Osmanlı kroniklerinde Karacahisar’ın fethi ve ilk hutbenin burada okunması az sayıda yerleşime nasip olur yoğunlukta anlatılmasına karşın sonraki dönemlerde kalenin tarihi unutulmaya yüz tutmuş görünüyor. Osmanlı öncesi ise tam bir boşluk içerisinde, adı dahi bilinmiyor.

Bazen çok yönlü bir bilim insanı ile tarihe yön veren bir yılın (1299) yüzyıl dönümlerinden birisinin aynı coğrafyada ve aynı tarihte buluşmuş olması, bir yerleşimin bilimsel olarak makûs talihini değiştiren bir başlangıcı da beraberinde getirebiliyor. Prof. Dr. Halil İnalçık ve Osmanlı’nın kuruluşunun 700. yılı Karacahisar’da buluşuyor. Tarihçilerin Kutbu İnalçık, Osmanlı’nın kuruluşunun 700. yılında yeni bir başlangıca öncülük ediyor. Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu bu süreci şöyle özetliyor: “...Önce Söğüt’ten sonraki

ilk merkez olan Karacahisar’da incelemeler yaptı.... Karacahisar incelemeleri meyvesini vermiş, burada bir arkeolojik kazıyı başlatmıştır. Ardından Söğüt, Bilecik, Geyve, Taraklıyence, Harmankaya çevresinde incelemelerde bulunmuştur. Bu tarihlerde Halil Hoca seksen yaşına yaklaşmıştı. Bu yaş elbette özellikle yaz sıcaklarında engibeli arazilerde çalışmaya pek elverişli değildi. Ancak Halil Hoca’nın derin tarih sevgisi ve yeni keşifler yapma arzusu kendisine hep kuvvet vermiş; günlük on iki saati bulan mesaisini eski yolları, tarihî eser kalıntılarını inceleyerek ve çevredeki halkın belleğinde kalmış geçmişin menkıbelerini dinleyerek harcamıştır.”²

Karacahisar Halil İnalçık Hoca’nın bilim camiasına sunduğu ilk farkındalık değildi şüphesiz, ama en kıymetlilerinden birisi oldu.

2. Y. Oğuzoğlu (2016) “Halil İnalçık’ın Bursa Araştırmaları ve Tarih Yöntemi”, OTAM, 40 /Güz 2016, 47.

Prof. Dr. Halil İnalçık’ın Karacahisar Kalesi Ziyareti
(16 Ekim 2009)

Prof. Dr. Halil İnalçık ve Kazı Ekibi
(16 Ekim 2009)

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunu araştırıyordu ve kuruluş coğrafyasında yıllardır sürdürdükleri alan araştırmalarının bir ayağı oldu "Karacahisar".

Bu kıymetli dokunuş, Prof. Dr. Halil İnalçık danışmanlığında Anadolu Üniversitesi tarafından desteklen "Osman Bey'in İlk Fethi Karacahisar Kalesi" başlıklı bir projeye ve akabinde Kültür Bakanlığının izni ile 1999 yılı yazında Doç. Dr. Halime Doğru başkanlığında bir ekip tarafından yüzey araştırmasına dönüşmüştü.³ Söz konusu yüzey araştırmasında ilk veriler derlenmiş ve yüzey araştırması raporunun son paragrafında "Karacahisar Kalesi ve yakın çevresinde kesin bir tarihleme yapabilmek ve mekânların işlevini tespit

3. H. Doğru (2001) "Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Önemi". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), s. 105-127; H. Doğru (2001) Osmanlı Kroniklerinde Karacahisar Kalesi ve Karacacaşehir'in Yer Değiştirmesi. V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 221-234.

edebilmek için ayrıntılı çalışmaların yapılması gerekmektedir." derken Halime Hoca, arkeolojik kazıların gerekliliğine dikkati çeker.

2000 yılında Anadolu Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nün kurucusu kıymetli hocam Prof. Dr. Ebru Parman, Osmanlı Tarihi açısından son derece önemli olan kalede ilk kazı çalışmalarına hazırlık mahiyetinde temizlik çalışmalarını başlatırken Osmanlı Arkeolojisi'nin Türkiye'deki ilk uygulamalarından birisini hayata geçiriyordu. 2001 yılında Eti Arkeoloji Müzesi, 2002 yılından 2005 yılına kadar Prof. Dr. Ebru Parman'ın başkanlığında sürdürülen kazı çalışmalarında arkeolojik bulguların refere ettiği sonuçlar; Karacahisar'a dair yeni sözler söylemeye başlıyordu. Kalenin öncelikle giriş kapısı ve çevresi ile iç sur alanının güneydoğu köşesinde ağırlık kazanan arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda

Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde kaledeki iskânın varlığını ortaya koyan çok sayıda bulguya ulaşılmış, özellikle 13-14. yüzyıla tarihlendirilen seramikler tarihsel verilerle uyumlu olarak kalenin yoğun kullanılan dönemlerinin arkeolojik kanıtları olarak anlam bulmuştur.⁴

2005 yılında Prof. Dr. Ebru Parman'ın emekliliği sonrasında kesintiye uğrayan kazı çalışmaları dört yıl aradan sonra 2009 yılında Eskişehir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü Başkanlığı'nda ve Prof. Dr. Erol Altınsapan'ın bilimsel danışmanlığında yeniden başlamış, 2011-2014 yılları arasında Bakanlar Kurulu kararı ile Prof. Dr. Erol Altınsapan'ın başkanlığında sürdürülmüştür. Bu süreçte giriş kapısı ile iç sur arasında kalan mimari oluşumun tespiti yönünde önemli sonuçlara ulaşılmış, ayrıca kalenin içinde çok bölüntülü bir yapının varlığı ortaya çıkarılmıştır.

Söz konusu arkeolojik çalışmalar sonucunda ortaya çıkan veriler, kalenin tarihine dair yavaş yavaş önemli bilgiler sunmaya başlamıştı. Bu bulgulardan belki de en önemlilerinden birisi, iç sur alanında bulunan ve Fokas Dönemi'ne (602-612) tarihlenen sikkedir. Kalenin mimari detaylarındaki verilerin de desteği ile söz konusu sikkede, o güne kadar kalenin ilk inşa evresine dair bilinmezliğe küçük de olsa bir ışık tutarken 7. yüzyılın başında kalede bir yaşamın varlığının düşünülmesi gerektiğini söyledi ve kalenin en erken tarihli buluntusu olarak anlam kazandı. 7. yüzyılın başındaki bu olası oluşumun/yaşamın 9-11. yüzyıllarda da devam ettiğine işaret eden bulgular ile birlikte, Osmanlı kroniklerindeki

4. E. Parman (2001) "Eskişehir-Karacahisar'da Bir Ortaçağ Kalesi", V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırma Sempozyumu: Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 451-462; E. Parman (2002) "Eskişehir-Karacahisar Köyünde Karacahisar Kalesi", Kepiçek. 15, s. 77-83; E. Parman (2002) "Eskişehir - Karacahisar Kalesi 2001 Yılı Kazı Çalışmaları" 24. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, 2002, s. 69-80, E. Parman ve diğerleri (2006) "Eskişehir (Merkez Karacahisar Köyü) Karacahisar Kalesi 2005 Yılı Kazı Çalışmaları" 28. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, s. 1-12.

anlatıları teyit edercesine ağırlıklı 14. yüzyıla tarihlenen arkeolojik buluntular ele geçmiştir.⁵

Karacahisar kazılarına yayın çalışmaları sebebi ile 2015-2018 yılları arasında aktif olarak ara veriliyor ve uzun yıllar ekip üyesi olarak birlikte çalıştığım kıymetli hocam, eski Kazı Başkanı Prof. Dr. Erol Altınsapan'ın 2018 yılı sonunda kazı çalışmalarını yürütmem yönündeki talebi, Kültür ve Turizm Bakanlığının onayı ile 2019 yılında Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi Başkanlığı ve tarafımın bilimsel koordinatörlüğünde hayata geçirilmiş oldu.

Başkanlığı uhdeme verilen 2020 yılı kazı çalışmaları; Prof. Dr. Halil İnalçık gibi bir duayenin başlattığı bir mirası sürdürmenin onuru; çok sayıda bilim insanı, yüzlerce öğrenci ve işçinin sıcak-soğuk demeden çok zor şartlar altında çalışmasının sonucunda ortaya çıkan ve önceki satırlarda özetle aktarmaya çalıştığım bilimsel sonuçların kıymeti; Karacahisar Kalesi'nin Kuruluş Dönemi Osmanlı Arkeolojisi'nin Türkiye'deki tek temsili olmasının sorumluluğu ve hâlâ "bulmaca"daki boşlukları çözebilme potansiyeli olan arkeolojik bulguları keşfetmenin heyecanı ile Cumhurbaşkanı Kararlı ve 12 aylık kazı statüsünde sürdürülüyor.

Kazı çalışmalarında süreklilik son derece önemli. Kazının ilk yılından itibaren Anadolu Üniversitesinin öğretim üyelerinin başkanlığında sürdürülmesi, bilgi ve arkeolojik bulguların her yeni sürecin kazı başkanına aktarımı/ paylaşılması/yayın hakkının devredilmesi; kazı çalışmalarının ilk yıllarından itibaren ekip üyesi olarak arkeolojik alanın sorumluluğunu üstlenmiş

5. E. Altınsapan ve diğerleri (2010) "Karacahisar Kalesi 2009 Yılı Temizlik ve Kazı Çalışmaları", XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Konya, s. 1-17; E. Altınsapan ve diğerleri (2015), "2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 10, Mart 2015), 2015, s. 621-633. E. Altınsapan ve M. Palalı (2018) Osmanlı Beyliğinin Kurulduğu Yer Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazı Buluntuları (2011-2014), İstanbul: Doğukütüphanesi Yayınları, 2018.

2019 Yılı Çalışma Öncesi

2019 Yılı Çalışma Öncesi

2020 Yılı İnşa, Onarım ve Düzenleme Sonrası –
Karacahisar Kazı İstasyonu

2020 Yılı İnşa, Onarım ve Düzenleme Sonrası –
Karacahisar Kazı İstasyonu

olmam dolayısıyla kaleyi iyi tanıyor oluşum, tüm arkeolojik sürecin kesintisiz bir süreklilikte takip edilebilmesi açısından son derece önemli bir şans oldu.

2019-2020 yılı sezonlarında “Sarnıç”, “İç Sur Duvarı Batı Hattı” ve “Giriş Kapısı Çevresinde” devam eden arkeolojik çalışmalarda, geçmiş dönemdeki tespitleri destekleyen çok sayıda yeni bulguya ulaştık. Bazı veriler ise kalenin tarihine dair daha önce söylenmemiş çok sayıda yeni bilgiye kaynaklık etti. Ağırlıklı olarak Erken Osmanlı Dönemi’ne tarihlenen, nispeten daha az sayıda olmakla birlikte 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar farklı üretim alanı ve üslupları temsil eden seramik ve maden eserler kaledeki en çeşitli buluntu grubunu oluşturdu. 2019 yılında 52 ve 2020 yılında 450 olmak üzere tespit edilen toplam 502 adet sikke⁶, Karacahisar Kalesi kazılarının en çok “söz” söyleyen arkeolojik eserleri olarak ön plana çıktı. I. Murad Dönemi’nden I. Selim Dönemi’ne kadar çok geniş tarihsel aralıkta

6. 2019 ve 2020 yılı sikkeleri ile ilgili detaylı bir yayın çalışması sürdürülmektedir.

örnekler sunan sikkeler, kalenin özellikle I. Murad Dönemi’nde çok aktif ve yoğun bir iskâna sahne olduğuna işaret etmiş; Osmanlı belgelerinde bahsi geçen Fatih Sultan Mehmed Dönemi’ndeki terk edilmiş arkeolojik kanıtları artmıştır. Başta seramik⁷ olmak üzere sikke ve diğer buluntuların stratigrafik analizinin yukarıdaki çıkarımı desteklemesi ve özellikle arşiv belgelerindeki verilerin de yardımıyla artık daha net ifadeler kullanabilecek duruma geldik sanırım.

Ağırlıklı olarak Osmanlı (14 ve 15. yüzyıl) Dönemi’ne ait olan sikkelerin yanı sıra Memlük, Karamanoğulları, Mentешеoğulları, Germiyanogulları, Aydınoğulları ve Selçuklu dönemine ait sikkeler; Karacahisar Kalesi kazılarında ilk defa bu sezon ele geçmiş ve dönemin tarihi ile birlikte siyasal ilişkiler, ortak para kullanımı vs. çok sayıda yeni çıkarımlara kaynaklık etmiştir.

Aslında arkeolojik alanlardaki bilinmezler, çapraz bulmaca gibi aşağıdan yukarıya ya da

7. 2019 ve 2020 yılı seramikleri ile ilgili yayın çalışmalarına başlanmıştır.

yukarıdan aşağıya ne kadar çok harf yerleşirse o kadar çözüme yaklaşıyor; bulmacadaki harflerin arkeolojideki karşılığı ise bazen bir sikke, bazen küçük bir seramik ya da maden parçası eğer şanslıysanız birçok satırı çözmenize yardım edebilecek yazıt/kitabe olabiliyor. Hâlâ birçok boş sütun olmakla birlikte 2000-2020 arasındaki kazılar sonucunda önceki satırlarda özetle aktarılan bulgular bulmacanın önemli boşluklarını dolduran “kelime”ler olmuş, bazı hususlarda cümleler ortaya çıkmış, bilimsel yayınlara kaynak olmuştur.

Karacahisar Kalesi özelinde bu yazıya konu olan arkeolojik çalışmalar, uzun yıllar zor şartlarda devam eden ve büyük emek isteyen süreçleri içinde barındırır. Karacahisar Kalesi çalışmaları da Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Anadolu Üniversitesi’nin ev sahipliğinde çok sayıda bilim insanı, yüzlerce öğrenci ve işçinin emekleri ile bugüne gelmiş ve yukarıdaki satırlarda aktarılan bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır.

2000’li yılların başında ilk kazılara başladığında imkânsızlıklar çok, her yeni başlangıç ve oluşum

gibi sancılıydı. İlk ve sonraki yıllarda “kazı evi” büyükçe bir çadırdı; her şiddetli rüzgârda yıkılıp dağılan, bazen sabah mesai başlangıcında “yine uçmuş” deyip gülerken kalenin yamaçlarından parçaları toplanan çadırdı, yeniden kurulurdu hemen çünkü kazının eviydi. Uzun yıllar sonra iki konteyner ile hâlâ ayakta kalabilen metal sundurmanın inşası, sanki çağ atlamış gibi hissettirdi tüm ekibe. Artık yakıcı güneşte soluklanacağımız, yağmurda altına sığınacağımız bir alanımız vardı. Ancak bütün bu oluşumları, zaman ve kalenin konumuna bağlı olarak bazen kendini çok sert hissettiren olumsuz hava şartları, kısa sürede kullanılmaz hâle getirebiliyor. 2019 yılında ilk işimiz bu şartları yeniden düzenleyip bir anlamda “evimizi” olabildiğince kullanılabilir hâle getirmek oldu ki bu noktada Anadolu Üniversitesi tüm birimleri ile bu görevi üstlendi.

2020 yılı ise kazının 12 aylık uzun soluklu kazılar arasında yer alması, birkaç mevsimi bir arada yaşadığımız/yaşayacağımız bir süreci beraberinde getirdi ve artık daha korunaklı, uzmanlık alanlarına özel çalışma ofisleri, toplantı

2020 Yılı Karacahisar Kalesi Kazısı Ekip Üyeleri

odası, yaşam alanları vb. mekânlardan oluşan bütüncül ve profesyonel bir çalışma sürecine destek verecek yeni bir kazı evi kaçınılmaz oldu ki bu noktada Eskişehir Valiliği⁸, bu hayalimizi gerçekleştirdi. Anadolu Üniversitesi tüm birimleri ile çalışma alanımızdaki eksiklik ve ihtiyaçların giderilmesine son derece önemli katkı sundu.

2020 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanlığı Kararlı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Anadolu Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu gibi çok önemli kurumların iş birliği ile devam eden/edecek çalışmalar Karacahisar Kalesi Kazıları açısından yeni bir süreci beraberinde getirdi. Söz konusu kurumların destekleri hayal ettiğimiz, öngördüğümüz projelerin öncelikli olanlarını bu sezon uygulanmasını sağlamış; gelecek yıllarda

kazı çalışmaları ile eş zamanlı olarak alan yönetimi, çevre düzenlemesi, restitüsyon ve restorasyona yönelik tespit ve belgeleme çalışmaları, 3-D modelleme ile belgesel-tanıtım vb. içeriklere dair projeler planlanmıştır.

Araştırma sürecinde altını önemle çizmeye çalıştığım kalenin önemine istinaden burada arkeolojik çalışmaların yapılmasını düşünen akıl ve öngörünün sahibinden; yıllardır hocasından öğrencisine, şoföründen işçisine, her başımız sıkıştığında yardımlarına başvurduğumuz bürokrat ve yöneticilerimize, ilk çıkan seramikten bugün binlerce parça esere ulaştıran ve bizlere bilimsel alanda birçok söz söyleten emeklerin sahiplerini temsilen kaleme aldığım bu yazıyı “Karacahisar Bulmacası”na her kazı sezonunda yeni harfler eklenmesi ve kurulacak cümlelerin artması umudu ile noktalıyorum.

8. Karacahisar Kalesi Kazı Evi – Çalışma İstasyonu, Eskişehir Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı tarafından yaptırılmıştır.

KARACAHISAR KALESİ'NDEKİ KÜÇÜK ESERLER (2011-2014 KAZI SEZONU)

MEYDAN PALALI^{1*}

Karacahisar Kalesi'nden bulunan bu küçük eserler, Osmanlı Devleti'nin erken dönemdeki sosyo-kültürel yapısının somut yaşamsal ürünleri ve Eskişehir'in tarih sahnesinde oynadığı rolün arkeolojik kanıtları olarak son derece önemli veriler sunmaktadır.

Bu yazıda, 2011-2014 yılları arasında, Eskişehir Karacahisar Kalesi'nde yapılan arkeolojik kazılar sonucu ele geçen küçük buluntuların değerlendirilmesi anlatılacaktır. Kalede 4 yıl kesintisiz gerçekleşen kazılar neticesinde farklı mekânlardan çok sayıda küçük eser bulunmuş ve bu eserler türlerine göre ayrı ayrı incelenmiştir.

1999 yılındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. Kuruluş Yıldönümü etkinlikleri kapsamında, Prof. Dr. Halil İnalcık önderliğinde; Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Bölümlerinde görev yapan akademisyenlerin dâhil olduğu bir heyet ile

¹Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Akseki MYO Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi, bahsi geçen kazı sezonunda aktif olarak görev almış ve bu dönemi yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır (Bu Tez Çalışması, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen 1207E111nolu proje kapsamında desteklenmiştir). Ayrıca bu çalışma, 2018 yılında Prof. Dr. M. Erol Altınsapan ile birlikte kitaba dönüştürülmüştür.

Karacahisar Kalesi'nde ilk defa yüzey araştırmaları yapılmıştır. Prof. Dr. Ebru Parman'ın 2000 yılında başlattığı ilk bilimsel kazı çalışmaları, Prof. Dr. M. Erol Altınsapan tarafından sürdürülmüş ve günümüzde ise Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmazyaşar başkanlığında devam ettirilmektedir.

Yaklaşık 5000 yıllık tarihî geçmişe sahip olan Eskişehir, Batı Anadolu'nun doğu-batı, kuzey-güney yönünde bir kavşak nokta olması itibarıyla her dönemde stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bu özelliğinden dolayı Bizans Devleti döneminde Eskişehir çevresinde önemli savunma ve haberleşme kaleleri inşa edilmiştir. Bu kaleler arasında konumu itibarıyla Karacahisar Kalesi'nin stratejik önemi çok büyüktür. 1288 yılında Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey tarafından fethedilerek ilk hutbenin okunduğu, ilk sikkenin basıldığı ve Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yer olmuştur Karacahisar Kalesi. Dolayısıyla kazı çalışmaları sonucunda ele

geçirilen küçük buluntular da Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinin daha sağlıklı ve doğru olarak anlaşılmasına büyük katkılar sunması açısından çok önemlidir.

Ahşap Eserler

2013 yılındaki kazılarda ele geçen ahşap ağırşak sağlam, yüzeyi kararmış ve tek parça hâlinde bulunmuştur. Uzunluğu ve genişliği 3 cm olan 12 yüzlü ağırşakın ortasında dokuma ipinin bağlandığı bir delik bulunmaktadır. Ağırşak, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

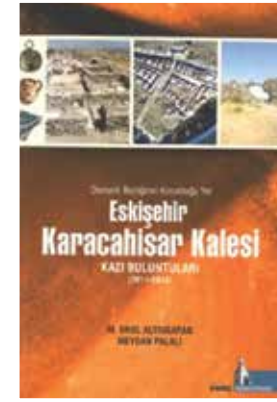
2011 yılındaki kazılarda ele geçen ahşap çekmece kulpunun üst kısmında çatlak ve küçük kırıklar mevcuttur. Uzunluğu 3 cm, genişliği 2 cm olan kulpa tam ortadan metal bir parça saplanmış. Çekmece kulpu, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

Cam Eserler

2011 yılındaki kazılarda ele geçen cam küpe boncuğu sağlam, tek parça ve çokgen gövdesi topaç biçimlidir. Uzunluğu ve genişliği 1,5 cm olan kahverengi boncuk, 7 yüzlüdür ve ortasında ipin bağlandığı küçük bir delik bulunmaktadır. Küpe, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2013 yılındaki kazılarda ele geçen metal aksamlı cam küpe, sağlam ve üç parçanın birbirine eklenmesi ile oluşmuştur. Uzunluğu 3,5 cm, genişliği 0,5 cm olan küpenin ucunda daire formu mavi bir boncuk vardır. Onun üstünde metal kısıp ve birbirine sarılmış yayı bulunmaktadır. Boncuk, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2014 yılındaki kazılarda ele geçen yeşil renkli şişe parçaları, kırık ve üç parçadır. Şişenin boyun kısmına ait 7 cm çapındaki kırık parçaların dış yüzünde, spiral yaparak dönen yivler bulunmaktadır. Şişe parçaları, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

*Osmanlı Beyliğinin Kurulduğu
Yer Eskişehir Karacahisar
Kalesi Kazı Buluntuları Kitabı*

Ahşap Ağırşak

Ahşap Çekmece Kulpu

Cam Küpe Boncuğu

Metal Aksamlı Cam Küpe

Yeşil Renkli Şişe Parçaları

Kemik İmame

Kemik Zar

Kemik Kolye

Dirhem (Ağırlık)

Kemik Eserler

2011 yılındaki kazılarda ele geçen kemik imame, büyük oranda sağlam olarak bulunmuş ama ipin bağlandığı kısımda küçük bir kırık oluşmuştur. Uzunluğu 4 cm, çapı 0,7 cm olan imamenin başında ve sonunda iç bükey kıvrılmaların içinde ince birer bilezik bulunmaktadır. İmame, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2011 yılındaki kazılarda ele geçen kemik zar; sağlam, tek parça ve kübik formdadır. Altı yüzü bulunan zarın her yüzünde sayıları belirten iç içe geçmiş üç halka bulunur. Kenar ölçüleri 2 cm olan zarın her yüzü, kazıma yöntemiyle oyuklar açılarak 1'den 6'ya kadar numaralandırılmıştır. Zar, Bizans ve Osmanlı Dönemi örnekleri ile benzerlik göstermektedir.

2013 yılındaki kazılarda ele geçen kemik kolye ucunun küçük bir parçası kırıktır. Halka formu eserin çapı 3,5 cm'dir. Kemik renkli kolye ucunun ön yüzünde 4 tanesi açık 13 adet delik bulunmaktadır. Metal bir zincir ya da kınnap ip süs amacıyla boyuna asılarak kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Kolye ucu, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

Metal Eserler

2011 yılı kazı çalışmalarında ele geçen dirhem (ağırlık), sağlam ve az korozyonludur. Prizmatik biçimli ve on dört yüzlüdür. Kenar ölçüleri 2 cm olan dirhem bir yüzünde çizgisel bezeme görülmektedir. Kazı çalışmaları sonucu toplam 4 adet dirhem bulunmuştur. Dirhem, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2011 yılı kazı çalışmalarında ele geçen demir bıçak ucu; tek parça, sağlam ve korozyonludur. Uzunluğu 14 cm, genişliği 2 cm olan bıçak ucunun tek yüzü keskin ve sırtı düzdür. Gövdesi yassı, sap kısmı ise dikdörtgen kesitlidir. Bıçak ucu, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2011 yılı kazı çalışmalarında ele geçen ustura; tek parça, ucu kırık, kemik tutamak kısmı yer yer kırık ve korozyonludur. Uzunluğu 14 cm, genişliği

Demir Bıçak Ucu

Ustura

2 cm olan usturanın tek yüzü keskin ve sırtı düzdür. Gövde ve sap yassı kesitlidir. Ustura, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2013 yılı kazı çalışmalarında ele geçen hamam tası; tek parça, sağlam ve korozyonludur. Ağız çapı 18,5 cm, kaide çapı 5 cm, derinliği 4,5 cm olan metal tas; dairesel formudur. İç yüzeyde ince kazıma tekniğinde yapılmış karanfil, dört yapraklı çiçek ve iri ağaç motifleri bulunmaktadır. Kaide merkezde içe doğru kabartma şeklinde yapılmıştır. Tas, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2011 yılı kazı çalışmalarında ele geçen ejderha figürlü bronz kemer tokası, sağlam ve az korozyonludur. Uzunluğu 5,5 cm, genişliği 0,50-0,25 cm arasında olan kemer tokası kazı sezonundaki tek figürlü eser olması açısından çok önemlidir. Halkaya takılı biçimde "S" kıvrımlı, ağız açık, iki tarafta da başı olan stilize ejderha figürü bulunur. Kemer tokası, Selçuklu veya Erken Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2011 yılı kazı çalışmalarında ele geçen küpe; sağlam, tek parça ve az korozyonludur. Genişliği 3 cm, yüksekliği 3,5 cm olan küpenin halkası yuvarlak ve dikdörtgen kesitlidir. Ucu, yassı kesitli ve balta ağız biçimindedir. Ucu ortasında bulunan dairesel yuva içine mavi renkli yuvarlak bir cam boncuk apliance edilmiştir. Alt kenarda sekiz adet yuvarlak perçin bulunur. Küpe, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2011 yılı kazı çalışmalarında ele geçen demir ok ucu; tek parça, sağlam ve korozyonludur. Uzunluğu 10 cm, genişliği 2,5 cm olan ok ucunun üçgen formu uzun başı vardır ve sapı gövdeye bağlayan, kısa bir bele sahiptir. Gövde ile sap arasında dışa taşkın bir bilezik bulunur. Yuvarlak kesitli ve iğne biçimli sap, uca doğru sivrilmiştir.

2012 yılı kazı çalışmalarında ele geçen demir ok ucu; tek parça, sağlam ve korozyonludur. Uzunluğu 8 cm, genişliği 5 cm olan ok ucunun, yassı kesitli gövdesi iki kanatlı ve çapa biçimindedir. Kanatlardan başa doğru sivrilmiş gövde, kesintisiz bir biçimde sapa bağlanır. Uca doğru genişleyen ve kanatların ortasında bulunan yuvarlak kesitli sap, soketlidir. Bu tipteki ok ucu ilgili kazı döneminde tek örnekle temsil edilmektedir.

Hamam Tası

Figürlü Bronz Kemer Tokası

Küpe

Demir Ok Ucu

Seramik Tabak

Seramik Testi

Hayvan Figürini

Fincan

Seramik Eserler

2011 yılı kazı çalışmalarında ele geçen seramik tabak, birçok kırık parçanın birleştirilmesi sonucu tümlenmiştir. Ağız çapı 35 cm, kaide çapı 21 cm, derinliği 2 cm olan yayvan tabak; kırmızı hamurlu ve bej astarlıdır. Tabağın iç yüzünde yeşil, kahverengi ve sarı renklerle sgraffito tekniğinde bitkisel ve geometrik bezeme görülmektedir. Merkezde beş yapraklı bir çiçek motifi bulunmaktadır. Tabak, Geç Bizans Dönemi'ne aittir.

2011 yılı kazı çalışmalarında ele geçen seramik testinin, birçok kırık parçanın birleştirilmesi sonucu tamamına yakını tümlenmiştir. Yüksekliği 29 cm, ağız çapı 9 cm, kaide çapı 10 cm olan testi; ince uzun boyunlu, şişkin gövdeli ve tek kulpludur. Kırmızı hamurlu, kırmızı astarlı ve bezemesizdir. Geç Dönem Bizans ve Erken Dönem Osmanlı örnekleri ile benzerlik göstermektedir.

2011 yılı kazı çalışmalarında ele geçen hayvan figürini, seramikten yapılmış bir oyuncak düdüktür. Uzunluğu 9 cm, yüksekliği 5 cm olan figürin, dört ayaklıdır. Sırtı ile yukarı kalkmış kuyruk arasında üfleme deliği bulunmaktadır. Gövdenin ve başın deforme olmasından dolayı hangi hayvana benzediği kesin olarak saptanamamıştır. Ama bir koyun ya da köpek olması kuvvetle muhtemeldir. Kırmızı hamurlu, yüzeyi yarısına kadar krem rengi astarlı ve yeşil sırla kaplanmıştır. Figürün, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2013 yılı kazı çalışmalarında ele geçen fincanın, on adet kırık parçanın birleşmesiyle yarısından çoğu tamamlanmıştır. Ağız çapı 7 cm, kaide çapı 3,5 cm, derinliği 4,5 cm krem hamurlu ve beyaz astarlı kulpsuz fincan;

dışta mavi-beyaz geometrik süslemeli, içte bezemesizdir. Dışta gövde yüzeyinde ise mavi renk boya ile yapılmış çizgisel geometrik bezeme bulunmaktadır. Fincan, Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2013 yılı kazı çalışmalarında ele geçen pişirme kabı, birçok kırık parçanın birleştirilmesi sonucu yarısından çoğu tümlenmiştir. Ağız çapı 10 cm, dip çapı 10 cm, derinliği 12 cm olan kap; şişkin gövdeli ve derindir. Dışta, gövde ortasında birbirinin tekrarı, sol anahtarı biçiminde geometrik kabartma motifler bulunurken içi bezemesizdir. Bizans veya Osmanlı Dönemi örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

2013 yılı kazı çalışmalarında ele geçen lülenin dış kenarında ve duman yolunda kırıklar vardır. Uzunluğu 5 cm, yüksekliği 3 cm, çanak ağız çapı 2,5 cm, duman yolu ağız çapı 2 cm olan lüle; yuvarlak çanaklıdır. Çanağın tüm yüzeyinde birbirinin tekrarı olan kazıma tekniği ile yapılmış geometrik süsleme bulunmaktadır. Sarı hamurlu lülenin omurga kısmında bir mühür yer almaktadır. 17-19. yüzyıl Osmanlı Dönemi'ne aittir.

2012 yılı kazı çalışmalarında ele geçen sapan taşı, tek parça ve gözenekli yüzeyi yer yer aşınmıştır. Çapı 8 cm olan sapan taşı daire formundadır. Geç Dönem Bizans ve Erken Dönem Osmanlı örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

2013 yılı kazı çalışmalarında ele geçen mermerden yapılmış oyun taşı, sağlam ve tek parçadır. Çapı 1,5 cm olan daire formu oyun taşı, günümüz oyun misketlerine benzemektedir. Geç Dönem Bizans ve Erken Dönem Osmanlı örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Pişirme Kabı

Lüle

Mermer Oyun Taşı

Sapan Taşı

Değerlendirme ve Sonuç

2011-2014 yılları arasında Karacahisar Kalesi'nde yapılan bilimsel kazılar sonucunda ahşap, cam, kemik, metal, seramik ve taş olmak üzere 6 farklı tür malzemeden yapılmış yüzlerce küçük eser bulunmuştur. Bu eserler arasında en az buluntu grubunu ahşap, en çok buluntu grubunu ise seramik eserler oluşturmaktadır. Eserlerin yüzlerce yıldır toprak altında kalmasından ötürü çoğu eser, kırık parçalar hâlinde elimize ulaşmıştır. Buna karşın eserlerin bir kısmı sağlam olarak bulunmuş ve bazı seramik eserler, kazı ekibindeki uzman kişiler tarafından kırık parçaların birleştirilmesi sonucu tümlenebilmiştir. Bu çalışmada, form veren ve işlevi saptanan küçük eserlerin küçük bir kısmı değerlendirilmiştir.

Kalede yapılan dört yıllık kazı çalışmaları sonucunda toplam 8 adet ahşap buluntu ele geçmiştir. Bu buluntulardan işlevi bilinen ve form veren 2 tanesi çalışma kapsamında incelenmiştir. Ahşap eserler Osmanlı Dönemi'ne aittir.

Karacahisar Kalesi 2011-2014 yılı kazı çalışmaları sonucunda toplam 112 adet cam eser bulunmuştur. Bu buluntulardan işlevi bilinen ve form veren 3 tanesi çalışma kapsamında incelenmiştir. Kazı çalışmaları sırasında ele geçen bu cam eserlerin çoğu kırık ve küçük parçalar şeklinde bulunmuştur. Cam buluntuların büyük çoğunluğunu kadeh veya bardaklara ait gövde ve ağız parçaları, küçük boncuklar ve işlevi

saptanamayan küçük parçalar oluşturmaktadır. Bunların dışında cam küpe, bilezik parçaları ve düzgün kesilmiş küçük mozaik parçalar da ele geçirilmiştir. Cam eserler Osmanlı Dönemi'ne aittir.

Karacahisar Kalesi 2011-2014 yılları arasında yapılan arkeolojik kazılar sonucu toplam 27 adet kemik obje ele geçmiştir. Bu buluntulardan işlevi bilinen ve form veren 3 tanesi çalışma kapsamında incelenmiştir. Bu eserler arasında oyun taşı, yüzük, ustura sapı, imame, zar, düğme ve oyun pulları yer almaktadır. Ele geçen kemik eserlerin çoğu kırık parçalar hâlinde bulunmuştur.

2011-2014 yılları arasındaki kazı sezonunda seramik eserden sonra en çok sayıya sahip olan eser grubu metal eserlerdir. Yüzlerce yıldır toprak altında kaldığı için büyük oranda korozyona uğramış ve çoğunluğu kırık olarak bulunmuştur. Kazı çalışmaları sonucu ele geçirilen metal eserlerin büyük çoğunluğunun kapı, dolap ve sandık gibi ahşap aksama ait parçalar olduğu gözlenmiştir. Kale içindeki birçok farklı mekânda yapılan kazılar sonucu ok ucu, çivi, bıçak, anahtar, kilit, çan, süs eşyaları gibi farklı işlevde günlük kullanıma ait birçok eser bulunmuştur.

Karacahisar Kalesi 2011-2014 yılları arasındaki kazılarda toplam 97 adet ok ucu bulunmuştur. Bu ok uçlarının gövde formuna göre 5 farklı tipte olduğu tespit edilmiştir. Ok uçlarının gövdelerinin ve saplarının çok küçük olmasından dolayı daha çok avlanma için kullanıldığı fakat bazı büyük ok uçlarının savaş için kullanıldığı bilinmektedir. Ok uçlarının formu ilk çağlardan bu yana çok benzer olduğu için dönemini saptamak zorlaşmaktadır. Karacahisar Kalesi'nde ele geçen ok uçları, Geç

Dönem Bizans ve Erken Dönem Osmanlı ok uçlarına benzerlik göstermektedir.

Karacahisar Kalesi 2011-2014 yılları arasındaki kazılarda çok fazla sayıda seramik parça bulunmuştur. Kazısı yapılan mekânların yüzey toprağından zemin seviyesine kadar tüm kotlarda seramik buluntular ele geçirilmiştir. Seramik eserlerin daha çok günlük kullanıma yönelik tabak, testi, kâse, pişirme kabı gibi servise yönelik olduğu çok açıktır. Bu eserler arasında en çok karşılaşılan Bizans Dönemi'nin yeşil ve sarı renkli bitkisel bezemeli sgraffito tekniği, Osmanlı Dönemi'nin alışıktığımız tek renk yeşil sırlı seramik kapları olmuştur. Bu seramik eserler Karacahisar Kalesi'nin kullanım evreleri hakkında çok önemli bilgiler sunmaktadır.

Karacahisar Kalesi 2011-2014 yılları arasındaki kazılarda toplam 137 adet taş buluntu ele geçirilmiştir. Tanımlanabilen taş buluntulardan oyun taşları, sapan taşları ve mimari plastik parçalar sayıca daha fazladır. Günümüzdeki cam bilye formunda ve büyüklüğünde olan oyun taşlarının Mangala oyununa ait olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Karacahisar Kalesi'nde 2011-2014 yılları arasında gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonrası ele geçirilen küçük eserler, Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde kilit rol oynayan kalenin stratejik önemini gözler önüne sermektedir. Karacahisar Kalesi'nden bulunan bu küçük eserler, Osmanlı Devleti'nin erken dönemdeki sosyo-kültürel yapısının somut yaşamsal ürünleri ve Eskişehir'in tarih sahnesinde oynadığı rolün arkeolojik kanıtları olarak son derece önemli veriler sunmaktadır.

Kaynakça

Altınsapan, E.; Yılmazyaşar H. ve Gerengi, A. (2010). Karacahisar Kalesi 2009 Yılı Temizlik ve Kazı Çalışmaları. XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu. Konya: Kömen Yayınları, ss.1-17.

Altınsapan E. ve M. Palalı, Osmanlı Beyliğinin Kurulduğu Yer Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazı Buluntuları (2011-2014), İstanbul: Doğukütüphanesi Yayınları, 2018.

Aşıkpaşazade (1970). Aşıkpaşaoğlu Tarihi. (Çev: H.N.Atsiz). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Bursalı, M. (2007). Eskişehir Karacahisar Kalesi Sgraffito Dekorlu Ortaçağ Seramikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi.

Doğru, H. (2000). Osman Bey'in İlk Fethi: Karacahisar Kalesi, Anadolu Üniversitesi Araştırma Fonu. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

İnalcık, H. (2006). Karacaşehir Üzerinde Bir Belge. VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi. Bursa: Lulu Press. ss.9-12.

Karasu, C.; Sakarya, T. M. ve Berber, O. (2010). Osmangazi İlkler ve Karacahisar. Ankara: Semih Ofset Matbaa Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.

Neşri, M. (2011). Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485). (Çev: N. Öztürk). İstanbul: Sistem Matbaacılık.

Parman, E. (2001). Eskişehir-Karacahisar'da Bir Ortaçağ Kalesi. V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırma Sempozyumu: Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, ss. 451-462.

Parman, E. ve Parla, C. (2003). Eskişehir-Karacahisar Kalesi 2001 Yılı Kazı Çalışmaları. 24. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösim Basımevi, (2). s. 69-80.

Yılmazyaşar, H. (2011). A comparative evaluation about architectural and historical aspects of Karacahisar castle. 15 th symposium on mediterranean archaeology in Catania. İtalya.

KARACAHİSAR KALESİ KAZILARINDA (2011-2014) ÇIKAN OK UÇLARI

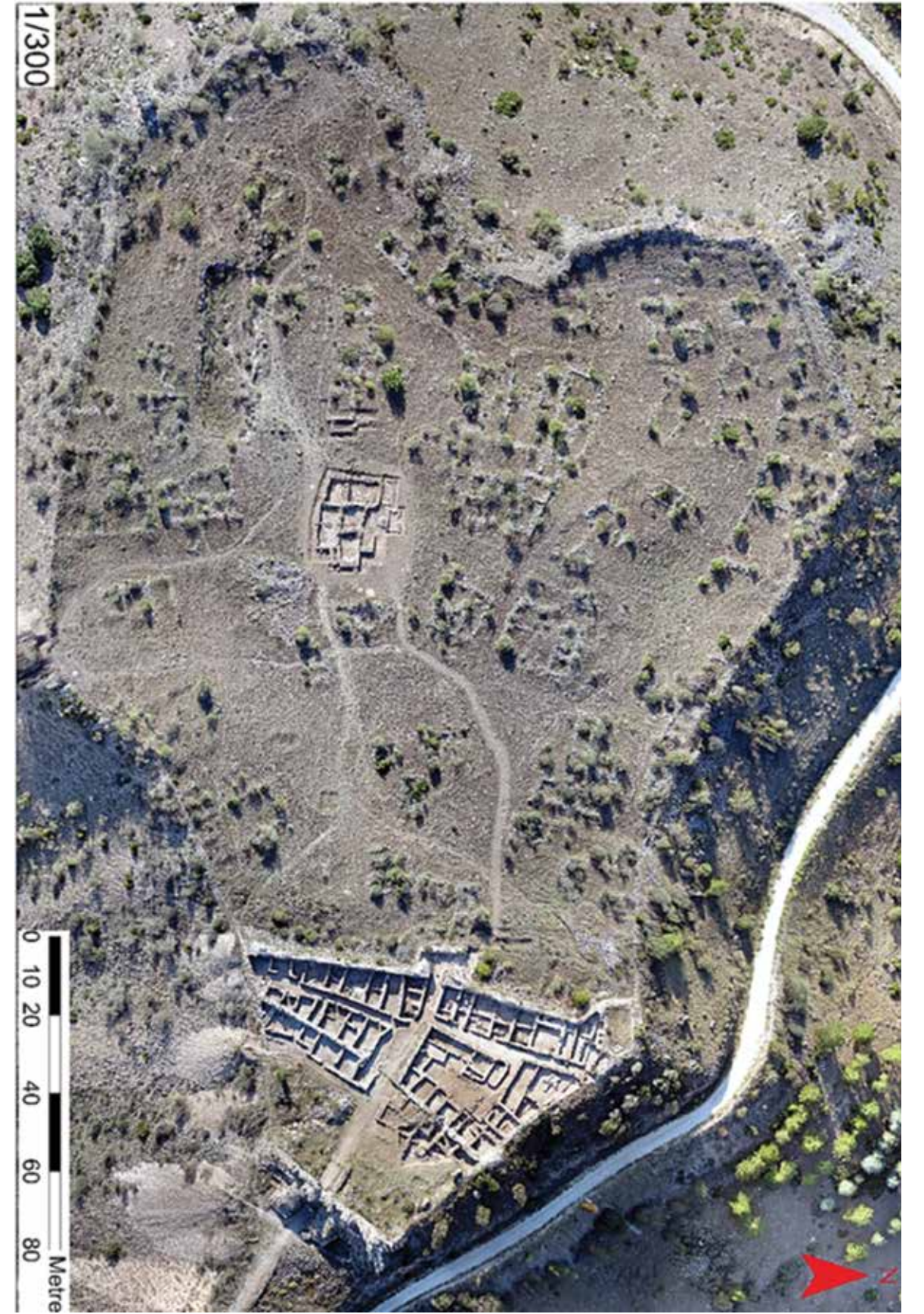
M. EROL ALTINSAPAN^{1*}

Kazı yapılan alanlarda dağınık olarak ele geçen ok uçlarının değerlendirilmesiyle birlikte, Orta Çağ savaş aletleri üzerinde çalışan araştırmacıların kullanabileceği örneklerle katkıda bulunulmuştur.

Bu çalışmada 2011-2014 yıllarında Eskişehir Karacahisar Kalesi kazılarında çıkarılan ok uçlarından, form veren örneklerden 34 adet seçilerek ve bu örneklerin formlarına göre tipolojileri yapılmıştır. Osman Bey tarafından 1288 yılında fethedildiği bilinen Karacahisar Kalesi'nde gerçekleştirilen kazısı çalışmalarında, kazı yapılan alanlarda dağınık olarak ele geçen ok uçlarının değerlendirilmesiyle birlikte, Orta Çağ savaş aletleri üzerinde çalışan araştırmacıların kullanabileceği örneklerle katkıda bulunulmuştur. Eskişehir Karacahisar Kalesi 2011-2014 yılları arasında sürdürülen kazı çalışmalarında kalenin fethi sırasında gerçekleşen çatışmanın bakiyeleri olduğunu düşündüğümüz toplam 97 adet ok ucu bulunmuştur. Bu ok uçlarından nitelikli olan ve form veren örneklerden 34 adediyle bir tipoloji önerisi getirilmiştir.

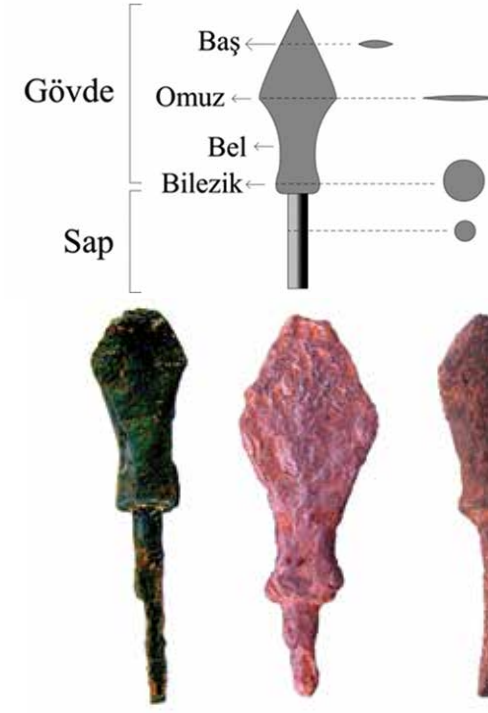
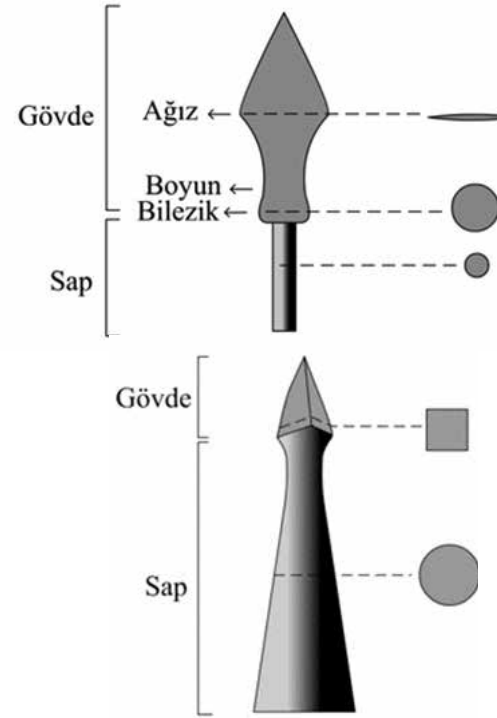
^{1*}Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarih Bölümü.

Yapmaya çalıştığımız tipoloji denemesinde; bazı araştırmacıların yöntem olarak birçok eserin tanımlanmasında insan vücudundaki uzuvları örnek almalarından esinlenerek, ok uçlarını da bir insan gövdesinde yer alan unsurlara benzeterek bölümledik. Ok gövdesini tasvir ederken yukarıdan aşağıya doğru BAŞ, OMUZ ve BEL şeklinde ifade etme yolunu seçmemiz; formların betimlenmesinde büyük kolaylık sağlamıştır.

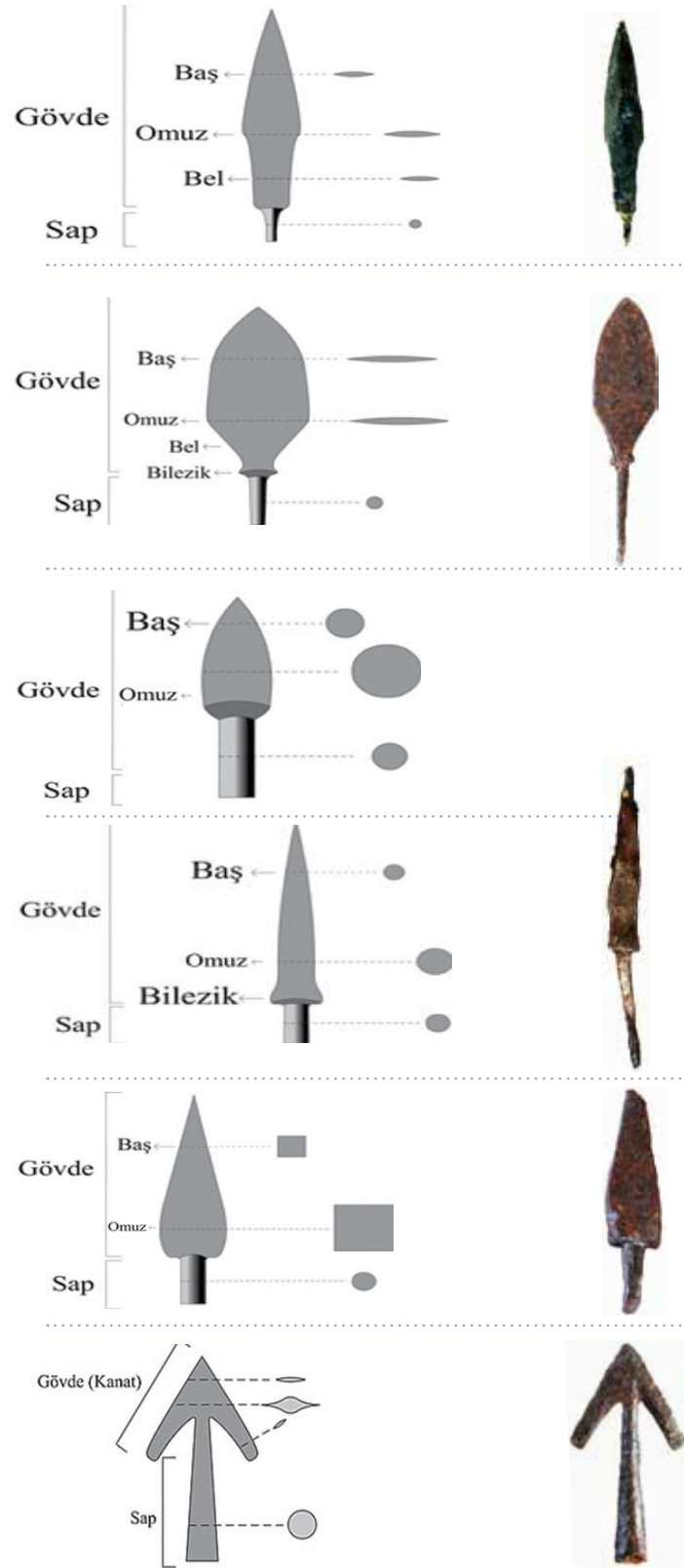
Kazı çalışmaları neticesinde bulunan ve çalışmaya dâhil edilen ok uçları, saplarına göre İĞNELİ ve YUVALI tip olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Bu iki ana grup kendi içerisinde yedisi iğneli, ikisi yuvalı olmak üzere dokuz alt gruba ayrılmıştır.

Tip 1.1. Üçgen formu başı vardır ve bileziği gövdeye bağlayan uzun, kavisli bir bele sahiptir. Yassı kesitli gövde, dışa taşkın bir bilezik ile sonlanır. Bileziği ve iğne biçimindeki uzun sapı, daire kesitlidir.

Tip 1.2. Üçgen formu başa ve sapı gövdeye bağlayan, kısa bir bele sahiptir. Yassı kesitli gövde, dışa taşkın bir bilezik ile sonlanır. Bileziği ve iğne biçimindeki uzun sapı, daire kesitlidir.

Tip 1.3. Üçgen formulu başı vardır ve beli düzdür. Yassı kesitli gövde, ince yaprak biçimindedir. İğne biçimindeki kısa sap, daire kesitlidir.

Tip 1.4. Baş, omuza doğru genişleyen yaprak biçimindedir. Yassı kesitli gövdeye ve kısa bir bele sahiptir. Gövde ile sap arasında dışa taşkın bir bilezik bulunur. Bileziği ve iğne biçimindeki uzun sapı, daire kesitlidir.

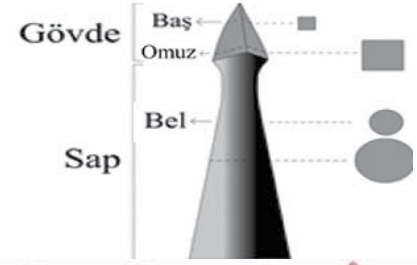
Tip 1.5. Baş konik biçimdedir ve dairesel kesitli gövde, bel oluşturmada sapla bağlanmaktadır. İğne biçiminde olan uzun sap, daire kesitlidir.

Tip 1.6. Dairesel kesitli uzun gövde, uca doğru konik bir başla sivrilmiştir. Gövde ile sap arasında dışa taşkın bilezik bulunur. İğne biçimindeki uzun sap, daire kesitlidir.

Tip 1.7. Dörtgen kesitli gövde uca doğru piramidal bir başla sivrilmiştir. Gövde bel oluşturmada sapla bağlanmıştır. İğne biçimindeki kısa sap, dairesel kesitlidir.

Tip 2.1. Yassı kesitli gövde, çapa biçiminde kanatlıdır. Kanatların ortasında bulunan yuvarlak kesitli sap, aşağı doğru genişlemektedir.

Tip 2.2. Gövdesi dörtgen kesitli, başı piramidal biçimlidir. Yuvarlak kesitli bir belle yuvarlak kesitli sapa bağlanır, sap aşağı doğru genişlemektedir.

Kaynakça

Altınsapan, E.; Yılmazyaşar H. ve Gerengi, A. (2010). Karacahisar Kalesi 2009 Yılı Temizlik ve Kazı Çalışmaları. XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu. Konya: Kömen Yayınları, ss.1-17.

Altınsapan, E.; Yılmazyaşar, H. ve Gerengi, A. (2011). The Karacahisar castle excavation Project: Work 2009. 15 th symposium on mediterranean archaeology in Catania. İtaly: Poster session.

Altınsapan, E. ve Palalı, M. (2013). The excavation of karacahisar castle 2012. 17 th symposium on mediterranean archaeology (Soma) management of cultural heritage in the coast zone. Moscow: Poster session.

Altınsapan, E.; Güldoğan, İ. ve Güney, Y. (2014). Physical pozzolanic and chemical properties of Bricks of Karacahisar Castle Gate, Turkey. 9. International Masonry Conference Guimarães. Portekiz.

Altınsapan, E.; Güldoğan, İ. ve Güney, Y. (2014). Physical pozzolanic and chemical properties of Bricks of Z-Z Area of Karacahisar Castle. 3. Uluslararası Seramik Cam Emaye Sır ve Boya Kongresi Seres. Eskişehir.

Altınsapan, E.; Güldoğan, İ. ve Güney, Y. (2014). Physical pozzolanic and chemical

properties of Bricks of X-X Zone of Karacahisar Castle Turkey. International Conference on Construction Materials and Structures. Johannesburg: South Africa.

Altınsapan, E. (2014). Karacahisar Kalesi Kazısı. Eskişehir Rehberi. Eskişehir: Eskişehir Valiliği.

Altınsapan, E.; Gerengi, A. ve Palalı, M. (2015). Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazısında Bulunan ve Form Veren Ok Uçları Üzerine Tipoloji Denemesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. 3(13), 1-15.

Altınsapan, E.; Gökalp D. Z.; Yılmazyaşar H. ve Gerengi A. (2015). 2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. 3(10). 621-633.

Altınsapan, E. ve Gerengi, A. (2016), Karacahisar Kalesi Kazı Çalışmalarında Bulunan Ok Uçları Üzerine Tipoloji Denemesi, Kazı Buluntusu Ok Uçları Çalıştay, 13-14 Aralık 2016, Poster Sunumu.

Altınsapan, E.; Palalı, M. (2018) Osmanlı Beyliğinin Kurulduğu Yer Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazı Buluntuları (2011-2014), Doğukütüphanesi Yayınları İstanbul.

SİKKELER NE SÖYLÜYOR: KARACAHİSAR KALESİ VE ERKEN DÖNEM OSMANLI SİKKELERİ

HASAN YILMAZYAŞAR - BETÜL TEOMAN^{1*}

Memlüklü, Karamanoğulları, Mentешеoğulları, Germiyanogulları, Aydınoğulları ve Selçuklu dönemine ait sikkeler Karacahisar Kalesi kazılarında ilk defa bu sezon (2020) ele geçmiş ve dönemin tarihi ile birlikte siyasal ilişkiler, ortak para kullanımı vs. çok sayıda yeni çıkarımlara kaynaklık etmiştir.

Sikkeler, ödeme aracı ve hâkimiyet sembolü olmanın yanı sıra basıldıkları dönemin sosyal, siyasi ve iktisadi durumu hakkında önemli veriler sunan birincil tarihî kaynaklardır. Üzerlerinde bastıran kişinin adı, unvanı, darp yeri ve tarihi dışında âdeta dönemlerinin resmî gazeteleri olarak hizmet eden sikkelerden basıldıkları dönemin dini ve inanışları, iktisadi düzeni, fethedilen topraklar, halka verilmek istenen mesajlar ile estetik ve sanat anlayışı gibi pek

çok bilgiye ulaşılabilir. Temsil ettikleri uygarlıklara dair basıldıkları ve tedavülde oldukları sürecin doğrudan tanıkları olarak son derece önemli çıkarımlara kaynaklık etme potansiyeline karşın özellikle Türk-İslam uygarlıklarına ait sikkelere yönelik akademik çalışmaların yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değil.

Tüm-İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlı sultanları da bağımsızlık ve hükümdarlık ilanı olarak adlarına sikkeler kestirmişler; kuruluşundan yıkılışına kadar geçen 623 yıllık süreçte otuz altı Osmanlı sultanı devletin yaşadığı iktisadi, sosyal ve coğrafi değişimlere bağlı olarak sikkeler darp ettirmişlerdir.

Sikkelerin darp edildiği yerler olan darphaneler, Osmanlılarda “*dârü'd-darb*” adı ile anılmışlardır. Osmanlı sikkelerinin büyük bölümünde darp yerlerinin sikkeler üzerine kaydedildiği görülmektedir. Bugüne kadar

yapılan nümismatik çalışmalarıyla 150’ye yakın darphane tespit edilebilmiştir.² Devlet bu darphanelerin faaliyetlerini (hesap defterlerini) yerel kadılar aracılığıyla denetim altında tutmuştur.³ Osmanlı’da 5 Ocak 1844’e kadar sikkelerin yerel darphanelerde üretimine devam edilmiş, “*Usul-i Cedide Üzerine Tashih-i Ayar*” fermanının yayınlanmasından sonra sikkelerin merkezî darphanede üretilmesine başlanmıştır.⁴

Osmanlılarda para sistemi, ilk sikkenin basıldığı Osman Gazi Dönemi’nden Sultan II. Mehmed (H.855-886/M.1451-1481) Dönemi’ne kadar akçeye dayalı tek metalli/monometalist olarak sürmüştür.⁵

Halkın günlük alışverişlerinde kullanmaları için darp edilmiş, akçenin dörtte birine eş değer oranda bakır sikkelere Moğolca “*nakit*” anlamına gelen “*Möngön*” kelimesinden türemiş olan “*Mangır*” adı verilmiştir.⁶ İhtiyaca cevap verebilmek için çok miktarda ve çeşitlilikte darp edilmiş olan mangırların alım gücünü gerçek madeni değeri değil devlet tarafından belirlenmiş olan alım değeri belirlemektedir. Bu nedenle

2. Atom Damalı, Osmanlı Sikkeleri Tarihi, C.I İstanbul 2010 , s.25., Osmanlı darp yerlerine ilişkin detaylı bilgi edinmek için bkz. Slobodan Srećković, Ottoman Mints and Coins, Belgrad 2002, Ömer Diler, İslâm Darp Yerleri, İstanbul 2009.

3. Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi, İstanbul 1999, s.39.

4. İlhan Tekeli, Selim İlkin, Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara 1981, s.56.

5. İslâm Devletlerinin gümüş sikkeleri genellikle “dirhem” olarak isimlendirilir. Osmanlı gümüş sikkeleri ise dirhem ağırlığından farklı gramaja sahip olduğu için, “beyaz, parlak, temiz” anlamındaki “akçe” sözcüğü ile anılmışlardır. İlk Osmanlı akçelerinin gramajlarına ilişkin günümüze ulaşabilmiş yazılı bir kayıt yoktur. %90 oranında gümüşten, ortalama 1.15-1.20 gr. ağırlığında üretilmiş olan Osmanlı akçelerinin İstanbul’un fethine kadar geçen sürede ayarında önemli bir değişikliğe uğramadan basımlarının sürdüğü görülür. Bknz. Atom Damalı, age, s.103. Akçe hakkında detaylı bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu, “Akçe”, TDVİA, C.II, İstanbul 1989, s. 224- 227.

6. Ahmet Semih Tulay, Genel Nümismatik Sözlüğü, İstanbul 2001, s.135, Celil Ender, Orhan Okay, Türk Nümismatik Sözlüğü, İstanbul 2007, s.46., Detaylı bilgi için bkz. Oğuz Tekin “Mangır” TDVİA, C.27, İstanbul 2003, s.568.

mangırlardan devletin elde ettiği kazanç gümüş akçelere göre fazladır.⁷

Osmanlı Beyliği’nin kuruluş dönemi başta olmak üzere özellikle 15. yüzyılın ortalarına kadar olan sürecin yazılı kaynaklarındaki yetersizlik dönemin birçok olgusunun temsili olan sikkelerdeki verilerin önemini arttırmaktadır.

Beyliğin kuruluş dönemlerinde, devlet toprakları içinde Selçuklu ve Bizans sikkelerinin de tedavül ettiği bilinmekle birlikte;⁸ Osmanlılardan günümüze ulaşan ilk sikke, hakkında uzun yıllar tartışılmış olan Osman Bey’in akçesidir. Osman Gazi’nin kendi adına sikke bastırdığı yönündeki en erken verilerden birisi Orhan Gazi Dönemi’nde Osmanlı topraklarında bulunan İbn-i Battuta Seyahatnamesinde geçer.⁹ Söz konusu sikkeye dair Osmanlı tevârihindeki ilk atıf ise Kitab-ı Cihannüma’da Karacahisar’ın fethi faslında yer alır: “*Çünkü hutbe ve sikke Osman Gazi adına mukarrer olub kadı ve su-başı dikildi*”.¹⁰ XV. yüzyıl tarihçisi Hadîdî sikke hakkında detay bildirmesi bakımından özel bir veri sunar: “*Buyurdı akçaya sikke kazarlar ki Osman bin Ertuğrul yazarlar*.”¹¹

Arkeolojik çalışmalarda tespit edilmiş Osman Gazi’ye ait herhangi bir sikke olmamakla birlikte biri İstanbul Arkeoloji müzeleri koleksiyonunda,

7. Akçelere göre daha sade yazı karakterine sahip olan mangırlar üzerinde yazı dışında çeşitli desenler yer almaktadır. Bunun en önemli nedeni; günlük alışverişler için darp edilmiş olan bu para birimini okuma yazma bilmeyen halkın sikkenin değerini daha kolay akılda tutabilmesinin sağlanması olmalıdır. Bir diğer nedeni ise üzerinde yazı bulunan sikke kalıplarının hazırlanmasının desen içerenlere göre daha zor olmasıdır.

8. Ekrem Kolerkiç, Osmanlı İmparatorluğunda Para, Ankara 1956, s.8.

9. İbn Battuta, Seyahatname, The Travels of Ibn Battuta, çev. H.A.R. Gibb, 1956, London, C.I, s.450-452.

10. Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihan-nüma, I. Cilt, (Yayına Haz. F. R. Unat ve M. A. Köymen), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949, s. 111.

11. Hadîdî, “Buyurdı akçaya sikke kazarlar ki Osman bin Ertuğrul yazarlar” ifadesi ile Osman Bey’in adına darp edilen sikkeden bahsetmektedir. Hadîdî, Tevârih-i Âl-i Osman (1399-1523), Yay. Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s.43.

Ön Yüz: Duribe Osman bin Ertuğrul Eyyed'Allahü

Arka Yüz: Duribe Osman bin Ertuğrul bin Gündüz Alpi

diğeri ise Katar'daki Doah National Museum'da¹² bulunan iki akçenin varlığı bilinmektedir.¹³

Bugüne kadar Osman Gazi sikkesi hakkında nümismatlar ve tarihçiler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüş olup mevcut örneklerin her iki yüzünde Osman Bey'in adı ve şeceresi yer almaktadır. Anadolu'da baba ve dede adının sikke üzerine yazılması çok yaygın olmasa da karşılaşılan bir uygulamadır. Osman Gazi'nin bu nadir akçesinin her iki yüzünde de sadece şecere bilgisi ile birlikte adının kaydedilmiş oluşu sikkenin tedavülde kullanılmak için değil

propaganda amacıyla basılmış olabileceği şeklinde yorumlanır.¹⁴

Osman Gazi'den sonra beyliğin başına geçen Orhan Gazi zamanında yapılan fetihlerle beyliğin sınırları genişletilmiştir. Osman Gazi zamanında kuşatılan Bursa fethedilmiş ve devletin ilk darphanesi burada kurulmuştur. Bu dönemde Osmanlı topraklarında kullanılan Selçuklu sikkeleri tedavülden kaldırılıp yeni tarz sikkeler basılmaya başlanmıştır. Orhan Gazi Dönemi'nden sadece akçe örnekleri bilinmektedir, bilinen bakır sikke/mangır örneği yoktur.¹⁶ Anadolu'daki diğer

12. Detaylı bilgi için bkz. Rolf Ehlert, Umlaufgeld Im Osmanischen Reich, Band I, Heidelberg 2013, s.13.

13. İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan örnek, bilim camiasına ilk kez, İbrahim Artuk tarafından tanıtılmıştır. İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Bey'e Ait Sikke", I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071- 1920) Kongresi (11-13 Haziran 1977), (Ed. O. Okyar, H. İnalcık) Ankara 1980, s. 27-33. İsmail Günay Paksoy, "Osman Gazi'nin Şimdiye Kadar Yayınlanmış Tek Gümüş sikkesi üzerine Düşünceler", I. Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi (25-28 Şubat 2013) Bildiriler (ed. Kayhan Dörtük - Oğuz Tekin - Remziye Boyraz Seyhan), İstanbul 2014, s. 443-456. Hakan Yılmaz, "Osman Gazi'nin 700/1300-1301'de Yenişehir'de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi", Vakavüvis, V.4, Aralık 2019.

14. İ. Günay Paksoy, agm, s. 454.

15. Şennur Şentürk, Brian Johnson, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri, Saltanatın İki Yüzü, N. 4, İstanbul 1995, s. 16'dan alınmıştır.

16. Pascal Bilezikçıyan kendi koleksiyonunda Osman Bey'e ait İznik ve civarında bulunmuş sekiz çeşit, otuz altı bakır sikke bulunduğunu belirtmiştir. Ancak sikkelerin görsel yayında olmadığı için verilen bu bilginin doğruluğuna şüphe ile yaklaşılmalıdır. Detaylı bilgi için bkz. Pascal Bilezikçıyan, Defter-i Meskûkâtı Osmaniye, İstanbul 1280 (1863). İsmail Galip Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniye'de ilk bakır sikkenin Orhan Gazi zamanında kesilmiş olabileceğini fakat örneğine rastlamadığını, üzerinde isim bulunan Osmanlı'nın ilk mangırının ise I. Murad zamanında kesildiği bilgisini vermektedir. Bkz. N. Pere, age, s. 47. Kazım Karakoç, "Orhan Gazi'nin

Ön Yüz: Murad Han Azze Nasruhu

Arka Yüz: Ramazan 790

beyliklerde görülmeyen bir uygulama ile Orhan Gazi Dönemi'nde yoğun olarak darp edilen teklik akçelerin dışında, akçenin katları olarak ikilik ve beşlik akçeler de darp edilmiştir.¹⁷ Bu akçelerden günümüze ulaşan örnek sayısının az oluşu darplarının kısa süreliğine yapıldığını düşündürmektedir.

Orhan Gazi Dönemi'nde darp edilen gümüş sikkelerin bir yüzünde "*La ilahe illallah Muhammed'ün Resulallah*" yazısı ile bazen Dört Halife'nin adı yer alırken öteki yüzünde Orhan

Gazi'nin adı ve bazen darp yeri "*Bursa*"nın sikkeler üzerinde kaydedildiği görülür.

Osmanlı'nın bilinen ilk mangırları Orhan Bey'den sonra tahta geçen sultan I. Murad Dönemi'ne aittir.¹⁸ Karacahisar Kalesi kazı çalışmalarında da yoğun olarak bulunan sikke grupları arasındadır. Özellikle üzerinde "*Ramazan H.790 - Eylül-Ekim 1388*" tarihi görülen mangır tipi dikkat çekicidir. Sikke üzerine darp edildiği ayın adının yazılmış olduğu başka bilinen sikke örneğinin olmaması söz konusu sikkeyi ön plana çıkarmaktadır. I. Murad'a ait sikkeler Karacahisar Kalesi'nde en fazla ele geçen sikke grubu olup dönemin tarihsel olayları dikkate alındığında özellikle Germiyan ve Karamanoğulları ilişkileri bağlamında son derece anlamlıdır.

I. Murad'dan sonra başa geçen I. Bayezid zamanında akçeler üzerine ilk kez darp tarihlerinin

Bugüne Kadar Bilinmeyen Eşsiz Bir Mangır", İkinci Uluslararası Nümismatik Sempozyumu, 31 Mayıs 2008, s. 60-65'de tanıtılmış olan mangırın Orhan Gazi'ye ait olduğu görüşündedir. Ancak Dr. Atom Damalı yayınında da aktardığı gerekçelerle; "Orhan ile Osman kelimesi arasında yer alan oğlu ibaresinin 'bin' yerine ilk dönem Osmanlı sikkelerinde görülmeyen tarzda 'ibn-i' şeklinde yazılması, mangırın ağırlığının aynı dönemde diğer Anadolu beylikleri tarafından basılan mangırlara göre hafif olması, Orhan Gazi ile çağdaş yıllarda Anadolu'da nakışlı mangırların bulunmayışı ve sekiz dilimli papatya motifinin ilerleyen tarihlerde basılan diğer Anadolu beyliklerinin mangırlarıyla yakın benzerlik taşıyor olması" sebepleriyle Orhan Gazi'ye aidiyeti üzerinde biraz daha düşünülmesi kanaatindedir. Atom Damalı, age, C. I, s.129. Aynı görüşte olduğumuz için mangır burada tanıtıyoruz.

17. A. Damalı, age, s. 107.

18. Osmanlı mangırları hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz. Necdet Kabaklı, Mangır, Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları, İstanbul 1998., Günay Paksoy, "Anadolu'da Altın ve Gümüş Vurulan Osmanlı Damgası", s. 171,172, Anadolu'da Paranın Tarihi, ed. Bülent Arı, Ankara 2011, s.163-206.

Ön Yüz: Bayezid bin Murad

Arka Yüz: Hullide Mülkuhu 792

yazılmaya başlandığı görülür ki dönemde basılan akçelerin ön yüzünde “*Bayezid bin Murad*”, arka yüzünde ise “*Hullide mülkuhu* (Mülkü “*devleti*” uzun ömürlü olsun) ibaresi ile darp tarihi yazılmıştır. Küçük kalıp farklılıklarıyla H.792, H.793 ve H.799 tarihlerinde basılmışlardır. Karacahisar Kalesi kazılarında H.792 tarihli akçelerden bir örnek bulunmuştur.

Yıldırım Bayezid’in Ankara Savaşı’nda Timur’a yenilmesinin ardından başlayan Fetret Devri padişahın oğulları arasındaki iktidar mücadelesiyle geçmiştir. Bizans imparatorunun da desteğiyle Edirne’de başa geçen Yıldırım Bayezid’in en büyük oğlu olan Emir Süleyman dönemi sikkeleri Osmanlı nümismatiği açısından yeni bir dizaynın ortaya çıkması bakımından önemlidir. Hükümdarın mührü-imzası olarak, Osmanlı klasik dönem sikkelerinin vazgeçilmez unsuru olarak karşımıza çıkacak olan “*tuğra*” ilk kez Emir Süleyman’ın H.805-6 tarihlerinde basılmış gümüş ve bakır sikkeleri üzerinde

karşımıza çıkmaktadır. Ön yüzünde tuğra ile sultanın adının işlendiği bu sikkelerin arka yüzünde; devletin devamlılığını temenni eden ibare/dua ile sikkenin tarihi ve İslâmi sikkelerin vazgeçilmez unsurları arasında bulunan Dört Halife’nin adı yazılmıştır. Karacahisar kazı çalışmalarında Emir Süleyman dönemine ait 4 mangır ele geçirilmiştir.

Fetret Devri’nin bir diğer önemli ismi Çelebi Mehmed’in Fetret Devri’nde bastırdığı dört tip akçesi ile dört tip mangırı bilinmektedir. Sadece Timur Han adına kestirdiği dirhemler dışında, üzerinde müşterek isim yazan ve sadece kendi adının yazılı olduğu dirhem ve akçe örnekleri de vardır. Çalışmalar sonucunda ele geçen Çelebi Mehmed zamanına ait mangırlar da bu döneme aittir.

Sultan I. Mehmed’in vefatının ardından Amasya meliki olan oğlu II. Murad, Osmanlı’nın altıncı sultanı olarak tahta çıkmıştır (H.824-848/M.1421-1444). Saltanatı boyunca Anadolu

Ön Yüz: Emir Süleyman bin Bayezid
(Tuğra Formunda)

Arka Yüz: Hullide Mülkuhu 806,
Etrafında Dört Halife Adı

Ön Yüz: Sultan Mehmed (bin) Bayezid,
Tuğra Formunda

Arka Yüz: Hullide Mülkuhu Duribe Bursa

Ön Yüz: (Sultan Murad bin Mehmed) Han
Hullide Mülkuhu

Arka Yüz: Duribe Ayasuluk
(Hamele Üsr'el Bab 827)

birliğini kurmak için çabalamıştır. Kısa bir süreliğine kendi isteği ile tahttan feragat ederek tahtı oğlu II. Mehmed'e bırakmıştır. Ancak yaklaşan Haçlı tehlikesine karşı Osmanlı ileri gelenlerinin talebi ile kısa süre içinde ikinci kez tahta çıkmıştır. (H.848-855 / M.1445-1451)

Sultan II. Murad'ın ilk cülusundan H.824 tarihli Bursa'da bastırmış olduğu akçeleri dışında H. 825, 834 ve 848 tarihli akçeleri de bilinmektedir. Akçelerinde darp yerleri; Bursa, Amasya, Ayasuluk, Edirne, Engüriye, Serez, Üsküp ve Novar'dır. Farklı çeşitlerde darp edilmiş olan mangırlarında ise darp yersiz örnekler dışında Edirne, Ayasuluk, Bursa, Serez, Edirne, Bolu, Karahisar ve Tire darplı örnekler bilinmektedir.¹⁹

Osmanlı tarihinde ilk kez babası hayatta iken tahta çıkarılan şehzade olan II. Mehmed Dönemi,

19. Mangırları arasında en dikkat çekici olanı; Kayı boyu damgası taşıyan, üzerinde tarih olmayan Bursa ve Edirne darplı mangırlardır. Osmanlı Devleti'nin soyuna ilişkin bir sembol ilk kez ve sadece bu mangırlar üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Nuri Pere, Osmanlılarda Madeni Paralar, İstanbul 1968, s.85, no:67.

Osmanlı nümismatiği açısından da bir ilki barındırır. İlk kez bu dönemde daha önce ayar ve ağırlığında önemli boyutta değişim yapılmamış olan akçeler üzerinde “*Tecdid-i sikke*” diğer bir deyişle “*Eski akçe yasağı*” olarak adlandırılan uygulama yapılmıştır. Kendinden önceki sultana ait, tedavül eden sikkelerin toplatılarak yeniden darbını içeren bu sistem ile dolaşımdaki sikkelerin yenilenmesi ve ekonominin büyümesi amaçlanmıştır.

Fatih Sultan Mehmed babası II. Murad'ın vefatının ardından Osmanlı'nın 7. Sultanı olarak ikinci kez tahta çıktığında (H.855-886 / M.1451-1481) yaklaşık otuz yıllık saltanatı boyunca akçelerin ayarlarını düzenli olarak düşürerek yeni sikkeler darp ettirmeyi sürdürmüştür. Bu sistemde yayınlanan kararnameler ile her yeni tecditten sonra eski akçeler piyasadan toplatılmış, yeni gramajda basılan akçeler piyasaya sürülmüştür.

Tahtta olduğu süre boyunca her on yılda bir yeni tip akçeler darp edilmiştir. H. 855, 865,

Ön Yüz: Mehmed bin Murad Han

Arka Yüz: Hullide Mülkuhu Duribe
Engüriye

875, 885, 886 tarihli Amasya, Ayasuluk, Bursa, Edirne, Konya, Kostantiniyye, Novar, Serez, Tire, Üsküp darplı akçeleri bilinmektedir.

Bu dönem mangırları oldukça çeşitli tiplerde basılmışlardır. Darp yersiz mangırlar dışında Bursa, Amasya, Ayasuluk, Edirne, Engüriye, Kostantiniyye ve Tire darplı örnekler bilinmektedir.²⁰

29 Mayıs 1453'te Bizans imparatorluğunun başkenti olan Konstantinopolis'in fethi tüm dünyada yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. Fetih ile Osmanlı Devleti imparatorluğa yükselmiş ve bu durum Osmanlı nümismatiği açısından da önemli dönüm noktası olmuştur. Akçeye dayalı devam eden monometalist / tek metalli dönem, ilk altın sikkenin darbının yapılması ile bimetalist / çift metalli olarak sürmüştür. İstanbul'da sikke darbı kentin Osmanlılar tarafından fethinden yıllar sonra yapılmıştır. Kostantiniyye darplı

20. Örnekler için bkz. Nuri Pere, age., s. 91; Necdet. Kabaklı, Mangır, İstanbul 1998, s. 137-191.

akçeler ise yaklaşık sekiz yıl sonra H. 865'te, mangırlar ise; H.867'de basılmıştır²¹.

Karacahisar Kalesi kazı çalışmalarında bulunan sikkelerin ilk sonuçları erken dönem Osmanlı tarihi ve nümismatiğinin daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacağına işaret etmektedir. Ağırlıklı olarak Osmanlı (14 ve 15. yüzyıl) dönemine ait olan sikkelerin yanı sıra Memlûklü, Karamanoğulları, Menteşeoğulları, Germiyanogulları, Aydınoğulları ve Selçuklu dönemine ait sikkeler Karacahisar Kalesi kazılarında ilk defa bu sezon (2020) ele geçmiş ve dönemin tarihi ile birlikte siyasal ilişkiler, ortak para kullanımı vs. çok sayıda yeni çıkarımlara kaynaklık etmiştir. Tarihî kaynaklardaki veriler ile karşılaştırmalı analiz ve değerlendirmeler sonrasında çok sayıda bilinmeyenle, izaha/kanıta muhtaç tartışmalı konularda bilim insanlarına yol gösterecek detaylara ulaşılabileceği öngörülmektedir.

21. Bu dönem mangırları oldukça çeşitli tiplerde basılmışlardır. Darp yersiz mangırlar dışında Bursa, Amasya, Ayasuluk, Edirne, Engüriye, Kostantiniyye ve Tire darplı örnekler bilinmektedir. Örnekler için bkz. Nuri Pere, age., s. 91; N. Kabaklı, age., s. 137-191.

BİLİNENLER, SORULAR VE ARKEOLOJİK CEVAPLARI: ESKİŞEHİR KARACAHİSAR KALESİ

HASAN YILMAZYAŞAR^{1*}

Kazı sonuçları iki önemli farkındalığı da beraberinde sunmaktadır: Birincisi arkeolojik verilerin bir Osmanlı belgesindeki bilgileri güçlü bir şekilde teyit ettiği, ikincisi ise yazılı kaynaklarda bahsi geçmeyen bir iskân sürecinin varlığı ve niteliğine dair yeni bilgiler edinmemizi sağladığıdır.

Colin İmber'in "Çağdaş bir tarihçinin yapabileceği en iyi şey, Osmanlı Tarihi'nin başlangıcının bir kara delikten ibaret olduğunu kabul etmek olacaktır. Bu deliği doldurmak yönündeki her girişim, yalnızca yaratılan masalların sayısını artırmakla sonuçlanacaktır."² şeklinde ifade ettiği hipotezi, aslında bir bilim insanının bilinmeyenler ile dolu bir dönemin aydınlatılmasına dair umudunu yitirdiğini ya

da potansiyel handikaplara dair öngörüsünü yansıtan bir son cümledir.

Aslında haksız bir kabullenme de sayılmaz. Çünkü Osmanlıların Kuruluş Dönemi'ne ait kaynakların -yok denecek kadar- azlığı, var olan bilgilerin güvenilirliğine dair çekinceler ve ortaya çıkan büyük boşluğu doldurmak için araştırmacıların ulaştığı sonuçların bazen birbirini tamamiyle reddeden nitelikte olması İmber'in söylediği gibi "efsaneleri" gerçekten artırabiliyor. Osmanlı kroniklerinde yer alan anlatılardaki efsane ve gerçekleri birbirinden ayırmadaki güçlük, bu kaotik bilgi ortamındaki karmaşayı daha da artırıyor.

14. yüzyıldan günümüze ulaşan hiçbir Osmanlı kroniğinin bulunmayışı, 15. yüzyılın ortalarından itibaren yazılmaya başlanan Osmanlı kroniklerinin Kuruluş Dönemi'ne dair hem kronolojik olarak büyük boşluklar içermesi hem

de büyük ölçüde aynı kaynaktan beslenmeleri (Yahşi Fakih Menakıbnamesi)³ sebebiyle genelde birbirini tekrar eden bilgiler sunması, aynı tarihsel olaylar/olgular için farklı tarih aktarımları; Kuruluş Dönemi'ni çalışan her disiplinden araştırmacı için durumu daha da zorlaştırıyor.⁴

Döneme dair alternatif kaynaklar açısından da durum çok iç açıcı değil. Az sayıda dönemin çağdaşı olan Bizans kroniklerindeki sınırlı anlatı; az sayıdaki kitabe, birkaç vakfiye ve yine sınırlı sayıdaki sikke ne yazık ki bilinmeyenleri çözmekte yetersiz kalmıştır.

Dönemin bilinmeyenleri sadece tarihsel akış ile sınırlı değil mimari, sanat, sosyo-kültürel ortam, gelenekler, ekonomik yapı, iskân, gündelik yaşam vb. birçok olgu hâlâ anlaşılmaya çalışılıyor. Bu noktada var olan bilgilere ek veri sunabilecek yeni araştırma alanlarına ihtiyaç var ki bu alanlardan birkaçı yüzey araştırmaları, arkeolojik kazılar ve sanat tarihi araştırmalarıdır.

Ne yazık ki Türkiye'de Osmanlı Arkeolojisi istenilen düzeyde değil. Her yıl Türkiye'de yaklaşık 145 Cumhurbaşkanı/Bakanlar Kurulu Onaylı kazı çalışması olmasına karşın bu kazılar arasında Erken Osmanlı ile doğrudan ilişkili kazı sayısı sadece üçtür. Karacahisar Kalesi Kazısı ise Kuruluş Dönemi Osmanlı Arkeolojisi'nin tek temsili durumundadır.

Osmanlı'nın Kuruluş Dönemi'ne dair önceki satırlarda çizdiğimiz bilinmeyenler ile dolu ortamın bir yansıması Karacahisar Kalesi özelinde de karşımıza çıkıyor. Öyle ki Karacahisar Kalesi

yüksek bir alanda son derece stratejik konumu ile tipik bir Ortaçağ kalesi olmasının yanı sıra birçok Osmanlı kroniğinde Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu ile doğrudan ilişkili tarihsel anlatıların merkezindeki sembol bir yerleşimdir.

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yeri ve tarihi, ilk merkez/başkent gibi birçok olgu hâlâ bilim insanları tarafından farklı görüşlerle güncelliğini koruyan sorunsallar arasındadır.⁵ Bu sorunsallara Karacahisar özelinde eklenebilecek çok sayıda yeni soru vardır ki kaledeki arkeolojik çalışmaların bu anlamdaki en somut çıktıları sorulan sorulara cevap olabilecek bulgulara ulaşmak olacaktır.

Osmanlı kroniklerindeki ortak anlatılara göre Karacahisar Kalesi Osman Gazi tarafından 1288 yılında fethedilmiş, 1299 yılında Cuma hutbesi ilk önce Karacahisar'da okunmuş, sikke basılarak beyliğin bağımsızlığı ilan edilmiştir. Yine kroniklerdeki bilgilere göre kalenin fethinin ardından hemen bir Kadı (Dursun Fakı) ile Sübaşı (Gündüz Alp) görevlendirilmiş ve kalenin yönetimi Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye verilmiş, kentte bulunan kiliseler mescide dönüştürülmüştür.⁶ Söz konusu bilgilerin dışında Karacahisar Kalesi'ne dair neredeyse hiçbir şey bilinmiyordu.

Kale ilk defa hangi tarihte inşa edildi, Osmanlı öncesinde hangi isimle anılıyordu, kaledeki iskân süreci kronolojik olarak takip edilebilir mi, Osmanlı kroniklerinde bahsi geçen anlatılar arkeolojik veriler ile desteklenebiliyor mu, Osmanlı Dönemi'nde kale mimarisindeki dönüşümler ve oluşumlar arkeolojik veriler üzerinden kesintisiz tespit edilebilir mi; kroniklerde bahsi geçen kiliseden dönüştürülen

1. Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

•Cumhurbaşkanı Kararı ile Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmazyaşar'ın kazı başkanlığında devam eden Karacahisar Kalesi kazıları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Türk Tarih Kurumu Başkanlığı tarafından Kazı ve Yüzey Araştırmaları Destekleme Protokolü çerçevesinde, Anadolu Üniversitesi tarafından Bilimsel Araştırma Projesi (Proje No: 1906E108) kapsamında desteklenmektedir.

2. Colin İmber (1993) "The legend of Osman Gazi", Elizabeth A. Zachariadou (ed.), The Ottoman Emirate (1300-1389). Rethymnon, s. 75; Colin İmber (1997) "Osman Gazi Efsanesi" in Elizabeth A. Zachariadou (ed.), Osmanlı Beyliği (1300-1389), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 77.

3. V. L. Ménage (1963) "The Menaqib of Yakhshi Faqih", Bulletin of the School of Oriental and African Studies 26, (1963), pp.50-54.

4. Bu hususta bkzn. H. İncalcık (2000) "Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?", Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (Derleyenler: O. Özel, M. Öz), 119-145; C. İmber (2000) "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", (Çev. F. Acun), Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (Derleyenler: O. Özel, M. Öz), İstanbul: İmge Kitabevi, s. 271-300; E. A. Zachariadou (2000) "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (Derleyenler: O. Özel, M. Öz), İstanbul: İmge Kitabevi, s. 341-396.

5. Halil İncalcık (2010) Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Kuruluş. İstanbul: Hayy Kitap.

6. Bknz. Aşık Paşazade (2003) Osmanogulları'nın Tarihi, (haz. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul, s. 71-75; Neşri (1949) Kitab-ı Cihanüma I. F. R. Unat ve Köymen, M.A. (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 111-113; Oruç Bey (2009). Osmanlı Tarihi, N. Öztürk (Sadeleştiren). İstanbul: Çamlıca Yayınları, s. 15-16.

mescid, vakıf kaydında Fatih Dönemi sonrasında kalede harap durumda olduğu bildirilen cami ile aynı yapılar mı; bu yapı/yapılar nerede, Osman Gazi'ye ait ilk sikkeye kanıt Karacahisar Kalesi'nde bulunabilir mi, kalenin fethiyle birlikte kadı ve sübaşı atanması yönetsel bir sistemin temsiliyetini sunarken Osmanlı kroniklerindeki anlatılarda sıklıkla vurgulanan merkez hüviyeti, Karacahisar Kalesi'ni bağımsızlıkla birlikte ilk başkent olarak tanımlamaya yeterli midir, gibi birçok soru Karacahisar Kalesi kazı ve araştırmaları ile doğrudan ilişkili bilinmeyen ya da sorunsallar olarak ön plana çıkmaktadır. Karacahisar'da bahsi geçen soruların cevapları için sanat tarihi, tarih, arkeoloji, numismatik, mimarlık, restorasyon vb. bilimlerin disiplinler arası çalışması planlanmış ve ekip düzeni bu kaygı ile şekillenmiştir.

1999 yılında yüzey araştırması ile başlayan ve yaklaşık 20 yıldır aralıklarla sürdürülen kazı çalışmaları, tarihî kaynaklardaki boşluklara küçük de olsa yeni bilgiler eklenmesini sağlamıştır. Karacahisar Kalesi'nde kazı çalışmaları bugüne kadar giriş kapısı ile kuzey yönünde kazılar sonucunda tespit edilen iç sur arasında kalan alanda, giriş kapısı çevresinde, kale içinde çok bölüntülü bir yapıda ve Sarnıç'ta yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen veriler Karacahisar'ın mimarisi ile birlikte tarihine dair çok sayıda yeni bilgiye referans olmuştur.

Kazı çalışmaları başlamadan evvel kalenin ilk defa hangi tarihte inşa edildiği, iskân ve yerleşim süreçleri hakkında neredeyse hiçbir bilgi yoktu. Özellikle giriş kapısı çevresinde devşirme kullanılan mimari plastik malzeme kalede 5 ve 6.

Karacahisar Kalesi'nde kazı çalışmaları bugüne kadar giriş kapısı ile kuzey yönünde kazılar sonucunda tespit edilen iç sur arasında kalan alanda, giriş kapısı çevresinde, kale içinde çok bölüntülü bir yapıda ve Sarnıç'ta yoğunlaşmıştır.

Phokas Dönemi (602-610) Sikkesi
(Karacahisar Kalesi Kazı Arşivi - 2011)

yüzyılda bir imar faaliyetinin olduğu, olasılıkla kalenin uzun bir süre terk edildiği, sonrasında bu malzemenin ait olduğu yapıların zaman içerisinde kullanılamaz duruma gelmesinin ardından bölgenin savunması için önemli bir tarihsel olayla eş zamanlı olarak kalenin onarımında kullanıldığı ve özellikle giriş cephesinin yenilendiği şeklinde bir tablo okunuyordu.

Kalenin farklı alanlarına dağılmış mimari öğelerin öncül işaret ettiği sonuçların arkeolojik veriler ile desteklenmesi önemliydi. Bu manada en erkeni Fokas Dönemi'ne (602-612) ait olan, II. Mikhael (820-829), VII. Konstantinos (913-959) ve X. Konstantinos (1059-1067) Dönemi Bizans sikkeleri bu sürece dair bazı çıkarımlara kaynaklık eden önemli veriler oldu. Bu veriler 6. yüzyılın başında kalede bir iskân ve kullanım olduğuna, Bizans Dönemi'nde 9-11. yüzyılda kalenin kullanılmaya devam ettiğine işaret etti. Sınırlı sayıda örnek olsa da erken bir değerlendirme olarak söylenebilir ki bu dağılım Eskişehir ve çevresinin de dâhil olduğu bölgede gerçekleşen önemli tarihsel olaylar ile uyumludur. Her ne kadar daha fazla sayıda arkeolojik bulgu ile teyide ihtiyacı olsa da veriler arasındaki tarihsel boşluk kalenin önemli tehdit, akın ve savaş dönemleri

dışında kullanılmadığını düşündürmektedir.

Osmanlı kroniklerinde ilki 1220'ler, diğeri 1288 olmak üzere iki kez fethedildiği belirtilen Karacahisar Kalesi'ndeki arkeolojik bulgular henüz söz konusu tarihler arasına tarihlenen somut bir veri sunmamıştır. 12 ila 14. yüzyıllar arasına tarihlenen çok sayıda seramik ve küçük buluntu grubu ele geçmiş olmasına karşın bu tarz kesin tarih söylemleri için en önemli referanslar olan sikke ve yazıt/kitabeler, şu zamana kadar bu yönde bir söylemi desteklememiştir.

Osmanlı arşivlerinde bulunan 28 Ekim 1524 tarihli (H. 29 Zilhicce 930) Maliye'den Müdevver kaydındaki Karacahisar'a dair bilgi son derece önemlidir: *"Evkaf-ı cami-i Karacaşehir. Kadimden merhûm Sultan Mehmed Han beratıyla mezkûr camiye hatib olanlar aşağıda mezkûr olan evkafa mutasarrıflar imiş. El-haletü hazihi, Karacaşehir asıl yerinden intikal idüb emr-i padişahiyle Karacaşehir altında bir yerde müctemî olub şehir olmuştur, cami-i mezbur kal'ada harab kalmıştır".*⁷

7. Söz konusu belgeye dair detaylı bilgi ve analiz için bkznz. H. İnalçık (2006) "Karacahisar/Karacaşehir Üzerinde Bir Belge" VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, Ed. Nurcan Abacı; Morrisville: Lulu Press, 2006 s. 9-12; H. Doğru (2001) "Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu'ndaki Önemi", Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir (2000-2001), s. 121-122.

Sikke – I. Murad - Ramazan / 790 (Eylül-Ekim / 1388)
Karacahisar Kalesi Kazı Arşivi -2020 (Env No. 11)

Mehmed bin Murad Han (Fatih Sultan Mehmed)
Karacahisar Kalesi Kazı Arşivi -2020 (Env No. 127)

Karacahisar Kalesi'nde bugüne kadar gerçekleştirilen kazılarda elde edilen seramik bulguların büyük çoğunluğu, Geç Bizans ve özellikle Erken Osmanlı dönemine tarihlenmektedir. Ancak asıl kale ile birlikte bölgenin tarihine dair daha kesin veriler, arkeolojik olarak tespit edilmiş sikkelerde karşımıza çıkmıştır.

Araştırmacıların da analizlerinde belirttiği gibi belgeye göre Fatih Sultan Mehmed zamanında ve kendisinin beratıyla Karacahisar, "asıl yerinden" yani kaleden aşağıya Karacaşehir'e (bugün Karacaşehir Mahallesi) taşınmıştır. Belgedeki bir diğer önemli veri, kaledeki caminin 16. yüzyılın ilk çeyreği sonunda harap durumda olduğunu bildiren ifadedir.

Ne yazık ki bahsi geçen Maliye'den Müdevver kaydı haricinde bu detayda bir Karacahisar "tasviri" sunan başka bir belgeye henüz ulaşamamıştır. Kalede gerçekleşen arkeolojik kazı çalışmalarında şu ana kadar elde edilen verilerin söz konusu belgedeki bilgiler ile uyumlu olması son derece önemlidir. Öyle ki Karacahisar Kalesi'nde bugüne kadar gerçekleştirilen kazılarda elde edilen seramik bulguların büyük çoğunluğu, Geç Bizans ve özellikle Erken Osmanlı Dönemi'ne tarihlenmektedir.⁸ Ancak asıl kale ile birlikte bölgenin tarihine dair daha kesin veriler, arkeolojik olarak tespit edilmiş sikkelerde karşımıza çıkmıştır. 2019-2020 kazı sezonunda bulunan 450 sikkeden 120'si I. Murad Dönemi'ne (1362-1389) ait olup Fatih Sultan Mehmed Dönemi'ne kadar kesintisiz süreklilikte, her padişah dönemine ait çok sayıda sikke tespit edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed Dönemi sonrası sikke sayısındaki düşüş 1524 tarihli belgedeki bilgileri teyit etmiştir.

Arkeolojik verilerin dağılımında karşımıza çıkan 16-18. yüzyıllar arasına tarihlenen seramik, porselen, lüle, maden eserler ve az sayıdaki sikke ile yapı kalıntılarının niteliği Fatih Dönemi sonrasında da Karacahisar'da bir iskânın varlığına işaret etmektedir. Özellikle yapı kalıntılarında karşılaşılan malzeme, teknik özellikler bu iskânın geçici/mevsimlik (yaz aylarında) olduğunu düşündürmektedir. Bu sonuçlar iki önemli farkındalığı da beraberinde

8. 2019-2020 yılı seramik bulguları ile yayın çalışması başlamış olup detaylı analiz ve değerlendirmeler sonucunda daha kesin bilgileri paylaşılabileceğini umuyoruz.

Karacahisar Kalesi / Baskı Aleti

Karacahisar Kalesi / Lüle

sunmaktadır: Birincisi arkeolojik verilerin bir Osmanlı belgesindeki bilgileri güçlü bir şekilde teyit ettiği, ikincisi ise yazılı kaynaklarda bahsi geçmeyen bir iskân sürecinin varlığı ve niteliğine dair yeni bilgiler edinmemizi sağladığıdır. Söz konusu sonuçlar bir yandan da disiplinler arası çalışmaların neticesinde şekillenen bir araştırma sürecinin yansımaları olarak da anlamlıdır.

Bahsi geçen belgedeki bilgilerde kısa bir atıf belki de bizler için bir belgede karşımıza çıkabilecek en özel verilerden birisini sunuyordu: “*camî-i mezbur kal’ada harab kalmışdır.*” Bu ifade Karacahisar Kalesi’nde bir cami/mescidin varlığını ortaya koymakla birlikte Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde (1524’te) harap durumunda olduğunu da tasvir ediyor. Bahsi geçen cami Âşıkpaşazâde, Neşrî gibi Osmanlı tarih yazarlarının anlatılarında yer alan kiliseden çevrilen ve bir anlamda kaledeki Türk-İslam hâkimiyetini vurgulayan sembol niteliğindeki bir dönüşümün Karacahisar Kalesi’ndeki temsili olmalıdır. Tabii ayrıca yeni bir cami-mescit yapılmış olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir: “*Karacahisarı aldığı vakit, şehrin evleri boş kaldı. Germiyan ülkesinden ve başka yerlerden pek çok adam gelip Osman Gazi’den ev istediler. Osman Gazi de boş evlerden verdi ve kısa zamanda şehrin evleri sahibini bulup şehir güzelleşti. Sonra kiliseler mescit ve cami yapıldı. Ayrıca pazar kurdurdu....*”⁹

9. Bknz. Âşık Paşazade (2003) *Osmanoğulları’nın Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul, s. 72.

2020 yılı itibarıyla Karacahisar Kalesi kazılarında söz konusu mescide dair herhangi bir ize rastlanmamıştır. Kalenin farklı alanlarında özellikle devşirme -yeniden kullanım- olarak kullanılmış kilise mimarisine ait çok sayıda mimari plastik malzeme tespit edilmiş olmakla birlikte, henüz bir kilisenin kalıntısına dolayısı ile Osmanlı kroniklerinde bahsi geçen kiliseden çevrilen bir mescidin izine ulaşamamıştır. Bu yönde bir arkeolojik bulgu, Osmanlı kroniklerindeki bilgileri teyit etmesinin yanı sıra Osmanlı mimarlık tarihi açısından çok söz söyleyecek yeni bir keşif olacaktır.

Kitab-ı Cihannüma’da Âşıkpaşazâde’deki Karacahisar anlatısına benzer bir içerik anlatan Neşrî’nin Osman Gazi adına sikkenin de bu süreçte basıldığını bildirmesi, Osmanlı araştırmaları açısından çok tartışılan bir sorunsala kaynaklık edecekti: “*(Güftâr ender zikr-i istiklâl-i Osman Gazi) Tursun Fakih’i hem kadı, hem hatip itdiler. Zira bu Tursun Fakih bir aziz kişiydi. Halka imamet iderdi. Ede-Balı’yle dahi aşına idi. Ve Karacahisar’a dahi, Germiyan’dan hayli Müslüman gelüb şenlenmişdi. Evvel hutbe Osman Gazi adına okındı ki Karacahisar’da okundu. Bazılar eydür: Sultan Alâuddin’den tabl ve ‘alem gelmesi Bilecik fethinden nice yıllar mukaddemdür. Karaca-Hisar alındığı vakit Ak-Temür’le gönderdi didiler. (Zikr-i kanun-ı Osmanî) Çünkü hutbe ve sikke Osman Gazi adına mukarrer olup kadı ve sübaşı dikildi...*”¹⁰ Bu husus konunun uzmanları tarafından son derece ciddiye ve önemle tartışılan bir mevzu olup¹¹ bugüne kadar

10. Neşri (1949). *Kitab-ı Cihannüma* I. F. R. Unat ve Köymen, M.A. (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 109, 111.

11. Bknz. İ. Artuk (1980) “Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Bey’e Ait Sikke”, I. Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071- 1920) Kongresi (11-13 Haziran 1977), (Ed. O. Okyar, H. İnalcık) Ankara, s. 27-33. İ. G. Paksoy (2014) “Osman Gazi’nin Şimdiye Kadar Yayımlanmış Tek Gümüş Sikkesi Üzerine Düşünceler”, I. Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi (25-28 Şubat 2013) Bildiriler (ed. Kayhan Dörtlük - Oğuz Tekin - Remziye Boyraz Seyhan), İstanbul, s. 443-456. H. Yılmaz (2019), “Osman Gazi’nin 700/1300-1301’de Yenişehir’de Bastırıldığı Üçüncü Sikkesi”, *Vakanüvis*, V. 4, Aralık - 2019, 81-120.

Osman Gazi’ye ait bir sikkenin İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde olduğu tespit edilmiş, farklı müze koleksiyonlarında birkaç örnek olduğu yönünde literatüre yansıyan bilgiler olmakla birlikte şu ana kadar arkeolojik çalışmalarda tespit edilmiş herhangi bir Osman Gazi sikkesi yoktur.

Yazımıza başlarken paylaştığımız ve araştırma sürecinde aslında kendimize de sorup cevaplarını aradığımız tüm sorunsalları bu içerikte tartışmak mümkün olmasa da özetle paylaştığımız sonuçlara ek çok önemli çıkarımlara kaynaklık eden bulgulara ulaşıldığını bildirmek isterim.

Osmanlı Beyliği’nin Kuruluş Dönemi’ne dair yazılı belgelerin yok denecek kadar az olduğu ve bilinmeyenlerin bilinenlerden çok daha fazla olduğu bilgi ortamında, yıllarca ihmal edilmiş bir araştırma alanı olan Osmanlı Arkeolojisi’nin önemi daha anlaşılır bir hâl alması son derece mutluluk vericidir. Kuruluş Dönemi’ne dair bugün toprak altında olan veriler, bir anlamda söz konusu dönemin doğrudan tanıklarındır ve her veri aynı zamanda son derece kıymetli birer tarihsel “belge”dir. Kazı alanı olan kale ve çevresindeki çalışmalar, Osmanlı Beyliği’nin kuruluşu ile özdeşleşen tarihsel öneminin bilinciyle başlatılmış olup aynı farkındalıkla sürdürülmektedir.

Karacahisar Kalesi
Kazısı / Çini Parçası

KARACAHİSAR KALESİ'NDE BİR GÜN

BURCU COŞGUN OVALI*

Herhâlde o da bütün kazılarda kullanılan bir araçtır diye düşünüyorduk ancak Karacahisar Kazısı ekibi tarafından tasarlandığını, Anadolu Üniversitesi Metal Atölyesi ustaları tarafından yapıldığını ve ilk defa bu yıl Karacahisar'da kullanıldığını öğrendik.

Karacahisar Kalesi Eskişehir'i bir uçtan bir uca seyreden bir tepenin üzerindedir. Daha doğrusu üzerindeydi. Bugün devam eden kazı çalışmalarıyla gün ışığına çıkarılmak için âdeta gün sayıyor. Bu heyecanlı bekleyişe bir gün de olsa eşlik edebilmek, üstelik yeni bulgulara tanıklık etmek bizim için eşsiz bir deneyimdi.

"Fetih ve Medeniyet" dergimiz adına yerinde inceleme talebimize olumlu yanıt veren Kazı Başkanı Hasan Yılmazyaşar Hocamızın rehberliğinde çıkacağımız tarihî bir yolculuk için önce dik bir yokuşu çıkmamız gerekiyordu. Arabamız yokuşu çıkarken o dönemin şartlarını konuştuk aramızda. Yüksek yüksek tepelere kurulan kalelerin konum itibarıyla stratejik bir noktada bulunduğunu bilmek ile burada yerinde görmek, yaşamak aynı şey değil kuşkusuz. Kaleye çıkarken Muharip Hava Kuvveti Komutanlığını görünce ecdad gibi burayı seçmişiz, diye içimden geçirdim.

*Eskişehir Valiliği Özel Kalem Müdürlüğü Grafik Tasarımcısı/ Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi GSE, burcu.cosgun@gmail.com.

Tepeye ilk çıktığımızda Kuruluş'un temellerinin neden burada atıldığını ilk bakışta fark etmek mümkün. Bir zamanlar heybetli burçlarıyla dimdik ayakta duran Karacahisar, her yönden gelebilecek tehlikelerin görülebileceği bir yerde. Burada başınızı ne tarafa çevirirseniz çevirin ufku alabildiğine görmeniz mümkün.

Önce Kazı Çalışma İstasyonu'na uğradık. Topraktan henüz çıkmış sikkeler, seramik buluntuları masalarda sıra sıra dizilmişti. Hasan Yılmazyaşar Hocamız kazı çalışmalarında kendilerini en çok heyecanlandıran yeni bulguların sikkeler olduğunu vurguladı. Selçuklu, Karamanoğulları, Germiyanogulları ve Menteşeoğulları dönemlerine ait sikkeler ile birlikte, aynı zamanda Memlûklü sikkeleri bulunmuş.

Karacahisar Kalesi'ndeki çalışmaların aslında 1999 yılında yüzey araştırması olarak başladığını ve yaklaşık 20 yıldır aralıklarla kazı çalışmalarının devam ettiğini belirten Hocamız, bu yılki bulguların son derece önemli olduğunu vurguladı. *"Osmanlı'nın Kuruluş Dönemi'ne ait kaynakların azlığından dolayı kalenin tarihine dair birçok bilinmeyen var, buradaki her bulgu o döneme dair önemli şeyler söyleme potansiyeline sahip."* dedi.

Kalenin ana kapısına vardığımızda bizlere kapı eşiğini gösterdi ve kendisini en çok etkileyen parçanın bu eşik olduğunu ifade etti. Yaşanmışlığın izlerinin en net görüldüğü yerd burası. Bu eşikten geçmişti Osman Gazi, alpler, gaziler... Bu eşikten geçmişti Şeyh Edebalı, Dursun Fakih ve nice dervişler... Kapının her iki yanında bir vakitler sapasağlam duran kulelerin izlerini gösterdi. Şimdi büyük kısmı yıkılmış olsa da kalıntılarda üç döneme ait inşaat izleri göze çarpıyor.

Kalenin içine girdiğimizde göz alabildiğine geniş bir alan karşımıza çıktı. Kazı yerlerinden hareketle kalenin iç planı gözümüzde canlandı. Sokaklar ve kenarlarında sıra sıra odacıklar var. Bu odaların her birinde ocak bulunuyor. Bazı odaların köşelerinde düzgün yüzeyli taşlar mevcut. Muhtemelen bu taşlar üzerine ahşap direklerle çadır gerilerek barınma ihtiyacı karşılanıyormuş. Burada da yine yaşanmışlığın izleriyle dolu kapı eşikleri tarihin tanıkları olarak duruyorlar.

Kalenin ilerisine gittikçe geniş ve boş bir alan görüyoruz. Yolumuzun az ilerisinde ise su sarnıcı duruyor. Bizi güzel bir sürpriz bekliyordu. Sarnıcın toprak zeminine henüz ulaşılmış. Bu heyecana tanıklık etmek bizim için harika bir duyguydu. Kazının yapıldığı alana indik. Hasan Hocamız sarnıcın duvarını işaret ederek “hidrolik sıva” dedi. Su geçirgenliğini ortadan kaldıran hidrolik sıva kullanılmış sarnıç inşaatında.

Kazı alanında teleskopa benzeyen bir alet dikkatimi çekti. Adı “nivo” imiş. Alandaki çalışmanın o anda ulaşılmış olduğu derinlik/yükseklik kodunu tespit etmek için kullanılıyormuş, tabi en yakın “arkadaşı” “mira” ile birlikte. Az ileride de öğrencilerin sürekli ileri geri hareket ettirerek toprak eledikleri ve daha önce hiç görmediğimiz bir elek sistemi dikkatimizi çekti. Herhâlde o da bütün kazılarda kullanılan bir araçtır diye düşünüyorduk ancak Karacahisar Kazısı ekibi tarafından tasarlandığını, Anadolu Üniversitesi Metal Atölyesi ustaları tarafından yapıldığını ve ilk defa bu yıl Karacahisar’da kullanıldığını öğrendik. Alandaki toprak bu elek sisteminden geçirilerek küçük bulguların gözden kaçmasını engellemek için tasarlanmış ve çok da işe yaramış ön görüldüğü gibi. Sadece bu sezon 450’ye yakın sikke ve çok sayıda küçük buluntu bu sayede tespit edilmiş.

Gün içerisinde tarihin yeniden yazılışına tanıklık ederken aynı zamanda üniversite öğretim üyeleri, öğrenciler ve işçilerden oluşan bu ekibin muhteşem âhengi karşısında hayranlık duymamak mümkün değil. Ölü toprağın baharda yeşermesi gibi bu kazı ile Karacahisar Kalesi’nde ümit filizlerimiz yeşermektedir. Karacahisar Kalesi’nde geçirdiğimiz bir gün ise bu bahardan küçük bir esintiydi bizim için.

ORASI HUŞ'TUR: DEVLET-İ ÂLİYYE'NİN BÂNÎLERİ FETALAR/AHİLER (TÜRKLER VE HİMYERİLER/YEMENLİLER, SEYYİDLER VE ŞERİFLER)

VEDAT TURĞUT^{1*}

Âşıkpaşazâde ve Neşrî'nin farklı versiyonlarında bu olay vesilesiyle adına rastlanan Seyyid Elvan'ın soyu, babası Hacı Muslihüddin Murad-ı Velî üzerinden Ahi Evren'e, oradan da Abdülkadir-i Geylânî'ye uzanır.

Osmanlıların atalarının Anadolu'ya ne zaman gediklerine dair Köprülü ve Wittek tarafından ortaya atılan tezlerin, -hangi dönemden bakıldığıyla ilgili olarak- ikisinin de doğruluğu şüphesizdir. Bununla beraber, Cengiz Han'ın liderliğinde ortaya çıkan Moğol istilası sırasında, Horasan ve Türklerin elindeki diğer “medeni” şehirlerden Anadolu'ya göç edenlerin vasıfları hakkında bilgi verilirken bunların dinî algılayış biçimlerinin “heterodoks” olduğu yönündeki genelleme sorgulanmadan kabul edilmiş gibidir. Hâlbuki bu genelleme, Satuk Buğra Han'dan Selçuklulara, İmadüddin Zengî'den Selahaddin Eyyûbî'ye kadar anlatılan dinî-siyasi tarih anlatımıyla çelişir. Satuk Buğra Han'dan itibaren Karahanlı ve Selçuklu hanedan mensuplarının tamamının Hanefî mezhebine bağlı oldukları, Şii unsurlarla mücadele ettikleri

ve Maturidî akaidince hüküm verdikleri tarihî kayıtlarda sabittir. Bu yazıda Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna oldukça yukarıdan, bir şahinin/kartalın görüş açısından kısaca bakılmaya çalışılacaktır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna giden yolun bir yandan Yecüc-Mecüc'e benzetilen Moğolların, diğer yandan Haçlıların tazyiki ile iyice sıkışmaya başlayan Müslümanların dünyasında, Hz. Peygamber döneminden beri var olan fütüvvet teşkilatının ahileri tarafından açıldığı tartışılmaz bir gerçekliktir. Feta/Ahilerin, “deneyim odaklı bir bilgi türü olan tasavvuf” anlayışı içinde zamanla ortaya çıkan farklı tarikatlara mensup oldukları; bu tarikatların da ağacın gövdesinden ayrılan dalları, kelime anlamına uygun olarak söylemek gerekirse, aynı yerleşim birimine (cennete) ya da aynı sevgiliye (Rabb) giden farklı yolları teşkil ettikleri görülür.

Horasan, Bağdat, Şam, Halep, Kahire, Endülüs gibi birbirinden uzak coğrafyalarda kurulan tasavvuf okullarının, yüzyıllar içinde öğrencileri arasında değişim-dönüşüm uygulayarak bir bütünlük oluşturdıklarını söylemek mümkündür. Moğol istilasıyla Horasan Okulu'nun en önemli temsilcilerinin İran coğrafyası üzerinden Anadolu'ya yöneldikleri bilinir. Bu okulun mensuplarının pîri Bayezid-i Bistamî olup kendilerini onun evladı, onun yolunun takipçisi addederlerdi. Ahmed Yesevî'nin adıyla ünlenen Yesevîyye dahi, Bayezidîyye ya da Bistâmîyye olarak adlandırılabilir olan tarikatın bir alt koluydu. Hacı Bektaş Velî, Kutbüddin Haydar ve Cemalüddin Musa; Bayezid-i Bistâmî'nin evlatları olarak kabul ediliyordu. Bayezid-i Bistamî'nin kendisine Veysel Karanî'den miras kalan Hz. Peygamber'e ait hırkası, Kalenderîliğin kurucusu olarak kabul edilen Cemalüddin Musa Zilî/Savî üzerinden Osman-ı Rumî'nin çocuklarına geçmiştir. Günümüze ulaşan bu hırka Ankara Etnografya Müzesi'nde kayıtlıdır. Hacı Bektaş Velî'den Satuk Buğra Han'a Türklerin “Üveysi” Bayezid-i Bistamî etkisiyle Müslümanlığı kabulü, dikkatleri Veysel Karanî'ye ve onun gibi Yemen kökenli diğer karakterlere çeker. Ancak bundan evvel aynı bağlantının altını çizerek diğer önemli sufilere de zikretme zamanıdır.

Horasan Okulu mensupları, Bayezid-i Bistamî'nin yanı sıra onun takipçisi ve üveysi müridi Ebu'l-Hasan Harakanî, Ebu Müslim ve İbrahim bin Edhem gibi isimleri de saygıyla anıyorlardı. Ebu'l-Hasan, Gazneli Mahmud'un saygıyla ziyaret ettiği bir sufi olup Çağrı Bey'in Anadolu seferlerine manevi önderlik ettiğine dair rivayet oldukça önemlidir. Ebu Müslim, gençlik yıllarını Veysel Karanî'nin ahir ömrünü yaşadığı Kûfe'de geçirmişti. Hâmileri, İbrahim bin Edhem'in atalarıyla da akrabaydı. Onun da Yemenli Veysel Karanî kültürüne saygıyla bağlı olduğu aşıkârdır. Ebu Müslim'in Horasan'da başlattığı ihtilal hareketindeki en büyük

Bayezid-i Bistamî'nin kendisine Veysel Karanî'den miras kalan Hz. Peygamber'e ait hırkası, Kalenderîliğin kurucusu olarak kabul edilen Cemalüddin Musa Zilî/Savî üzerinden Osman-ı Rumî'nin çocuklarına geçmiştir. Günümüze ulaşan bu hırka Ankara Etnografya Müzesi'nde kayıtlıdır.

yardımcılarından biri, bölgedeki Yemânî (Yemenli) kabilelerin lideri Ali bin Kirmanî idi. İbrahim bin Edhem ise zengin bir hükümdarken zahidâne bir hayat sürmeye başlayan en önemli “Muradî”-“Üveysi” tasavvuf karakterlerinden biri olarak tanınmıştı. En yakın sohbet arkadaşlarının başında İmam-ı Âzam Ebu Hanife Numan bin Sabit yer alıyordu.

Hz. Peygamber'in hırkasına sahip olan Veysel Karanî'nin, onun risâleti açıklanmadan evvel dahi gelişine hazır “muradî” bir hayat sürdüğüne inanılır. Belki onun Yemenli “Murad” kabilesine mensubiyetine dair bilgi, onun bu özelliğiyle yakından ilgiliydi. O, bundan dolayı Hz. Peygamber'i görmeden ona âşık olan ve davasına sahip çıkan bütün Müslümanların pîri kabul edilmiştir. Yemenli kabilelerden bazılarının asırlar öncesinden beri adı “Ahmed” olan peygamberden haberdar olduklarına dair rivayet, peygamberden

1. Doç. Dr. Vedat Turgut, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

700 ya da 300 yıl önce yaşayan Yemen Tubba'ı (padişahı) tarafından kendisine verilmek üzere yazılan mektupta kendisini gösterir. Adının Ebu Kerib Kamil Esad olduğu söylenen Tubba, dönemine yetişemeyeceği kaygısıyla yazdığı mektubu nesilden nesile peygamber gelene kadar saklanmasını veziri ya da evladı Semul'e vasiyet etmiş ve mektup bunun soyundan asıl adı Halid bin Zeyd olan Ebu Eyüb Ensari tarafından Hz. Peygamber'e iletilmişti. Hatta Hz. Peygamber'in Medine'deki evinin ilk defa bu Tubba tarafından yapıldığı söylenir ve onun Medine'ye ilk gelişinde Ebu Eyüb'ün misafiri oluşunun sebebi de buna bağlanır. Tarihte Yesrib olarak kayıtlı olan şehrin, Hz. Muhammed'in (SAV) kurduğu medeniyete izafeten Medine olarak anıldığı kaydedilir. Bu rivayetlerde Veysel Karanî ile Ebu Eyüb Ensari'nin çok önemli bir ortak özelliği anlatılmak istenmiş olmalıdır. Peki, bu rivayetler neden önemlidir?

Yukarıda da anlatıldığı üzere Horasan Okulu, Hz. Peygamber'i görmeden ona inanan Veysel Karanî'yi pîr edinmiş, onun hırkasına sahip olan Bayezid-i Bistâmî'nin adına izafeten Bayezidiyye/Bistamiyye adı verilen tarikata gönülden bağlanmışlardı. Yeseviyye, Haydariyye, Kalenderiyye, Bektaşîyye gibi meşreb ve tarikatlar, bu hazretin yolunun kollarıydılar. Kutbüddin Haydar, şimdiye kadar İran'ın merkez eyaletlerinden Save'de doğduğu düşünülen ve Kalenderiliğin kurucusu kabul edilen Cemalüddin Savi'nin aslında atasıydı. O tarihî kayıtlarda vefat ettiği yere izafeten Cemalüddin Zili olarak kaydedilmişti ve asıl adı Musa idi. Anadolu'ya Hacı Bektaş Velî'den biraz önce gelmiş ve Şam'da Osman-ı Velî/Rumî'ye mürid olmuştu. Osman-ı Rumî'nin, Abdülkadir-i Geylanî'nin evlatları ve Ebu'l-Vefa Bağdadî'nin çevresindeki sufiler arasında gösterilen kişi olması muhtemeldir. Ahmed er-Rıfâî'nin kız kardeşi ile evlenen Osman adındaki sufinin oğlunun isminin de Ali olması dikkatleri Ahmed er-Rıfâî'den sonra onun postuna oturan yeğeni ve damadı Ali'nin üzerine çeker.

Türbesi Konya'da olan Osman er-Rumî/Velî'nin oğlu Ali el-Mücerred, Cemalüddin Musa'nın Haydarîlik/Kalenderîliği ile Rıfâîliği kendisinde birleştirmiş ve Anadolu'daki Moğol aleyhtarı hareketin başını çekmişti. Onun torunları adına Zile'de kurulan vakfın tarihinin H.655/M.1257 olması, Bağdat'ın Hülagü tarafından yakılıp yıkılmasından sonra ailenin Anadolu'ya geldiğini düşündürür. Hacı Bektaş Velî de Anadolu'ya geldiğinde Rıfâî Tarikatı ile yakınlaşanlardı. Onun el vererek ihtiyar ettiği Bacıyan-ı Rum'un en ünlü siması Fatma Hatun, Ali el-Mücerred'in kızıydı ve yine Ahmed er-Rıfâî'ye bağlanan ve neredeyse onun kadar ünlü olan Ahmed el-Bedevî/Attab'ın oğlu Şemsüddin Ahmed ile evlenmişti -“Attab” unvanı da Yemen liderlerinin unvanı olan “tubba” ile aynı kökten gelir-. Ahi Evren de Abdülkadir-i Geylanî'nin torunlarından olarak aynı çevrede yer alıyordu. Mevlana Celalüddin, Şems Tebrizi, Mahmud Hayranî ve onun müridi olan Saru Saltuk, Tapduk Emre, Yunus Emre, Babaî İsyânî'nin lideri Baba İlyas da Rıfâî-Kalenderi gelenek içinde bulunanlardandı. Bunlardan Baba İlyas'ın dedesi Sultan İsmail'in (Dede Karkın) menakıbında dahi Ahmed er-Rıfâî'nin adı zikredilmiştir. Horasan Okulu'nun Anadolu'ya geldikten sonra Ahmed er-Rıfâî'nin tarikatı etrafında toplanması, hazretin yüksek özellikleriyle beraber onun anne tarafından Ebu Eyüb Ensari'nin torunu olmasıyla da yakından ilgiliydi ki zaten baba tarafından seyyidlerdendi. Kalenderîlerin vakıf senetleri, ilk Osmanlılarda da görüldüğü gibi Hanevî hukukuna göre düzenlenmişti.

Burada Baba İlyas'ın dedesi Dede Karkın'ın Anadolu'da Şeyh Numan olarak da ünlü olmasına ayrı bir yer vermek gerekir. Osmanlıların ve Batı Anadolu beyliklerinin menşesine dair arşiv kayıtlarının işaret ettiği verilere bakılacak olursa Numan oğlu Kırbey/Kayır Han'ın çok önemli dinî-siyasi bir karakter olarak tebarüz ettiğini belirtmek gerekir. Amasya'daki Kalenderî-Rıfâî

çevre içerisinde oldukça önemli bir yeri bulunan Baba İlyas, Osmanlıların ve diğer beylerin de atası olan Kayır Han'ın öldürülmesi üzerine ayaklanmıştı. Kayır Han'ın Sultan Alaüddin'in öldürülmesinden sonra hedef seçilen ilk kişi olması da ayrıca dikkat çekicidir. Bütün bu bilgiler, Muhiyiddin İbn Arabî'nin cıfır ilmine göre kaleme aldığı, “Şeceretü'n-Numaniyye fi Devleti'l-Osmaniyye” adlı küçük eserin adının neden bu şekilde konulduğu hakkında da bize bir fikir veriyor.

Osmanlı Devleti'ne adını veren Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi'nin, Alaüddin Keykubad ile çok yakın ilişkiler içinde olduğu tarihî kayıtlarda sabittir. Onun Sultan Alaüddin devrinde dedesinin adıyla anılan Kırşehir'i yöneticilik yaptığı, tarihî kayıtlara Kırşehir yöneticisi “Seyfüddin Tuğrul” şeklinde yansımıştır. Onun buradaki yöneticiliği sırasında Ahi Evren Mahmud'un ve torunu Şeyh Ede-Balı'nın da yanında olduğu, Ahi Evren'in onun adına “Menâhic-i Seyfi” adında Şafî mezhebinin fıkına dair bir eser kaleme aldığı bilinir. Vakfiye kayıtları, Ahi Evren ve Şeyh Ede-Balı'yı Abdülkadir Geylanî'ye kadar götürür. Baycu Noyan ile başlayan ikinci dalga Moğol istilası, sadece onu değil yukarıda adı zikredilen isimlerin evlad ü yalini de Bizans uçlarına yönlendirdi. Osman Gazi'nin etrafında birleşen ve onu eşitlerin arasında birinci seçen “Kayırhanlılar”ı, fütüvvet teşkilatı içinde yer alan ahiler; hangi tarikata mensup olurlarsa olsunlar desteklediler. “Ebu'l-Fityan” Ahmed el-Bedevî, Moğol istilasına karşı Memlûkleri teşkilatlandırmış; Sultan Baybars'tan itibaren bütün Memlûk sultanları ona ve tekkesine varis olanlara ayrı bir önem vermişlerdi. Onun oğlunu Osman-ı Rumî'nin ve Ahmed er-Rıfâ'nin torunu, Sultan Ali'nin kızı ve Hacı Bektaş Velî'nin manevi kızı olması gibi vasıflarla nitelendirilebilecek Fatma Bacı ile evlendirmesi Anadolu'da Moğol istilasına karşı bir fütüvvet örgütlenmesi için çok anlamlı bir adım olmuş;

böylece Anadolu'dan Mısır'a ve hatta Kırım'a kadar bütün İslam dünyası yek-vücut olmuştu. Yeniçeri Ocağı'nın kurulduğu andan itibaren Hacı Bektaş Velî'yi pîr edinmelerinin sebebi, bu ocağa kaydedilmek için alınan çocukların Türk ailelerin elinde yetişirken, Anadolu bacılarından -medeniyetin kurucuları olarak kendilerini seçen- Hacı Bektaş'ın menkıbelerini daha çocuk yaşlardan itibaren dinlemeleriyle çok yakından ilgiliydi.

Osmanlı Devleti'nin manevi kurucuları arasında adı en başta zikredilen Şeyh Ede-Balı da Ahi Evren'in torunuydu. Osman Gazi'nin onun kızıyla evlenmesi, şeyhin ne kadar büyük bir etki alanına sahip olduğunu gösterir. Osman Gazi'nin diğer eşinin babası Ömer Bey, Şeyh Ede'nin türbesinde medfun bulunan ya da en azından makam sandukasının orada olduğuna hükmedebileceğimiz Molla Hattab idi. Asıl adı Molla Ömerü'l-Hattab bin Ebu'l-Kasım el-Karahisarî olduğu anlaşılan bu kişi, İmam Maturidî'nin akaidine bir şerh yazmıştı. Onun Baba İlyas'ın kardeşi ve Celalüddin Karatay'ın yakın arkadaşlarından olan Ebu'l-Kasım'ın oğlu ve Hamidoğulları'nın kurucusu Seyfüddin Hamid Bey'in kardeşi olduğu tarihî vesikaların tetkikinden anlaşılıyor. İznik'te Orhan Gazi Medresesi'nde müderris olarak adı zikredilen Alaüddin Esved bin Ömer, onun oğlu olmalıdır. Kardeşi Hamid Bey'in adını Evhadüddin Kirmânî'nin anısına aldığı şüphesizdir. Söğüt'teki İsa Sofu Türbesi de oldukça önemlidir. Türbesi üzerindeki iptidai çizimlerden dolayı bir “şaman” olduğu zannedilen İsa Sofu'nun unvanı dahi onun Müslüman kimliğini gösterir. Onun Cemalüddin Musa'nın kardeşi olup Hatay/Kırıkhan'da medfun bulunan İsa'nın soyundan olduğunu düşünmek gerekir.

Sultan Alaüddin Keykubad'ın suikastla öldürülmesi ve hemen ardından vasiyetini emanet ettiği Kayır/Kır Han'ın hapisshane ölümüne terkedilmesinin ardından çıkan Babaî

İsyanı, Moğol istilâsının Anadolu'yu bir hastalık gibi sarmasına yol açtı. Gerçekten bu istila, bir hastalık (veba) ve bundan daha da fazlasıydı aslında. Önce Şam taraflarına inen isyancı Türkmenler, Kudüs'ün 1241'deki ikinci fethinde çok önemli bir rol oynadıktan sonra, Selçuklularla barışarak Bizans uçlarına yerleştirildiler. İlhanlıların (Moğollar) yüzyılın sonlarına doğru Müslüman olanlar ve olmayanlar arasındaki hizip arasında güçten iyice düşmeleri, Devlet-i Âliyye'nin teşekkülü için bir fırsat olmuştu. Bu durum, Osmanlı tevârihinde şu şekilde anlatılır: *“Uç tarafından haber vardı ki Kayı'dan Ertuğrul oğlu Osman Beg'i ucdığı Türk begleri dirilip kurultay idüp Oğuz töresin sürüşüp han dikdiler diyü. Ol hikayet bu minval üzerineydi ki ucdığı Türk begleri ki Oğuz'un her boyundan uc etrafında Tatar şerrinden korkup yaylar ve kışarlardı, rüzigar-ıla karşı Tatar'dan incinenler uca gelüp çoğaldılar. Fil-cümle ol illerün begleri ve kethüdaları cem' olup Osman Beg katına geldiler ve meşveret kıldılar. Çün kal ü kilden sonra sözlerinin ihtiyarı bu oldu ki eytdiler: 'Kayı Han hod mecmu' Oğuz boylarınınun Oğuz'dan sonra ağaları ve hanlarıydı ve Gün Han'un vasiyyetine Oğuz töresi mücebince hanlık ve padişahlık Kayı soyı var-iken özge boy hanlarınınun soyına hanlık ve padişahlık degmez. Çün şimden girü Selçuk Sultanlarından bize çare ve meded yokdur, memleketün çoğu ellerinden çıkdı, Tatar üzerlerine gereği gibi müstevli oldı. Çün merhûm Sultan Alaüddin'den dahi size safa nazar olmışdur. Siz han olun ve biz kullar Sultanumuz hizmetinde bu tarafda gazaya meşgûl olalum' didiler. Osman Beg dahi kabûl itdi....”* Beyler, Osman Gazi ile Karacahisar'da kurultay tertip ettiklerinde, *“Kullilahümme, malikü'l-mülki tuti'l mülke men teş'aü ve tu'izzü men teş'aü ve tuzillü men teş'aü, biyedike'l-hayrî,*

Türklerin 1300 yılında Rodos önlerinde görülmeleri, 1307 yılına kadar iç kale hariç adanın tümünü ele geçirmeleri, bu hutbeden sonra vuku bulmuştu.

inneke ala külli şey'in kadir. Tulicü'l-leyl fi'n-nehara ve tulicü'n-nehara fi'l-leyl, tubricü'l-hayye mine'l-meyyiti ve tubricü'l-meyyite mine'l-hayy ve terzukü men teş'aü bi-gayri hisab” ayeti mealince Tursun Fakih'in ağzından hutbe Osman Gazi'ye döndürülmüş oldu. Neredeyse bütün sahile kadar Anadolu'yu fetheden Kayırhanlılar, artık “Osmanlılar” olarak denize bile açılacaklardı. Türklerin 1300 yılında Rodos önlerinde görülmeleri, 1307 yılına kadar iç kale hariç adanın tümünü ele geçirmeleri bu hutbeden sonra vuku bulmuştu. Bizanslılar ve Papalık, kutsal topraklardan kovulduktan sonra kendilerine iş ve yurt arayan en mükemmel savaşçıları, tapınak şövalyelerini Anadolu ve Rodos'a sürmeseydi tüm sahil şeridiyle beraber adaların Türklerin eline geçmesine ramak kalmıştı.

Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi zamanında olmak üzere iki defa fethedildiği anlaşılan Karacahisar'da okunan hutbenin etkisi işte bu kadar büyük olmuştu. Osmanlıların bu fetihler sırasında kaleyi güney tarafından kuşattıkları da Osmanlı tarihçilerinin kalemine yansıyan dikkat çekici bir ayrıntıydı. Kumral Abdal'ın kurultaydan çok az bir zaman evvel kendisine müjdelediği hanlık için Osman Gazi'den kâğıt istemesine Osman Gazi, “kâğıt yazmak bilmediği” için değil, hukuki olarak mülk kendisinde olmadığından böyle bir şeyin geçerli olmayacağı gerekçesiyle karşı çıkmış fakat dervişe söz verdiği köylerin çocukları tarafından da tanınması için özel eşyalarını dervişe nişane olarak hediye etmişti. Beylik çok kısa bir süre sonra kendisine verildiğinde ise Kumral Abdal adına zaviye vakfını kendi eliyle kurmuş, eşyalarını da zaviyede bırakmıştı. Osman Gazi Dönemi'nde Karacaşehir merkezinde adına bir zaviye bina edilen Şeyh Abdülaziz'in bu zaviyesine dair vakıf kayıtları da elimizde bulunur. Şeyh

Abdülaziz, Osmanlı tarihlerinde Osman Gazi'nin veya Ertuğrul Gazi'nin rüyasını yorumlayanlar bir aziz ve Şeyh Ede-Balı'nın kızını Osman Gazi'ye götüren Selçuklu veziri olarak zikredilir.

Hacı Bektaş Velî'nin postuna ilk oturan Abdal Musa ile Murad Hüdavendigâr döneminde Malkara'da adına zaviye bina edilen ve Balkanların fethinde çok önemli hizmetleri bulunan Ahi Musa'nın da Bayezidiyye/Rıfâiyye/Bektaşîyye geleneği içinde yer aldığına dair tarihi kayıtlar çok değerli veriler sunar. Malkara'daki Ahi Musa Zaviyesi'nin hemen yanında Karaca Ahmed ve evladı adına kurulan bir zaviye kaydı dikkati çeker. Sultan Orhan Dönemi'nin önemli simalarından Karaca Ahmed, anne tarafından Cemalüddin Musa'nın torunuydu. Babası Rum Paşa, Selçukluların en önemli devlet adamlarından Celalüddin Karatay'ın kardeşiydi. Batı Anadolu'dan Kastamonu'ya kadar uçlarda onun adı “Tay Sultan” şeklinde kaydedilen zaviye kayıtlarında yaşatılmıştır. Karaca Ahmed evladının Anadolu'da ve Rumeli'de pek çok zaviye vakfı bulunuyordu. Onun gibi Orhan Gazi Dönemi'nin diğer önemli şahsiyeti Geyikli Baba ile Orhan Gazi arasında geçtiği rivayet edilen olay, Ebu'l-Vefa Bağdadî'nin müridlerini Ahmed er-Rıfâî'ye yönlendirdiğine dair rivayetle beraber düşünülmelidir. Âşıkpaşazâde ve Neşrî'nin farklı versiyonlarında bu olay vesilesiyle adına rastlanan Seyyid Elvan'ın soyu, babası Hacı Muslihüddin Murad-ı Velî üzerinden Ahi Evren'e, oradan da Abdülkadir-i Geylânî'ye uzanır. Geyikli Baba'nın da Ahi Evren ve Abdal Musa gibi Hoy'lu olması, onun Kalenderî/Rıfâî/Kadirî/Vefâî geleneği içinde değerlendirilmesini olanaklı kılar. Orhan Gazi zamanında kurulan zaviyelere bakıldığında Rıfâî Mahmud Hayranî'nin müridi Saru Saltuk'un irşad ettiği Barak Baba'nın da adına rastlanır. Kocaeli taraflarında asıl adı Şerefüddin İsmail olan ve Osman Paşa adında bir kardeşi olduğu bilinen Üveysî Emirce Sultan'ın çocukları ve torunları için de vakıflar kurulduğu görülmüştür.

Osman Gazi'nin Akbaş Derviş adına Hüdavendigâr Livası içinde kurduğu vakıfta “Osman Hüdâvendigâr” şeklinde kaydedilmesi de önemlidir. “Hüda”, “Ahad” ile aynı anlamdadır. Bayezidiyye Tarikatı içinde “Hüda” ismine ayrı bir önem verilir. Allah'ın “Samed” ismi, Sultan Ali'nin “Mücerred” sıfatıyla beraber kullanılmıştır ki Osmanlıların Horasan'dan gelirken nasıl bir anlayışa sahip olduğu hakkında çok önemli fikirler verir. Osmanlı padişahlarının “Murad” ve “Bayezid” isimlerini neden çok tercih ettikleri tarihî kayıtlarda açıkça “Bayezid-i Bistamî” ile ilişkilendirilir. Bayezid Hüdavendigâr'ın çocuklarından ikisinin adı Musa ve İsa olup peygamberlerin isimlerini yaşatan ve kalenderliği teşkilatlandıran hazretlerle olan bağlantıyla bu durum yakından ilgilidir. Öyle görünüyor ki Anadolu ve Mısır, XIII. yüzyıldaki siyasi gelişmeler neticesinde, tasavvufî anlamda bütün yolların birleştiği bir kavşak noktası hâlini almıştır. Devlet-i Âliyye'yi ve Memlûkleri bir yandan Moğollara diğer yandan Hristiyan dünyasına karşı teşkilatlandıran fütüvvet teşkilatının ahileri/fetalarının birbirleriyle olan bu bağlantıları, devleti kuran üst aklın nasıl bir düşünce yapısına sahip olduklarını bize açıkça anlatır. Onlara biat edenlerin Hz. Peygamber'i görmeden ona aşkla bağlanan ve davasına sahip çıkan Veysel Karanî'yi, Tubba Kamil Esad'ı ve ardılı Ebu Eyüb Ensarî'yi örnek almaları; onlar gibi Hz. Peygamber'in davasına sahip çıkmaları Hz. Peygamberin ve dolayısıyla Hz. Ali'nin torunlarına (seyyid ve şeriflere) kendilerini teslim etmeleri ne “hoş”; bu teslimiyetin sebepleri üzerinde değerlendirmeler yapmak dururken topluma liderlik edenlerin gerçekten seyyid olup olmadıklarını sorgulamak ise ne “boş” tur.

Not: Bu makalede anlatılanlar ayrıntılarıyla Osmanlı Araştırmaları Dergisi'nin ilerideki sayısında “Renklerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Tasavvuf Dünyasına Prosopografik Bir Yaklaşım” adı altında yayınlanacaktır.

KURULUŞ'UN MİSTİK NEFERLERİ: ŞEYH EDEBALI, KUMRAL ABDAL VE DURSUN FAKİH

HASİM ŞAHİN*

“Aklını Mustafa’ya, nefisini Ebûcehl’e benzet!”

(Dursun Fakih)

Osmanlı Devleti her ne kadar Söğüt merkezli olarak kurulmuş olsa da devletin ilk bağımsızlık hutbesinin Eskişehir sınırları dâhilindeki Karacahisar’da okunması, kuruluşun mistik simgesi ve aynı zamanda Osman Gazi’nin kayınpederi olan Şeyh Edebalı’nın hem İtburnu hem de Bilecik’te birer dergâhının mevcudiyeti kuruluşun adı geçen bu şehirler çevresindeki mücadeleler neticesinde gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında devletin ilk bağımsızlık hutbesinin okunduğu Karacahisar, bağımsızlık hutbesini okuyan ve aynı zamanda Edebalı’nın diğer damadı olan Dursun Fakih ve kuruluşta etkili olan pek çok zümrenin saygı duyduğu, bir nevi “ağsakal” kabul ettiği Edebalı isimleri kuruluş ile özdeşleşen kavramlardır. Bu çalışmada

*Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hasimsahin@gmail.com.

Şeyh Edebalı ve Dursun Fakih hakkında kısaca bilgi verilecektir. Bu çalışma 2020 yılı içerisinde neşredilen *Dervişler, Fakihler, Gaziler* isimli kitabımız merkeze alınarak hazırlanmıştır.

Şeyh Edebalı

Osmanlı Devleti’nin kurucusu olup devlete adını veren Osman Gazi’nin kayınpederi olan Şeyh Edebalı’nın adı geçmişten günümüze âdeta Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ile özdeşleştirilmiştir. Bazı kaynaklarda Karaman’da doğduğu ifade edilen Edebalı’nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 726/1326 yılında yüz yirmi beş yaş civarında öldüğüne dair verilen bilgilerden hareketle doğum tarihinin yaklaşık 1201 olduğu ortaya çıkmaktadır. Şeyh Edebalı eğitim hayatına Karaman’da başlamış; daha sonra Şam’a giderek usûl, furû’, tefsir, hadis ve bilhassa fıkıh konusunda eğitim almıştır. Şeyh

Edebalı’nın ders aldığı hocaları arasında dönemin belli başlı âlimlerinden Sadreddin Süleyman b. Ebu’l-İz ve Cemâleddin Hasırî’nin de isimleri bilinmektedir. Onun Şam’da bulunduğu dönemde eğitiminin haricinde ne işle meşgul olduğu, kimlerle görüştüğü ve bu şehirde ne kadar ikamet ettiği konusunda şimdilik yeterli bilgi yoktur. Şam’da eğitim gördüğü sırada Muhyiddin İbnü’l-Arabî ile görüştüğü rivayet edilir.

Şeyh Edebalı Şam’daki eğitimini tamamladıktan sonra tekrar Anadolu’ya dönerek Osmanlı ülkesine yerleşmiştir. Edebalı’nın Anadolu’ya döndüğü vakit doğrudan Osmanlı topraklarına mı yerleştiği yahut önce bir süre başka bir yerde mi kaldığı konusu yeterince açık değildir. Kronik yazarlarından Bayatlı Mahmud oğlu Hasan, onun Ertuğrul Gazi döneminde Söğüt bölgesine yerleştiğini ifade eder. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya göre Şeyh Edebalı, Eskişehir’e bağlı İtburnu bölgesinde bir tekke kurmuş ve müridleriyle birlikte bu bölgeyi iskân etmiştir.

Şeyh Edebalı’nın Osmanlı ülkesine yerleşmesiyle birlikte beyliğin kuruluşundaki etkisi de belirgin bir şekilde hissedilmeye başlamıştır. Şeyh Edebalı tarafından tabir edildiği öne sürülen ve bazı kaynaklarda Ertuğrul Gazi bazılarında ise Osman Gazi’nin gördüğü rivayet edilen ve bir anlamda Osmanlı Devleti’nin temeline kutsî bir zemin hazırlamayı amaçlayan rüya motifi âdeta Edebalı’yı Osmanlı Devleti’nin

Şeyh Edebalı’nın Osmanlı ülkesine yerleşmesiyle birlikte beyliğin kuruluşundaki etkisi de belirgin bir şekilde hissedilmeye başlamıştır.

manevi kurucusu hâline getirmiştir. Menkıbe, Ertuğrul Gazi’nin yahut Osman Gazi’nin rüyasının Edebalı tarafından yorumlanması neticesinde oluşan evlilik bağıyla devam eder. Buna göre Edebalı, kızı Malhûn Hatun’u yahut Rabiâ Hatun’u Osman Gazi’ye nikâhlamak suretiyle devletin kuruluşunda pay sahibi hâline getirilmektedir. Gerçekte böyle bir evliliğin olup olmadığı konusunda bazı tartışmalar günümüzde de devam etmekle birlikte kesin olarak bilinen, Osman Gazi’nin Mal Hatun ismiyle bilinen eşinin Şeyh Edebalı’nın kızı olmadığıdır. Osman Gazi dönemine ait bir vakfiye kaydında Mal Hatun’un babasının ismi Mevlâna Fakih Ömer olarak zikredilir. Edebalı’nın Osman Gazi ile

evlenen kızının isminin ise Bâlâ Hatun olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla yaygın geleneğin aksine Orhan Gazi’nin Şeyh Edebalı’nın torunu olmayışı, Osmanlı hanedanının bu evlilikten doğduğu konusundaki yorumları da geçersiz kılmaktadır. Burada sözü edilen Bâlâ Hatun’dan doğan oğlunun dervişlik yoluna girmeyi tercih eden Alâeddin Bey olduğu daha fazla kabul görür.

Bununla birlikte yapılan bu evliliğin dönemin toplumunda aktif zümreler olan dervişler/abdallar, fakihler ve ahiler arasında büyük itibara sahip olan Edebalı’nın desteğini almak; onunla akrabalık kurmak suretiyle Osman Gazi’ye hatırı sayılır bir siyasi avantaj sağladığı muhakkaktır. Zira şeyhin kardeşi Ahi Şemseddin bölgedeki ahilerin lideri durumundadır. Diğer damadı Dursun Fakih fakihler zümresinin en önde gelen isimlerinden

birisidir. Şeyh ise uc bölgesindeki Türkmenler arasında etkin olan Vefâiyye tarikatının temsilcisi durumundadır. Elbette evlilik yoluyla kurulan bu yakınlaşma dervişler cephesinden de büyük önem arz etmektedir. Zira bu evlilik sadece siyasî gücün dinî unsurları kendi tarafına çekmesi anlamına gelmeyip aynı zamanda dervişler ve ahiler tarafından da muhtemelen, gazanın bölgedeki önemli temsilcisi olan bir hükümdarın kendilerine katılması şeklinde yorumlanmaktaydı.

Şeyh Edebalı'nın beylik henüz kurulmadan önceki dönemde de bölgede büyük şöhrete sahip, bütün halkın saygı duyduğu, oldukça zengin, bütünü kuvvetli, irşâda yetkin ve hanesinden misafir eksik olmayan bir şahsiyet olduğu Âşıkpaşazâde ve ondan esinlenen diğer kaynaklar tarafından açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bu nedenle henüz kurulma aşamasındaki bir beyliğin başındaki liderin böylesine güçlü bir şeyhin nüfuzundan faydalanmak istemesi doğaldır. Ancak bu evliliğin sadece siyasî amaçlarla gerçekleştirildiğini söylemek de haksızlık olsa gerektir. Zira bu dönem uc toplumunda sufiler son derece etkin bir konuma sahiptirler ve sadece Osmanlı ülkesinde değil diğer pek çok beylikte de beyler sufilerin yaşam tarzından etkilenmekteydiler.

Şeyh Edebalı ile Osman Gazi arasında evlilik bağıyla kurulan ilişki bağımsızlığın ilan edilmesinden sonra resmî bazı görevleri de beraberinde getirmiştir. Osman Gazi, beyliğini kurduktan sonra emr-i fetvâ görevi için kayınpederi Edebalı'yı memur etmiş, Bilecik ele geçirildikten sonra da Koz Ağacı adını taşıyan bir köyün hasılatını ona bırakmıştır. Âşıkpaşazâde'nin eserinde yer alan bilgilerden, Osman Gazi'nin Karacahisar'ı ele geçirdiği sırada bağımsızlığını ilan etmek gayesiyle yaptığı toplantıda en başta danıştığı şahsiyetin kayınpederi Şeyh Edebalı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Şeyh, Karacahisar'da bağımsızlık hutbesi okunmasına karar veren isimlerden birisidir.

Şeyh Edebalı'nın temsil ettiği tasavvufi gelenek konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Bazı araştırmacılar Edebalı'nın bir ahi reisi olduğu kanaatindedirler. Bunun temelinde Şeyh'in dönemin diğer birçok zümreleriyle olduğu gibi ahilerle de yakın ilişki içerisinde olması, kardeşi Şemseddin'in ve yeğeni Hasan'ın birer ahi olmaları yatmaktadır. Ancak kaynaklarda yer alan ifadelerden Şeyh Edebalı'nın Vefâiyye tarikatına mensup olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Mesela Elvan Çelebi, onu Hacı Bektaş-ı Velî ile birlikte Baba İlyas-ı Horasanî'nin müridleri arasına yerleştirmek suretiyle aralarında bir bağlantı kurmaktadır. Âşıkpaşazâde'nin damadı olan Zeynî şeyhi Seyyid Velâyet tarafından hazırlatıldığı anlaşılan *Terceme-i Menâkıb-ı Seyyid Ebu'l-Vefâ* adlı eserin girişinde de Şeyh Edebalı'nın Tacü'l-Ârifin Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın müridlerinden olduğu ifade edilir. Benzer şekilde Kâtib Çelebî de, *Süllemü'l-Vüsûl*'de Edebalı'nın, Ebu'l-Vefâ Bağdâdî tarikatına mensup olduğunu belirtir. Bu durumda onun Vefâiyye tarikatına mensup dervişlerden birisi olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kaynaklar, Şeyh Edebalı'yı kerameti zahir, bütün halkın kendisine hürmet beslediği ve yaşadığı bölgede çok ün salan bir şahsiyet olarak nitelendirirler.

Biri gençliğinde, diğeri yaşlılığında olmak üzere iki defa evlendiği rivayet edilen Şeyh Edebalı yüz yirmi sene ömür sürdükten sonra, 726'da Bilecik'te vefat etmiştir. Mezarı Bilecik'te, zaviyesinin bulunduğu yerdedir. Hazirede kızı Bâlâ Hatun'un mezarı da bulunmaktadır. Ayrıca Eskişehir'de Odunpazarı semtinde bir makamı vardır.

Kumral Abdal

Hayatı hakkındaki bilgilerin pek çoğu gibi, Şeyh Edebalı'nın yetiştirdiği müridlerinin

kimliklerine dair bilgiler de oldukça sınırlıdır. Kroniklerde Kumral Abdal ve Osman Gazi'nin bacanağı Dursun Fakih, Edebalı'nın müridleri olarak gösterilir. Yine Osman Gazi'nin ve ahilerin önde gelenlerinden Ahi Hasan'ın da Edebalı'nın tekkesini sık sık ziyarete gittikleri bilinmektedir. Bunların haricinde Âşıkpaşazâde, Çandarlı Kara Halil Paşa'yı da Edebalı'nın müridleri arasında sayar. Ayrıca *Hüdavendîgâr Livası Tahrir Defterleri*'nde Edebalı'nın zaviyesinde ölümünden sonra oğlu Mahmud'un ve daha sonra da torunu Şeyh Mehmed'in mutasarrıf olduğuna dair bir kayıt yer almaktadır. Bu kayıttan şeyhin aile mensuplarının da şeyhlik vazifesini devam ettirdikleri sonucu çıkarılabilir.

Şeyh Edebalı'nın burada sözü edilen müridlerinden birisi olan Kumral Abdal da Eskişehir civarında yaşayan dervişlerden birisidir. Abdal lâkabını taşıması Abdalân-ı Rum zümresine mensup olduğunu ortaya koymaktadır. Eskişehir yakınlarındaki Karacahisar bölgesinde yaşamış olan Kumral Abdal, İdris-i Bitlisî'ye göre daha Osmanlı Beyliği kurulmadan önce bu bölgeye yerleşmişti ve uclarda hayatını sürdürüyordu.

Yaygın inanışa göre Kumral Abdal, kendisine Hızır Peygamber yahut o bölgede yaşayan gayb erenlerinden birisi tarafından hükümdar olacağı haber verilen Osman Gazi'ye bu kutlu haberi müjdelemiş, daha sonra da bu kutlu hükümdarın yanında gazâ akınlarına katılmıştır. Şeyh Edebalı'nın meşhur rüyayı yorumladığı sırada da Osman Gazi'den verdiği saltanat müjdesi karşılığında toprak talep etmiş, Osman Gazi böyle bir durum gerçekleştiği takdirde istediklerini vereceğine dair söz vermiş, ileride Kumral Abdal'ın söyledikleri doğrulanınca onun için Ermeni Derbendi denilen bölgede bir zaviye yaptırmış ve bu zaviyeye araziler vakfetmiştir.

Dursun Fakih'in en önemli hususiyeti Karacahisar'da ilk Cuma ve Bayram namazını kıldırıp Osmanlı Devleti'nin ilk bağımsızlık hutbesini okuyan kişi olmasıdır. Osman Gazi tarafından kendisine bu derece önemli bir görevin tevcih edilmiş olması, iktidar nezdinde ve halk nazârında sahip olduğu konumu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Dursun Fakih

Karacahisar merkezli olarak Osmanlı Beyliği'nin kuruluş devrinde adı en fazla öne çıkan şahsiyetlerden birisi de -yukarıda belirtildiği üzere- Şeyh Edebalı'nın diğer damadı ve aynı zamanda fakihler zümresinin temsilcisi olan Dursun Fakih'tir. Taşköprîzâde, Dursun Fakih'in Karaman diyarından olduğunu ifade eder. İbrahim Hakkı Konyalı da Konya'ya ait bir evkaf defterinde yer alan "*Vakf-ı Mescid-i Mahalle-i Tursun Fakih*" ibaresini Taşköprîzâde'de verilen bilgi ile desteklemek suretiyle Dursun Fakih'in Konyalı olduğu belirtir.

Dursun Fakih erken dönem Osmanlı toplumunda tefsir, usul ve fıkıhta Edebalı'dan sonra gelen ikinci kişi olarak kabul edilir. O, bu haklı şöhretini kayınpederi Şeyh Edebalı'dan aldığı tefsir, hadis, usûl ve fıkıh eğitimi sayesinde edinmiştir. Edebalı'dan aldığı eğitim sayesinde dönemin önde gelen fakihleri arasında kendine haklı bir yer bulan Dursun Fakih, Osman Gazi nezdinde de itibar sahibi olmuş; onun en güvendiği yoldaşlarından birisi olmuştur.

Dursun Fakih'in en önemli hususiyeti Karacahisar'da ilk Cuma ve Bayram namazını

kıldırıp Osmanlı Devleti'nin ilk bağımsızlık hutbesini okuyan kişi olmasıdır. Osman Gazi tarafından kendisine bu derece önemli bir görevin tevcih edilmiş olması, iktidar nezdinde ve halk nazarında sahip olduğu konumu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Zira Âşıkpaşazâde, Dursun Fakih'in bu dönemde Osman Gazi'nin kavmine imamlık yaptığını ifade etmektedir. Nişancı Mehmed Paşa da Dursun Fakih'in bağımsızlık hutbesini okumasının devletin bekasına işaret ettiği kanaatindedir. Dursun Fakih'in Şeyh Edebalı'nın damadı, dolayısıyla Osman'ın bacanağı olması adı geçen şahısla hükümdar arasındaki yakınlığın başlıca nedeni olsa gerektir. İşte bu nedenle Dursun Fakih, Karacahisar'ın fethinden sonra Osman Gazi'nin ve Şeyh Edebalı'nın isteği üzerine Osmanlı Devleti'nin ilk bağımsızlık hutbesini okumuş; Eskişehir'de de ilk bayram namazını kıldırmıştır. Bu hadise, Dursun Fakih'in fıkıh kurallarına da son derece itina gösteren bir şahsiyet olduğunu vurgulayacak şekilde Âşıkpaşazâde tarafından şu şekilde nakledilmiştir:

“Kaçan kim, Karacahisar'ı aldı. Şehrin evleri boş kaldı ve Germiyan vilâyetinden ve gayrı vilâyetden hayli halk geldi. Osman Gazî'den evler dilediler. Osman Gâzî viridi. Sehl zamanda mâmûr oldu. Bir nice kiliseler dahi vardı, Mescid itdiler ve Pazar dahi turgırdılar. Ve bu kavim ittifâk itdiler kim Cum'a namazın kılalım ve hem bir kadı dahi dileyelim didiler. Tursun Fakîh dirlerdi bir azîz vardı ve ol kavme imamlık iderdi. Âna söylediler. Ol dahi geldi. Osman Gâzî'nin kayın atası Edebalı'ya söyledi. Dahi söz tamam olmadan Osman Gâzî geldi, sordı, muradların bildi. Osman Gazî eyder, her ne kim size gerekdir, ânu eydin dir. Tursun Fakîh, 'Hânım, Sultan'dan izin gerekdir' dir. Osman Gazî eyder: 'Bu şehri hod kendi kılıcımla aldım, Sultanın bunda ne dahlı var kim, andan izin alam, âna Sultanlık viren Allah bana dahi Hanlık viridi' didi. 'Eğer minneti şu sancaksa, ben hod kendi sancağıyla

getürüb uğraşdım ve eğer eyderse kim, ben Âl-i Selçuk'am dirse ben hod Gök Alp nesliyim. Eğer bu vilâyete ben anlardan önden geldim dirse, Süleyman Şah anlardan hod önden geldi'. Ve ol kavim dahi râzı oldu. Kadılığı ve hatibliği Tursun Fakih'e viridi. Cum'â hutbesi Karacahisar'da okundu. Bayram hutbesi Eskişehir'de okundu.”

Görüldüğü üzere Dursun Fakih burada fıkıh kurallarına riayet ederek nasıl davranması gerektiği konusunda başlangıçta Osman Gazi'yi ikaz etmiş, daha sonra Edebalı'nın da reyi alındıktan sonra bağımsızlık hutbesini okumuştur.

Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının ilan edilmesinden sonra Dursun Fakih Osman Gazi tarafından Karacahisar'da devletin ilk kadısı olarak tayin edilmiştir. Kuruluş Dönemi'nde son derece aktif bir şahsiyet olduğu anlaşılan Dursun Fakih, hükümdarın ve kendisinin de kayınpederi olan Şeyh Edebalı'nın 1326 yılında vefatından sonra fetva makamına getirilmiştir. Bu tarihten sonra Osmanlı sultanları şer'i konularda ona danışmışlar ve onun fetvaları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Taşköprizâde, Dursun Fakih'in de hocası Şeyh Edebalı gibi ilmiyle amel eden ve duası kabul edilen bir şahsiyet olduğunu ifade etmektedir.

Devletin meşru temellerinin atıldığı bu törenler için Dursun Fakih'in seçilmiş olması, onun iktidar nezdinde sahip olduğu karizmayı göstermesi bakımından dikkate değerdir. Osman Gazi ile Dursun Fakih arasındaki ilişki, bu ikilinin Şeyh Edebalı'nın tekkesinde karşılaştıkları dönemlere kadar uzanmaktadır. Âşıkpaşazâde'nin ifadeleri sonraki dönemde Dursun Fakih'in Osman Gazi'nin imamlığı görevini üstlendiğini de ortaya koymaktadır. Edebalı'nın vefatından sonra fetva makamına onun getirilmesi ve dinî meselelerde bundan sonra onun sözleri doğrultusunda hareket edilmesi de tesadüf olmasa gerektir.

Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde son derece aktif roller üstlenen Dursun Fakih aynı zamanda bazı eserler de kaleme almıştır. Bu eserlerini sırasıyla *“Hz. Peygamber Ebû Cehil ile Güreş Tuttuğudur”*, *“Muhammed Hanefti Cengi”*, *“Gazâvât-ı Resulullah (Kıssa-i Mukaffa)”* ve *Cumhur-nâme* olarak saymak mümkündür. Bunlar arasında en meşhuru, Hz. Peygamber'in başta Hz. Ali ve Halid b. Velid olmak üzere diğer sahabeleriyle birlikte Mukaffa isminde putperest bir hükümdara karşı giriştiği mücadeleyi konu edinen *Gazâvât-ı Resulullah* isimli eseridir.

Dursun Fakih hayatı boyunca Osman Bey ile yakın ilişki içerisinde olmuş, gazâ faaliyetlerinde onu desteklemiş, dönemin gazâ ruhunu daha da şevklendirecek eserler kaleme almıştır. Taşköprizâde, Dursun Fakih'in Osman Gazi'nin gazâları sırasında gazilere imamlık yaptığını ifade etmektedir. Bu bilgi, bize Dursun Fakih'in yazdığı yukarıda adı zikredilen kahramanlık eserlerini hangi ortamda yayma imkânı bulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Dursun Fakih Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde üstlendiği aktif rollerle ilerleyen devirlerde de adından söz ettirmiştir. XVI. asırda eserini kaleme alan Taşköprizâde'nin ondan övgüyle söz etmesi, II. Abdülhâmid Dönemi'ne ait bir evrakta Ertuğrul Gazi'nin meşhur rüyasını Tursun Fakih'in evinde gördüğünün iddia edilmesi hep bu tesirin yansımalarıdır.

Dursun Fakih'in eserlerinde ve gerekse kalender meşrep veya melâmetî yönü kuvvetli olan dervişlerden bahseden kaynaklarda, bu dönemde medrese dışında kalan çevrelerde yoğun olarak Hz. Ali vurgusunun yapıldığını görmek mümkündür. Fakat Dursun Fakih'in eserlerinde Hz. Ali'nin dinî karakterinden ziyade kahramanlığı ön plana çıkarılmıştır. Nitekim Hz. Ali'nin kahramanlık motiflerinin ön plana çıkarıldığı, bunun yanı sıra Sünniliğe de vurgu

yapılan bazı kahramanlık destanları ve Hz. Ali cenknâmelerine de bu dönem itibarıyla sıkça rastlanmaktadır.

Dursun Fakih eserlerinde daha ziyade Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin kahramanlıklarını ön plana çıkarmaya ve müridlerine sahabe sevgisini, kahramanlıklarını, birlik ve gazâ ruhunu, İslâm dininin üstünlüğünü aşılama çabışmıştır. Bugün elimizde mevcut olan ve genellikle erken dönem İslam tarihinde yaşandığı ifade edilen konuları ele alan eserleri sayesinde onun fikir yapısı hakkında yorumlar yapabilmek mümkündür. Bilinen ve yukarıda isimleri zikredilen dört eserinden en meşhuru *Gazâvât-ı Resulullah* veya *Kıssa-i Mukaffa* adıyla da bilinen eseridir. O bu eserinde, Mukaffa isimli putperest bir hükümdara karşı yapılan seferi, sefer sonunda Mukaffa ve cengâver kızı Huttam'ın İslam ordusu karşısında yenilip Müslüman olmalarını, bu arada başta Hz. Ali ve Halid b. Velid olmak üzere sahabelerin gösterdikleri kahramanlıkları anlatır.

Dursun Fakih'in diğer bir eseri *“Hazreti Peygamber Ebu Cehil ile Güreş Tuttuğudur”* ismini taşımaktadır. 269 beyitlik bu eserde, Hz. Peygamber'in çocukluğu sırasında kendisine meydan okuyan Ebu Cehil'i yerden yere vurmasından bahsedilir. Eserin sonunda Dursun Fakih, okuyucularına şu öğütlerde bulunur:

“Ey gâfil, kendine gel! Bunun neye benzediğini anla. Aklını Mustafa'ya, nefsinı Ebûcehle benzet! Nefsin işi daima fitne ve fesattır, aklına bir zarar vermektir. Cenâb-ı Hakk'a sığınarak aklınla onu yen. Hakk'ın, Peygamberin yolundan ayrılma ki dünyadan iman ile gidesin. Kimsenin giybetinde bulunma. Senden artık kimseye hayf eyleme. Tevâzu evine gir. Nefis arzularına mâni ol. O habibin ümmetindensen onun sünnetini tut, ona salavat getir”.

Dursun Fakih'in gazâyı ön plana çıkardığı bir diğer eseri *Muhammed Hanefi Cengi* adını taşımaktadır. Bu eserin kahramanları Hz. Ali ve oğlu Muhammed el-Hanefî'dir. Bu eserde, Hz. Ali'nin imana davet etmek üzere Rum Kayseri üzerine gitmesinden, imana gelmemesi üzerine de kayserin başını kesip Hanife isimli kızını esir alarak geri dönmesinden bahsedilir. Hz. Peygamber Mukaffa cenginde Mukaffa'nın kızı Huttam'ı İslam'a davet edip daha sonra Halid b. Velîd'e nikâhladığı gibi, burada da Rum kayserinin kızı Hanife'yi İslam'a davet edip Hz. Ali'ye nikâhlar. Hikâyenin asıl kahramanı Muhammed Hanefi de bu evlilikten dünyaya gelir. Daha sonra Medine civarında yaşayan güçlü bir putperest beyin üzerine küçük Muhammed Hanefî'nin tek başına sefere çıkması, her seferinde onlardan çok kişiyi öldürmesi, yaralanması ve en sonunda da babası Hz. Ali, ağabeyleri Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile birlikte adı geçen beyin üzerine yürüyerek İslam'a girmeyen bu şahsı öldürmelerinden bahsedilir. Savaşın sonunda ayrıca Muhammed Hanefî'nin Mine ile evlenmesine değinilir. Dursun Fakih'in bu eserde Hz. Ali ve oğullarını, bilhassa Muhammed el-Hanefî'yi ön plana çıkarması ve onların gazâlarını büyük bir coşkuyla anlatması dikkat çekicidir.

Görüldüğü üzere Dursun Fakih'in bütün eserlerinde İslam'ın küffara, Hakk'ın bâtıla galebe çaldığı; doğru yolun İslam olduğu, gazilerin hem dünyada hem de ahirette bahtiyar oldukları, insanların bunu bir an evvel anlamaları gerektiğine dair motiflerin işlendiği görülmektedir. Hatta Mukaffa üzerine yapılan seferde gazâ emri bizzat Cebrâil tarafından getirilmektedir. Buradan onun, mensubu olduğu ve önemli bir mevkii işgal ettiği erken dönem Osmanlı toplumunda gazâ anlayışının ön planda tutulduğu bir dönemde, gerek Osmanlı beylerine ama bilhassa halka bu ilâhi kökenli anlayışı aşılama'yı hedeflediği tahmin edilebilir. Nitekim

Cevat İzgi de, Dursun Fakih'in, *Gazavât-nâme*'yi mücahidlere cihad ve gazâ fikrini açıklayabilmek için yazdığı kanaatindedir. Günlerinin büyük bir kısmını gazâ yaparak geçiren Osman ve Orhan Gaziler herhâlde böylesine anlatıların sohbet meclislerinde önemli yer tuttuğu bir toplumda benimsedikleri misyonu daha iyi ifade edebilmekteydiler. Dili son derece sade olan bu eserleri okuyan zümrelerin heyecanları göz önüne alındığında Dursun Fakih'in topluma vermek istediği mesaj daha anlaşılabilir hâle gelmektedir.

Onun eserlerinde vurguladığı bir diğer husus, erken dönem Osmanlı toplumunda faaliyet gösteren gazilerin hayatında çok önemli bir yeri olan ganimet hususudur. Gerek Mukaffa cenginde ve gerekse Muhammed Hanefi cenginde baş aktörler bir anlamda gazâ akını sonucu elde ettikleri hükümdar kızlarıyla, Hz. Peygamber'in müsaadesini alarak evlenmişlerdir. Dolayısıyla elde edilen ganimetin cinsi ne olursa olsun, Hz. Peygamber'in şahsında temsil edilen devlet yöneticisinin onayıyla onların kahramanlara kaldığı görülmektedir.

Osmanlı kroniklerinde de buna benzer pek çok olaydan söz edilmekte, gazilerin yaptıkları akınlar sonunda elde ettikleri şehirlerde esir edilen kadınlarla evlendirildikleri gözlenmektedir. Bunun en belirgin örneğini ise Gazi Abdurrahman'ın Aydos Kalesi'ni fethinde görmek mümkündür. Başlangıçta attığı taşlarla Osmanlı ordusuna büyük zarar veren ancak fetihten kısa süre önce rüyasında gördüğü Gazi Abdurrahman'ı fetih sırasında tanıyarak ona yardım eden ve fetihten sonra da Orhan Gazi'nin izniyle adı geçen şahısla evlenen bir tekfur kızından söz edilir. Muhtemelen Dursun Fakih'in eserini yazdığı döneme çok yakın bir süre zarfında yaşanan bu olayın kahramanları, sanki Mukaffa cengindeki İslam ordusuna büyük zarar veren savaşçı Huttam ile Halid b. Velîd'in yaşadıkları olayları anımsatmaktadır. Her iki

olayda da savaşın seyrini belirleyen savaşçı iki bey kızı ve iki cengâver gazi bulunmakta, sonuçta İslam'ın karşısında olanların yenilmesi ve İslam'ı kabul etmeleri ve en yüksek idari otoritenin izniyle evlenmeleri motifi işlenmektedir. Dursun Fakih'in eserlerinin bir diğer özelliği Eski Anadolu Türkçesine ait ilk örnekler olmalarıdır.

Devletin kuruluşuna hemen her boyutuyla önemli hizmetler vermiş Dursun Fakih'in kesin ölüm tarihi bilinmemektedir. Eskişehir'de kendisine ait olduğu zannedilerek ziyaret edilen kitabsız bir mezarı bulunmaktaysa da onun asıl mezarı Bilecik ile Söğüt arasında yer alan Küre köyü yakınındaki bir tepede yer almaktadır. Yine Bilecik'te Şeyh Edebalı türbesi içerisinde de ona ait olduğu ileri sürülen bir sanduka bulunmaktadır.

Bilecik ile Söğüt Arasında Yer Alan Küre Köyü Yakınındaki Dursun Fakih Türbesi

Okuma Önerileri:

Âşıkpaşazâde, *Tarih*, neşr.: Âli Bey, İstanbul 1332.

Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, çev.: A. Tunç Şen, İstanbul: Metis Yayınları, 2018.

Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler: Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300-1400)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Haşim Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

Ahmet Yaşar Ocak, *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.

OSMAN'IN RÜYASININ GERÇEĞE DÖNÜŞTÜĞÜ YER: KARACAHİSAR

MEHMET ALİ ÜNAL^{1*}

Âşıkpaşazâde tarihinde Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda rol oynayan dört unsurdan bahsedilir. Bunlardan ilki Gâziyân-ı Rum denilen alplardır. Diğer üçü Abdalân-ı Rum, Ahîyân-ı Rum ve Bâciyân-ı Rum'dur.

İlk Sevda, İlk Fetih

Karacahisar Kalesi, Eskişehir'in güneybatısında, merkeze 7 km mesafede Porsuk Çayı'nın yanındaki platonun üzerinde kurulmuş bir Bizans kalesidir. Deniz seviyesinden 1010 metre yüksekteki bir plato üzerinde kurulu olan kale surlarla çevrili olup 200x300 metre ölçülerinde yani 60 dönümlük bir alanı kaplamaktadır. Muhtemelen uzaktan bakıldığında taşlarının koyuluğundan dolayı Türkler tarafından Karacahisar denilmiştir. Türkler kaleye çok defa hisar derler. İsimlendirmede en önemli unsur kalenin taşlarını rengi veya fiziksel özellikleridir. Akkale, Akçakale, Akhisar, Akçahisar, Karahisar, Karacahisar, Kızılhisar, Yarhisar, Demirhisar ve benzeri adlar en çok kullanılanlar arasındadır.

¹Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Karacahisar Kayı aşiretinin beyi Osman Bey'in ilk sevdası, ilk fethidir.

Mahan'dan Anadolu'ya Göç

Kayıların hikâyesi aslında 1220'lerde başlar. Mahan şehri civarında oturan Kayılar Moğolların akınlarına maruz kamlardır. Moğollar Harzemşah İmparatorluğunu yıkmışlar, ellerine geçirdikleri şehirleri ve kasabaları harabeye çevirmektedirler. Oğuzların Kayı boyundan 350-400 çadırlık bir aşiretin reisi olan Gündüz Alp kendilerini güvenlikte hissetmez. Oğulları Sungur Tekin, Gündoğdu, Ertuğrul ve Dündar'la beraber aşiretini alıp Anadolu'ya girerler. Erzurum yakınlarındaki Pasinler ovasına, Sürmeliçukur'a yerleşirler. Kayıların Pasinler'e gelmesinden kısa bir süre sonra Gündüz Alp hastalanarak vefat eder ve yerine oğlu Ertuğrul Gazi aşiretin başına geçer. Kayılar sürülerinin geliriyle geçinen konar-göçer bir aşirettir. Tarihî kaynaklarda "göçer-evli"

denilmektedir. Sürmeliçukur'dan Ahlat'a göç eden aşiret burada da rahat edemez. Çünkü Moğollar Anadolu'ya da akınlara başlamışlar ve Ahlat çevresini yağmalamışlardır. Kayılarda emniyet ve huzur kalmamıştır. Müslüman olan Kayılar putperest Moğollara itaat etmek istemezler. Moğol selinin önünde durmak imkânı da yoktur. Ertuğrul Gazi kardeşleriyle beraber kendilerine daha emniyetli ve otlakları verimli olan yerler aramak üzere Anadolu içlerinde ilerlemeye karar verirler. Fakat aralarında anlaşmazlık çıkar, Moğol akını sona erince Sungur Tekin ve Gündoğdu Ahlat'a geri dönerler. Ertuğrul ve kardeşi Dündar ise yürüyüşlerine devam ederler.

Selçuklu Sultanıyla Kesişen Kader Yolu

Ertuğrul Gazi kardeşi Dündar Bey'le beraber batıya doğru ilerlerken Sivas-Erzincan arasında konakladıklarında burada Selçuklu ordusu ile büyük bir Moğol birliğinin savaştığını ve Moğolların Selçuklu ordusunu bozmak üzere olduğunu görürler. Ertuğrul Gazi Selçuklu ordusuna yardım edince savaşın seyri değişir ve savaşı Selçuklular kazanır. Bu savaşın Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad ile Hârizmşahlar arasında yapılan Yassıçimen Savaşı (1230) olduğu anlaşılmaktadır. Savaştan sonra Alâeddin Keykubad Ertuğrul Gazi'ye yardımlarından dolayı iltifatlarla bulunarak hil'at

Ertuğrul Bey'in emrindeki akıncı süvarilerinin başarılı mücadelesi sonucunda Selçuklu ordusu kazanır. Bu haber Sultanöyüğü'nde bulunan Alâeddin Keykubad'a ulaştığında sultan çok sevinir ve Ertuğrul Gazi'yi taltif ederek Eskişehir ve çevresini kendisine verir.

giydiren ve Selçuklu ülkesinde yaşamak için göç ettiklerini öğrenince Ankara yakınlarındaki Karacadağ ve çevresini Kayılara yurtluk olarak verir (1230).

Burası bugün Ankara il sınırlarının güney batısında ve Haymana ilçesi ile Konya'nın Kulu ilçesi arasında konumlanan dağdır. Ertuğrul Gazi Karacadağ'da bir müddet kalırsa da burayı aşireti için uygun görmez. Oğlu Savcı Bey'i Sultan Alâeddin Keykubad'a göndererek ondan yeni yurt ister. Selçuklu sultanı Ertuğrul'un kendisine yaptığı iyiliği unutmamıştır. İsteğini kabul eder ve Söğüt dolaylarını verir. Burası Bizans hududunda, Aşağı Sakarya havzasındadır. Ertuğrul Gazi buradan Bizans sınırlarındaki kasaba ve köylere karşı akınlar düzenlemeye başlar. Bu sırada I. Alâeddin Keykubad ülkesinin batı sınırlarını itaat altına almak amacıyla Bizans topraklarına bir sefer düzenler. Konya'dan 1231 yılında hareket eden ordu Sultanöyüğü'ne (Eskişehir) geldiğinde Ertuğrul Bey de maiyetiyle birlikte gelerek sultana katılır. Selçuklu ordusuyla İznik Rum İmparatoru Teodoros Laskaris'e bağlı birlikler arasında bugünkü Pazaryeri ile Bozüyük arasındaki Ermeni Derbendi denilen yerde yapılan savaşı, Ertuğrul Bey'in emrindeki akıncı süvarilerinin başarılı mücadelesi sonucunda Selçuklu ordusu

kazanır. Bu haber Sultanöyüğü'nde bulunan Alâeddin Keykubad'a ulaştığında sultan çok sevinir ve Ertuğrul Gazi'yi taltif ederek Eskişehir ve çevresini kendisine verir. Alâeddin Keykubad bu zaferden sonra bölgenin önemli kalelerinden olan Karahisar'ı (Karacahisar) kuşatır ancak bu sırada Moğolların Anadolu'ya girdikleri haberini alınca kalenin muhasarasını Ertuğrul Gazi'ye bırakarak geri dönmek zorunda kalır. Ertuğrul Gazi ve beraberindeki Türkmen beyleri uzun süren bir mücadele sonucunda Karacahisar'ı ele geçirirler (1231-32). Şehrin Bizans valisini (tekfurunu) yakalayarak elde edilen ganimetin beşte biriyle birlikte Sultan Alâeddin Keykubad'a gönderirler. Ganimetin geri kalanını da gaziler arasında paylaşırlar. Ertuğrul Gazi Karacahisar Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Söğüt üzerine yürüyerek Osmanlı Beyliği'nin ilk ana yerleşim merkezi olan bu yere de hâkim olur. Onun bu başarıları üzerine Selçuklu sultanı Söğüt ve çevresini kendisine yurt olarak verir.

Ertuğrul Gazi Söğüt ve çevresine yerleştikten sonra Bizans sınırı boylarında bulunan diğer uç beyleriyle birlikte mücadeleyi sürdürdüğü gibi komşu Rum tekfurlarıyla dostluk kurmaya da çalışır. Özellikle Bilecik ve Lefke (Osmaneli) tekfurları Ertuğrul Bey ile gayet iyi geçinirler. Ertuğrul Gazi, kendisi gibi Kayı Türklerinden olup Selçukluların Kastamonu uç beylerbeyisi olan Hüsâmeddin Çoban'ın oğullarına tâbi olarak faaliyet göstermektedir.

Kışları Söğüt'te, yazları da Domaniç yaylalarında geçiren Ertuğrul Gazi zaman zaman Bizans sınırlarındaki bölgelere akınlar düzenler. Onun Bizans'a karşı yaptığı bu akınlar dikkati çeker ve çevrede bulunan Akça Koca, Samsa Çavuş, Kara Tegin, Aykut Alp ve Konur Alp gibi tecrübeli gâzi uç beyleri de etrafında toplanmaya başlar. Bunlar tarihî kaynaklarda Ertuğrul Gâzi'nin silah arkadaşları olarak geçer.

Böylece Söğüt'e yerleşmiş olan Kayı aşireti her geçen gün biraz daha büyüyerek kuvvetlenir.

Osmanlı kaynaklarındaki rivayetlere göre Batı Anadolu'da Anadolu Selçuklularına bağlı bir uç beyi olarak faaliyetlerini sürdüren Ertuğrul Gazi, Bizans sınırlarına gelen Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev'i karşılamış ve ona bağlılığını bildirip hediyeler takdim etmiştir (1279). Bu tarihten sonra Ertuğrul Gazi'nin oldukça yaşlandığı ve Kayı aşiretinin idaresini oğlu Osman Bey'e bıraktığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu tarihten kısa bir süre sonra da doksan yaşını aşmış olduğu hâlde vefat etmiştir. Ölüm tarihi olarak 1288 veya 1289 yılları da verilmektedir. Türbesi Bilecik ili Söğüt ilçesinde bulunmaktadır. Kayı aşiretine mensup olanlar ve özellikle Karakeçili aşireti Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra onun türbesini manevi bir ziyaret yeri hâline getirmişler ve yıllarca burayı ziyaret ederek şöenler tertiplemiş; cirit, güreş gibi millî oyunlarla atalarını anmışlardır. 19. yüzyılın sonlarında Sultan II. Abdülhamid, türbesini tamir ettirmiştir. Ertuğrul Gazi'nin türbesi bugün de aynı şekilde ziyaret edilmekte ve Söğüt'te her yıl şenlikler düzenlenmektedir.

Ertuğrul Gâzi'ye verilen bölge başlangıçta 1000 kilometrekare civarındadır ve Bizans kaleleriyle iç içedir. O, topraklarını yaptığı fetihlerle genişleterek oğlu Osman'a 4000 kilometrekarelik bir uç beyliği bırakmıştır.

Osman Gazi ve Alplar

Osman Gazi'nin daha babasının sağlığında gaza ve cihada başladığı Kulacahisar'ı 1284 yılında fethettiği bilinmektedir. Bu arada 1231-32'lerde Ertuğrul Gazi zamanında alınan Karacahisar'ın elden çıktığı anlaşılmaktadır. Bunun ne zaman ve nasıl olduğunu bilemiyoruz. Osman'ın gaza faaliyetine başladığı tarihlerde (1284) Eskişehir ucunda durum şöyle idi: Bizans ile sınır Bilecik'te başlıyordu. Sultanöyüğü ile Bilecik arasındaki uç bölgesinde yerli tekfurlar Selçuklu sultanını tanıyor ve bölgede yaylak ve kışlakları olan

Türkmenler ile barış içinde yaşıyordu. Ertuğrul'un merkezi Sultanöyüğü ucunda en ileri hatta Söğüt kasabası idi.

Osman'ın daha babası zamanında İtburnu köyünde tekkesi bulunan Vefaiye şeyhi Edebalı ile irtibat kurduğunu biliyoruz. Bu sıralarda Osman, İnönü beyi ile dosttur. Eskişehir beyi ve Eskişehir beyi ile savaş hâlinedir. Eskişehir, Eskişehir'e yakın hâkim tepedeki höyük (Şarhöyük) üzerindeydi, höyük eski çağlardan beri çeşitli kültürlerle sahne olmuştur. Buradaki hisarda bir beyin oturduğu ve Eskişehir beyine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Eskişehir Ilıca kaplıcalarının karşısında Odunpazarı bayırında Müslümanların kurduğu yeni bir şehir idi.

Kendisi de bir alp olan Osman Gazi'nin silah arkadaşları, onun başlangıçtan beri yoldaşları alplardır; alp unvanı gazi unvanı ile eş anlamda kullanılır. Türk devletlerinde hudutlara, hudut boylarındaki vilayetlere veya sancaklara uç denirdi. Daha sonraları *serhâd* tâbiri kullanılmaya başlanmıştır. Uçlarda bulunan sancakların idarecilerine de *uç beyi* denirdi. Ortaçağlarda, Türk devletlerinin uç beyleri yarı müstakil vaziyette idiler. Merkez zayıfladıkça onların da istiklal derecesi artar ve sonunda bağımsız devletler olurlardı. Germiyanogulları, Karesiogulları, Menteşeoğulları, Aydınoğulları ve Saruhanoğulları gibi Türkmen beylikleri bu şekilde doğmuşlardı.

Osmanlı Beyliği de Selçukluların Bizans hudud boyunda bir uç beyliği olarak ortaya çıkmıştır. Uçlarda belirli aşiretlere dayanan boy beyleri ile kendileri *alp ve gazi* denilen savaşçı zümreler bulunuyordu. Alplar bileğine ve yüreğine güvenen, çevresinde değişken sayıda cengâveri bulunan Avrupa'nın Ortaçağdaki şövalyelerine benzeyen kimselerdi. Alp ile alplık, Orta Asya Türklerinde çok önemli bir vasıftı. Ordu ve askerlik bu anlayış ve inanış üzerine kurulmuştu. Devletin kuruluşu, devamı ve yükselişi de yine bu anlayışa dayanırdı. Türk devletinin dayandığı tek güç, ordu ile

alplık ve şecaatti. Alp, Türk lehçelerinde “*cesur, kahraman, yiğit, zorlu*” anlamında kullanılmıştır. Alp, şahıs ismi olarak kullanıldığı gibi bir sıfat, bir unvan ve boy teşkilatı içinde askerî bir asalet zümresinin adı olarak da kullanılmıştır. Alplık Orta Asya hükümdarının arasında olmazsa olmaz vasıflarından biridir. Orhun Kitabeleri'nde iyi ve kötü kağanın özellikleri anlatılırken “*Bilge Kağan imişler! Alp Kağan imişler! “Buyrukları (vezirleri) de bilge imiş! Alp imiş!”* denmektedir. Dede Korkut destanlarında da alp; cesur, ağır başlı, merhametli, zayıfları koruyan, övünmeyi sevmeyen bir insandır.

Alpların eski Türk kabile teşkilatında, kabile reisinin etrafında bilhassa harplerde, şecaat ve yararlıkları ile yükselmiş fertlerden mürekkep bir nevi imtiyazlı sınıf teşkil ettiği tahmin olunabilir. Bu göçebe asilzadeliğinin teşekkülünde, belki verasetin de tesiri olmakla beraber ferdî meziyet, bu mertebeye yükselmek için birinci şarttı. Daha çocukluğundan beri avlarda, alanlarda, cenklerde kahramanlık gösteremeyenler bu sınıfa giremezlerdi. Bir kahraman ne kadar tehlikeli, cüretli işler yaparsa; ne kadar çok düşman başı keserse kabile içindeki sosyal mevkii o derece yüksek olurdu.

Herhangi bir kabile reisi çeşitli kabileleri kendi hükmü altına alıp konfederasyon mahiyetinde bir siyasi heyet kurduğu zaman etrafında yine alplardan mürekkep bir aristokrat (soylu) sınıfı bulunurdu. Bazen bir kabile reisi de olan bu alplar -Batı Avrupa feodalizminde gördüğümüz vassallık rabitasına benzer- şahsi bir rabita ile büyük reise bağlı bulunurlardı fakat onların da yine aynı hukuki mahiyette bağlar ile kendilerine bağlı alpları olurdu. Sosyal mevkilerine göre az veya çok hayvan sürülerine malik olan bu alpların ayrıca hizmetçileri vardı. Tarihî vesikaların bize gösterebildiği devirlerden başlayarak Asya bozkırlarındaki bu Türk kabilelerinde çeşitli sosyal tabakaların teşekkül etmiş olduğunu görüyoruz.

**XIII. yüzyılın sonlarında
henüz Orta Asya geleneklerinin
sürdüğünü göstermektedir.
Anadolu beyliklerinin hepsinde
alp unvanını taşıyan şahıslara
rastlanmaktadır. Baba İlyas'ın
torunu Âşık Paşa Garîbnâme adlı
eserinde alp olmanın dokuz şartı
olduğunu vurgular.**

Büyük reis diğer reisler ile ve kabile reislerinin kendi alpları ile olan karşılıklı münasebetleri, örfi hukuk kaidelerine göre tanzim ve tayin edilmiştir. Taraflardan birinin bu kaidelere riayet etmemesi, aradaki bağların derhal kırılmasına yani dâhilî ihtilaller ve isyanlar çıkmasına sebep olurdu.

Beylikler Dönemi Anadolu'sunda Orta Asya Alplık geleneği henüz devam etmektedir. Ertuğrul Gazi'nin ve Osman Gazi'nin silah arkadaşları olarak zikredilen *Konur Alp*, *Aykut Alp*, *Gündüz Alp*, *Saltuk Alp*, *Abdurrahman Gazi*, *Hasan Alp*, *Turgut Alp* şahsiyetlerinin unvanları dikkat çekicidir. XIII. yüzyılın sonlarında henüz Orta Asya geleneklerinin sürdüğünü göstermektedir. Anadolu beyliklerinin hepsinde alp unvanını taşıyan şahıslara rastlanmaktadır. Baba İlyas'ın torunu Âşık Paşa *Garîbnâme* adlı eserinde alp olmanın dokuz şartı olduğunu vurgular.

Bunların ilki muhkem yürek yani cesarettir. Alp her şeyden önce korkusuz olmalı bilakis düşmanına korku salmalıdır.

İkincisi kol kuvveti yani bilek gücüdür. Âşık Paşa bunu “Pazuda sağlamlık, bedende sağlamlık ve belde sağlamlık” diye açıklar.

Üçüncü olarak alp kişi gayretli olmalıdır. Alplığa baş koyan kişi hem kendi hem de mensup olduğu toplumun şerefini korumak gayretinde

olmalı, gerektiğinde bunlar için canından vazgeçebilmelidir. İnsanın kutsal bildiklerini korumak çabası yani hamiyetin aslı gayrettir.

Dördüncü şart, alp'in iyi bir ata sahip olmasıdır. Alplar atıyla bütünleşmiş şahsiyetlerdir. Alpın atının karnını örten bir zırhı olmalı, düşmanın kılıç ve ok darbesinden hayvanı korumalıdır. Âşıkpaşa bu konuda atları ile tanınmış Hz. Hamza'nın Aşkar'ı, Hz. Ali'nin Düldül'ü ve İran kahramanlarından Zaloğlu Rüstem'in Rahş adlı atlarını örnek olarak gösterir.

Beşinci şart zırhtır. Alp kılıcın kesmediği, okun delmediği bir zırha sahip olmalıdır. Zırh alpı heybetli gösteren önemli bir unsurdur.

Altıncı şart okla yaydır. Ok süvarinin en önemli silahıdır. Kaliteli bir yay ve oklar alp için vazgeçilmez unsurlardır.

Yedinci şart yay çekmekteki ve okunu isabet ettirme konusundaki hünerdir.

Sekizinci şart kılıç ve mızrak'tır. Alp sadece ok ve yayla düşmanlarıyla baş edemez. İyi bir kılıç ve kolunda taşıdığı mızrak da alp için gerekli silahıdır. Kılıç alpın altını ve incisidir. Kılıç üzerine and içilir. Alp cenkte önce mızrağını kullanır.

Dokuzuncu şart güvenilir, arkasında yürüyen, kafadar, yiğit bir arkadaştır. Alplar arasında *anda* (and), savaş birliğini yani yoldaşlığı oluşturan bir törendir. Osman Gazi ile alplar ve garipler yahut esir ettiği Köse Mihal arasında ölüme kadar sadakat ile birlik olmak yani and içmek merasimi yapılmıştır. Ganimet ve fethedilen topraklar *anda* ile alplar arasında yurtluk olarak paylaşılıyordu.

Âşıkpaşa'nın tarif ettiği alp tipi, destanlar döneminin Türk kahraman tipine benzemektedir.

Garibnâme'de fizikî özelliklerden başka *din alpinde* bulunması gereken dokuz vasıf sayılır. Bunlar velâyet, riyâzet, kifâyet, aşk, tevekkül, şeriat, ilim, himmet ve doğru arkadaştır. Aslında bu özellikler kâmil bir Müslümanda bulunması gereken vasıflardır.

Alplığın geleneği yerini gaziliğe bırakırken şartları arasında önemli değişimler meydana gelmiş âdeta alplık İslamileşmiştir, diyebiliriz. Alpın fizikî kuvveti, bünyevi sağlamlığı ve silahlarının mükemmelliği ile ilgili şartlar yerine iş birliği, dayanışma ve ailevi sorumluluklar ön plana çıkmıştır.

Nitekim XIII. yüzyılın sonlarında Batı Anadolu'daki Türkmen beylikleri arasındaki alpların yerini zamanla gaziler alacaklardır. Osman Gazi'nin alp unvanını taşıyan silah arkadaşlarının yanı sıra Abdurrahman Gazi adlı bir yoldaşından bahsedilir. Bu dönem Orta Asya savaşçılık gelenekleri ile İslamiyet'teki gaza kültürünün bir senteze ulaştığı dönemdir. Alplar *Arp-eren* olacaklar, daha sonra bu unvan da ortadan kalkarak gazi unvanı kalacaktır. Orta Asya alplık ruhu İslami gaza ruhu ile bütünleşerek Osmanlılar ile yükselecek ve bir gaza ve cihad ideolojisine dönüşecektir.

Başlangıçtan beri uç beylerinin fetih politikasına gaza ve istimâlet prensipleri yön vermiştir: Bizans üzerine gaza yaparak hâkimiyet alanını genişletmesi Osman Gazi'nin şöhretini arttırdığı gibi kendi başına hareket eden alplar'ın hizmetine girmesini sağlar. Bu da ona gazalarda ihtiyaç duyduğu askerî gücü temin eder. Osman'ın seferlerinde alplar “*yarar yoldaş*” ve “*nöker*”leridir. 13. yüzyıl Moğol toplumunda nöker “*soylu kişilerin, bahadırın evinde ve seferde yanından ayrılmayan hizmetkârı ve silah arkadaşı*” olarak tanımlanır. Osman, Eskişehir'den Bilecik ve Yenişehir'e kadar geniş bir ülke sahibi olduğunda (1299) İnönü'yü oğlu Orhan Bey'e, Yarhisar'ı Hasan Alp'e, İnegöl'ü Turgut Alp'e verir. Osman ile sefere giden Saltuk, Hasan ve Konur önde gelen alplardır. Bu alp ve nökerlerin çocuk ve torunları sonraları devlet idaresinde önemli makamlara gelecekler ve bir çeşit Osmanlı aristokrasisi oluşturacaklardır. Mesela İnegöl'ü fetheden Turgut Alp'e bu bölge bir yurt olarak verilmiş görünmektedir. Bölge o zamandan

itibaren Turgut-ili diye anılmaya başlanmıştır. Yurt veya yurtluk, konar-göçer (göçer-evli) bir aşiretin reisine bir nevi muhtariyetle verilen arazi parçasıdır. Yörükler çadırlarını kurdukları ve sürüleri için yaptıkları ağılların bulunduğu yere de yurtluk demektedirler.

Osman Gazi ve Kuruluş'a Giden Yol

Moğolların zulmünden bıkmış olan Orta Anadolu'daki halk Osman Gazi'nin beyliği topraklarına akın eder. Kontrol altına alınmış bölgede yaşayan gayrimüslimler (Ehl-i kitap) ise İslam şeriatının tespit ettiği kurallar altında bir statüye (ehl-i zimme) kavuşur. Osmanlı uç gazi beyleri bu kurallar hakkında din âlimlerine danışır ve uygulamada onlara uyum sağlamaya çalışırlar. Fıkıh okumuş Edebâli ve Dursun Fakih Osman'ın danışmanlarıdır.

İlgi çekici bir nokta Orta Asya kökenli alplardan başka bölgede Hristiyan asıllı beylerin Müslüman olarak Osman Gazi'nin saflarına geçmeleridir. Osman'ın Sakarya seferinde Lefke (Osmaneli) ve Çadırli tekfuruları kendisine itaat ederler ve Osman Gazi'ye has nöker olurlar. Mihal Gazi (Köse Mihal) bunlardan biridir. Onun soyundan gelenler ileride Mihaloğulları denilen meşhur akıncı sülalesini teşkil edeceklerdir. Aynı şekilde Evrenosoğulları ve Malkoçoğulları adlı akıncı sülaleleri de Hristiyan kökenli yeni Müslüman olmuş askerlere dayanmaktadır.

Âşıkpaşazâde tarihinde Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda rol oynayan dört unsurdan bahsedilir. Bunlardan ilki *Gâziyân-ı Rum* denilen yukarıda anlatılan alplardır. Diğer üçü *Abdalân-ı Rum*, *Ahîyân-ı Rum* ve *Bâciyân-ı Rum*'dur.

Nitekim Uç toplumunda Osman Gazi'nin manevi destekleyicisi hukuki ve sosyal hayatı örgütleyici unsur olarak ahîler ve fakihler dikkati çeker. Osman bir bölgeyi ele geçirdikten sonra burayı nasıl örgütleyeceğini ve dinî kuralları fakihlerden sormaktadır. Fakihler İslâm

hukukunu, Sünnî akaidini ve İslâm kurumlarını bilen insanlar olarak gazi önderi yönlendirici bilgiler sağlar, daha aşağı düzeyde şehir ve köylerde imâmet hizmeti görürlerdi. İlk Osmanlı beyleri Osman ve Orhan tarafından ahîler ve fakihlere verilmiş birçok vakıf köy ve çiftlik, tahrir defterleri kayıtlarıyla bugüne ulaşmıştır. Osman döneminde bu fakihlerin en meşhuru Dursun Fakih'tir. Beyliğin teşkilatlandırma, sosyal hayatı düzenleme bakımından bu fakihler ve ahîler son derece önemli bir rol oynamıştır. Din bilginlerinin ilk dönemlerde devletin örgütlenmesinde yardımcılık ve beylere danışmanlık yapmış olmaları ilk vezirlerin de onlar arasından seçilmiş olması hususunu açıklar. Osman'ın son zamanlarında Alâeddin Paşa vezir durumundadır.

13. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu Selçuklu hükümdarlarının otoritesi gittikçe zayıflamıştı. Moğollar diledikleri zaman bu hükümdarları değiştiriyor ve hatta öldürüyorlardı. Moğollar için en büyük problem uçlardaki Türkmenlerin ayaklanmasıydı. Sık sık ayaklanan Türkmenlere karşı merkezden bir Moğol kumandanının emrinde kalabalık ordular Anadolu'ya giriyor, ayaklanan Türkmenleri cezalandırmaya çalışıyordu. Türkmenler dağlık alanlara çekiliyorlar, çok sıkıştırlarsa itaatlerini arz ediyorlar fakat Moğol ordusu çekildiği zaman yine başlarına buyruk hareket etmeye devam ediyorlardı.

İlhanlı veziri Emîr Çoban Mayıs 1299'da isyan eden Moğol Valisi Sülemiş'e karşı Anadolu'ya gelmiş ve onu mağlup etmişti. İkinci defa ayaklanma hâlindeki Türkmenlere karşı 1314'te büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelir ve Osman'ın yurdundan uzak olmayan Karabük'ü kışlak seçer. Türkmen beyleri gelip orada itaatlerini arz ederler. İtaat eden Türkmen beyleri arasında Hamîdoğlu, Eşrefoğlu, Karahisar beyi, Germiyanoglu, Kastamonu'dan Süleyman Paşa'nın adı geçer; Osman'ın adı zikredilmez.

Bu sırada en ileri uç bölgesinde yerel tekfurlarla uyum içinde yaşayan Osman Gazi'nin İlhanlılar için bir problem teşkil etmediği anlaşılmaktadır. O Anadolu'daki hadiselerle karışmamış, gücünü ve enerjisini Bizans kaleleri üzerine yoğunlaştırmış görünmektedir. Nitekim Moğollar isyan eden valileri ve Türkmenlerle uğraşırken Osman Gazi'nin bölgesinde önemli bir kale-şehir olan Bilecik'i zapt ettiği görülür (1299). Bilecik tekfurunu Selçuklu sultanının haraçgüzârı ve bölgedeki diğer tekfurlar üzerinde en güçlü olanıdır. Âşıkpaşazâde'ye göre ilk zamanlarda Osman da ona “*mudârâ*” gösteriyordu. Bu aşağıdan almanın sebebi basitti. Henüz Osman'ın Bilecik tekfuruyla boy ölçüşecek kudreti yoktu.

1285'lerde Kayılar Söğüt-Domaniç arasında konar-göçer bir hayat sürerken Bilecik tekfurunun himayesine muhtaçtı. Zira İnegöl ovasında sürüler tarım topraklarını çiğnediği için İnegöl tekfuruyla Kayıların arasında başından beri düşmanlık vardı. Kayılar Domaniç yaylasına gidip gelirken İnegöl Tekfurunu tarafından taciz ediliyordu. Osman'dan yağ, peynir, deri, halı, kilim gibi armağanlar alan Bilecik tekfurunu ise Kayıları koruyordu. Öyle anlaşıyor ki bu tarihlerde Osman Gazi'nin halkı Söğüt'te yerleşmiş fakat yazları Domaniç yaylasına çıkan bir yörük topluluğudur.

Osman'ın bu bölgede göç yolunu engelleyen İnegöl tekfurunu ile çatışması kaçınılmazdı. İnegöl tekfurunu Osman Bey'in kudret ve nüfuzunun günden güne arttığını görünce bu durumun ileride kendileri için bir tehlike doğuracağını belirterek komşu tekfuruları Osman Bey'in aleyhine kışkırttı. Bu durum karşısında ileri gelen beyleri Akça Koca, Abdurrahman Gazi, Konur Alp, Turgut Alp ve Aykut Alp ile görüşen Osman Bey İnegöl hisarının fethine karar verdi. Osman Gazi bir miktar kuvvet ile ansızın İnegöl kalesini basmak için yola çıktı. Fakat İnegöl tekfurunu bir casusu aracılığıyla bunu önceden haber alarak *Ermeni Derbendi* denilen yerde pusu kurdu. Osman Gazi

pusuyu haber aldı. Alplarıyla beraber doğrudan pusu kuran tekfur üzerine yürüdüler. Yanında 120 kişilik bir kuvvet vardı. Tekfur ise 200 civarında askere sahipti. Savaşı Osman Gazi kazandı fakat kardeşi Saru Yatu (Savcı)'nın oğlu Bay Hoca şehit düştü (1285). *Ermeni Derbendi* çatışması yerel önemsiz bir karşılaşma idi ancak Osman Gazi'nin ilk savaşı ve ilk başarısıydı.

Bu çatışmasının ardından Osman, Edebâli eliyle gaza kılıcı kuşandı ve bölge tekfurlarına karşı aktif gazaya başladı. İnegöl Rumlarına karşı bir gece baskını yaptı ve İnegöl yakınındaki küçük Kulaca Hisarı'nı yağmalayıp ateşe verdi. Bu hadise İnegöl bölgesi Rumlarını telaşlandırdı. Toplanıp Karacahisar tekfurundan yardım istediler. Karacahisar tekfurunu bir adamıyla asker gönderdi, bunlar İnegöl Rumları ile birleştiler. Osman Gazi de alpları ve gazileri topladı. İkizce'ye yakın Domaniç belini aştıkları yerde büyük savaş oldu (1286). Böylece Osman ile Karacahisar tekfurunu arasında savaş başlamış oldu.

Karacahisar, Anadolu'dan İznik-İstanbul'a giden ana yolların kesiştiği bir noktada stratejik konumu son derece önemli, çıkılması güç bir kaleydi. Kulaca akınından iki yıl sonra Osman bölgenin ikinci büyük tekfurunu Karacahisar tekfurundan hisarı aldı ve beylik merkezi yaptı. Rivayete göre bu önemli fetih sonucu Eskişehir'e hâkim oldu. Fetih haberini müjdelemek için Konya'ya yeğeni Aktimur'u gönderdi. Selçuklu sultanı ona sancakbeyliği sembolleri olan mehter takımı, kılıç ve hil'at göndererek *uç sancakbeyi* atadı (1288).

Karacahisar, Anadolu'dan İznik-İstanbul'a giden ana yolların kesiştiği bir noktada stratejik konumu son derece önemli, çıkılması güç bir kaleydi. Kulaca akınından iki yıl sonra Osman bölgenin ikinci büyük tekfurunu Karacahisar tekfurundan hisarı aldı ve beylik merkezi yaptı.

600 Küsur Yıl Sürecek Bir Destanın Başladığı Yer: Karacahisar

Osmanlı kaynaklarına göre Karacahisar'ın fethinin Osman Gazi açısından özel bir önemi vardır. O, Karacahisar'da kendi adına hutbe okutmuş, bağımsız beylik iddiasında bulunmuştur. Âşıkpaşazâde Karacahisar'ın fethi ve sonrasında yapılanlar üzerinde etraflıca durur ve geniş açıklamalar yapar. Fetihden sonra Karacahisar'ın

evleri boş kalmıştır. Germiyan ilinden ve başka yerlerden adamlar gelirler ve Osman Gazi'den ev isterler. Osman Gazi de verir. Böylece şehir kısa sürede İslamlaşır. Rumlardan kalan kiliseleri mescid yaparlar. O zamanki şehirler birer *kale-şehir*'dir. Şehrin etrafı surla çevrilidir. Ortasında da içkale denilen ikinci bir kale vardır. Bugün harap durumdaki Karacahisar Kalesi iç kaledir. Müslüman halk ayrıca Karacahisar'da Pazar kurarlar ve Cuma namazı kılalım ve bir kadı isteyelim derler. Dursun Fakı adlı ulemadan bir zat vardır, halka imamlık etmektedir. Halk durumu ona anlatır. O da gidip Osman Gazi'nin kayınatası Edebalı'ya söyler. O sırada Osman Gazi gelir ve size ne lazımsa onu yapın, der. Dursun Fakı “*Hanım, Sultandan izin gerektir*” deyince Osman Gazi, “*Bu şehri ben kendi kılıcım ile aldım. Bunda sultanın ne dahli var ki ondan izin alayım? Ona sultanlık veren Allah bana da gaza ile hanlık verdi. Eğin minneti şu sancak ise ben kendim dahi sancak kaldırıp kâfirlerle uğraştım. Eğer o, ben Selçuk hanedanındanım derse ben de Gök Alp oğluyum derim.*” diye cevap verir.

Osman Gazi Orta Asya Türk geleneğine işaret etmektedir. Selçuklu çağında da devam eden bu geleneğe göre bir komutan bir şehri veya bir bölgeyi kendi kuvvetleri ile fethederse oranın yönetimi ve

Karacahisar'da Cuma namazı kılınması ve hutbe okutulması istiklal alameti idi. Bir camide veya mescitte Cuma namazı kılınması hükümdarın iznine bağlıydı.

mülkiyeti kendisinin olmaktadır. Türklerde buna kılıç hakkı denmektedir. Malazgirt zaferinden sonra bu savaşın komutanları kuvvetleri başında Andolu'ya girip fethettikleri yerlerde beylikler kurmuşlardı. Saltukoğulları, Mengücekoğulları, Danişmendoğulları gibi beylikler böyle ortaya çıkmıştı. 13. yüzyılın sonlarında Batı Anadolu'da Germiyanogulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları, Aydınoğulları, Karesioğulları beylikleri de aynı şekilde ortaya çıkmışlardı. Keza Anadolu Selçuklu veziri Muineddin Süleyman Sinop'u kendi bizzat gidip fethedince buranın mülkiyetini sultandan almıştı. Pervaneogulları Beyliği bu şekilde kurulmuştu.

Uç Beyleri fethettikleri yerleri kılıç hakkı olarak kendilerine ait görüyorlardı. Bu yüzden Selçuklu Sultanları uç beyliklerinin kendi başlarına fetihler yapmalarını uygun görmüyorlar, kendileri ordusuyla bizzat uçlara gelip fetihler yapmaya çalışıyorlardı. Alaeddin Keykubad'ın Ertuğrul Gazi ile 1231'de Karacahisar fethine katılmasının sebebi buydu.

Karacahisar'da Cuma namazı kılınması ve hutbe okutulması istiklal alameti idi. Bir camide veya mescitte Cuma namazı kılınması hükümdarın iznine bağlıydı. Metbu olan hükümdarın adı önce zikredilmek şartıyla hutbe okutulabilirdi. Belli ki Osman Gazi artık adı var kendi yok olan Selçuklu hükümdarına bağlılığı sürdürmeyi gerekli görmüyordu. O kendisine Allah tarafından gaza ile hanlık verildiğine inanıyordu. Nitekim Pazar kurulması, Cuma namazı kılınması ve hutbe okutulmasını kadı ve sübaşı tayini takip etti. Bunlar da doğrudan doğruya sultanın yetkisinde olan işlerdi. Osman Gazi bununla da kalmamış maiyetindeki alplara fethedilen yerlerden tımarlar ve yurtluklar da dağıtmaya başlamıştı. Bunlar

ancak müstakil bir hükümdarın yapabileceği şeylerdi.

Karacahisar'ın fethi üzerine o günkü siyasi şartları uygun gören Osman Gazi istiklalini ilan etmişti. Bağımsız bir hükümdarın üç ana erki vardı. Kanun koymak, yargı ve yürütme. Osman Gazi Karacahisar'a kadı tayin ederek yargı yetkisinin kendisine ait olduğunu göstermişti. Karacahisar pazarından alınacak vergi (bac) konusunda da hüküm vererek kanun koyma salahiyetini de kullanmıştı. İşlerin başında kendi vardı. Yani yürütme işini bizzat yapıyordu. Oğlu Orhan zamanında Bursa kadısı ve vezirinden oluşan divan teşekkül edecektir. Osman Gazi'nin Karacahisar fethinden sonra para bastırması gerekir. 1300 yılında Yenişehir'de para basıldığını biliyoruz. Pekâlâ hutbe, kadı ve subaşı tayini ve kanun koyma yetkisi kullandıktan sonra para bastırması normaldir. Çünkü o zamanki tabirle sikke darb ettirmek en önemli bağımsızlık sembollerinden biridir. Karacahisar Kalesi'nde kazı yapan arkeologlar, beylikler dönemi paraları buldular. Bu bilgi Âşıkpaşazâde'nin anlattıklarını doğrular. Âşıkpaşazâde Karacahisar'ın Müslüman halk ile iskân edildiğini ve Pazar kurulduğunu kaydeder.

Kısacası Karacahisar Osman'ın rüyalarının ve hayallerinin gerçeğe dönüştüğü yerdir. Bölgenin en nüfuzlu şeyhi Edebalı'nın kızıyla evlenmiş ve onun manevi desteğini elde etmiştir. Anadolu'nun dört bir tarafından Ahiler, abdallar, alplar, gaziler, tüccarlar Osman Gazi'nin fethettiği şehirlere gelip yerleşmektedir. Günden güne gücü artmaktadır. Türklerin ve Müslümanların tarih boyunca kurdukları en büyük devletin, Osman'ın adıyla anılacak imparatorluğun temelleri atılmıştır. 600 küsur yıl sürecek bir destan başlamıştır.

OSMAN GAZİ VE KARACAHİSAR'DA KURULAN İLK OSMANLI DÜZENİ

YUSUF OĞUZOĞLU^{1*}

Fatih devrine ait vakıf kayıtlarına göre şehirde bir kısmının kuruluşu Selçuklular zamanına kadar giden Şeyh Şehabeddin Sühreverdi, Seyyid Abdullah, Ahi Mehmed, Ahi Ede, Ak Doğan, Ahi Ömer, Gül Dede, Hacı Nasreddin, Ahi Mahmud zaviyelerinin bulunuşu buranın köklü bir kültürel potansiyele ve hareketliliğe sahne olduğunu gösterir.

Giriş

Eskişehir/Karacahisar, Sakarya Nehri'nin kollarından Porsuk Çayı'nın ve ona dökülen Sarısu Deresi'nin geçtiği geniş ovanın (Eskişehir Ovası) güneybatı kenarında denizden 792 m yükseklikte yer alır. Şehrin bulunduğu mevki, İç Anadolu'ya uzanan tarihi yolların kesiştiği yer olması yanında bölgenin İstanbul'a açılan kapısı özelliğini taşır. Eskişehir adı, Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonra şehrin kurulduğu mevkiin durumuyla ilgili olup muhtemelen bugünkü şehre 3 km uzaklıkta bulunduğu sanılan antik Dorylaion harabeleri yakınında yer almasına dayanır.

Yusuf Oğuzoğlu ve Feridun Emecen tarafından yazılan Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin Eskişehir maddesi bu yöredeki

^{1*}Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, yoguzoglu@gmail.com.

Türkmen varlığını ele almıştır: Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti yoğun Türkmen göçünü desteklediği gibi bölgede yeni kasaba ve şehirlerin oluşmasına da yol açtı; bu arada Dorylaion "Eskişehir" hâline geldi. Malazgirt Zaferi'nden dört yıl sonra İznik'in fethedilmiş olması Eskişehir tarafından da fetihler yapıldığını gösterir. Nitekim Kutalmışoğlu Süleyman Şah'a bağlı Türkmenler bu sıralarda Eskişehir'i ele geçirmişlerdi. Ancak Haçlı tehlikesi Eskişehir çevresinin bir süre terk edilmesine yol açtı. 30 Haziran 1097 tarihinde Eskişehir'de bir savunma hattı kuran I. Kılıcarşlan, Haçlı ordugâhını kuşattığı sırada arkadan gelen çok kalabalık (400.000 civarında) kuvvetler yüzünden geri çekilmek zorunda kalmıştı (Runciman, I, 140- 144). Selçukluların çekilmesinin ardından şehir yeniden Bizans idaresi altına girdi. Ancak yoğun Türkmen kitleleri ana yollar ve idari merkezler dışındaki

alandaki yerleşmeyi sürdürdüler. Eskişehir-Seyyid Gazi arasındaki Bizans-Selçuklu siyasi sınırının kuzey ve batı taraflarında 300.000 çadırılık bir göçmen kitlesi yerleşmiş bulunuyordu.

1176 Miryokefalon (Düzbel) Savaşı'ndan yenik çıkan Manuel, II. Kılıcarşlan ile imzaladığı antlaşma şartları uyarınca Dorylaion'da yaptığı tahkimatı yıkıp burayı boşalttı. Böylece bir süre yıkık ve metruk kalan şehre Türkler tarafından muhtemelen bu dönemden itibaren Eskişehir dendi. Eskişehir'in uç bölgesinde, yani gaza ve cihada açık bir sahada bulunması gazi ve derviş gruplarının bu tarafta yoğunlaşmasına sebep oluyordu. XIII. yüzyılda Konya'yı merkez yaparak bütün Anadolu'da kalkınma hareketi meydana getiren Anadolu Selçukluları Eskişehir'i Marmara tarafına yapılan akınlar için bir kışlak yeri olarak kullandılar. Eskişehir'in çevresindeki topraklar Konya'daki Selçuklu sultanına ulaşan bir ön saha olup "Sultan Önü" olarak anılmaya başlandı.

1261'e doğru Sultanöyüğü-Kütahya bölgesinde 200.000 çadırılık Türkmen grupları yerleşmişti. Bu yıllarda Moğol valilerinden olan Cacaoğlu Nureddin'in idaresi Eskişehir yöresini de içine alıyordu. Cacaoğlu Eskişehir'de bir cami yaptırmış, 1272 tarihli vakfiyesiyle de buraya bazı gelirler tahsis etmiş, ayrıca başka imar faaliyetlerinde de bulunmuştur.

Karacahisar'ın Fethi ve Eskişehir'in Büyümesi

Uç bölgesi durumundaki Eskişehir civarında kalabalık Türkmen gruplarının bulunuşu az zaman sonra yeni bir beyliğin, Osmanlıların doğuşuna yol açtı ve burası onların ilk faaliyet alanlarını teşkil etti. Osmanlı tarih geleneği 1291 yılında Osman Gazi'nin Karacahisar'ı fethettiği, burada ve Eskişehir'de cami yapılıp minber konduğu, Osman Bey adına ilk cuma hutbesinin Karacahisar'da ve bayram hutbesinin

de Eskişehir'de okunduğu şeklinde bilgilerle örülüdür. Bunların doğruluğu şüpheli olmakla birlikte Eskişehir'in Osmanlıların ilk ele geçirdikleri yer ve ilk idari teşkilatın bir parçası olması muhtemeldir. İlk Osmanlı kroniklerinde, Osman Bey'in sağlığında oğlu Orhan'ın Karacahisar (Sultanönü) sancak beyi, kardeşi Gündüz Alp'in Eskişehir subaşı olduğu belirtilir. Osmanlı idaresi altında Eskişehir, fetihlerin ilerlemesiyle tarımla uğraşanlar için basit bir pazar yeri ve ana yollar üzerinde bir uğrak noktası olmaktan çıkarak bir idari ve kültürel merkez hâline geldi. 1333'te bölgeyi dolaşan İbn Battuta, "Sultan Eyüki" müderrisinin zamanının büyük âlimlerinden biri olduğundan, Irak ve Tebriz'de tahsil yaptığından bahseder. Nitekim Fatih devrine ait vakıf kayıtlarına göre şehirde bir kısmının kuruluşu Selçuklular zamanına kadar giden Şeyh Şehabeddin Sühreverdi, Seyyid Abdullah, Ahi Mehmed, Ahi Ede, Ak Doğan, Ahi Ömer, Gül Dede, Hacı Nasreddin, Ahi Mahmud zaviyelerinin bulunuşu buranın köklü bir kültürel potansiyele ve hareketliliğe sahne olduğunu gösterir.

Eskişehir'in nüfusu ve fiziki durumu hakkında XVI. yüzyıl öncesine ait bilgi yoktur. Yalnız Cacaoğlu'nun vakıfları dolayısıyla XIII. yüzyıl sonlarında şehrin oldukça geniş ve kalabalık olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonraki siyasi gelişmeler doğrultusunda hareketli bir bölgede yer alması, Osmanlı hâkimiyetine girdiği döneme kadar buranın yeniden harap hâle geldiğini düşündürmektedir. Şehir, İstanbul'dan başlayıp Tebriz-Bağdat ve Mısır'a giden üç büyük yol şebekesinin sağ kolu üzerinde önemli bir geçiş yeri olduğundan Kanuni devrindeki İran seferleri sırasında Osmanlı ordusunun başlıca menzil noktalarından biriydi ve bu özelliği sebebiyle halkı avarız türü vergilerden muaftı. Bu durum, şehrin XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek gelişmesine yol açtı.

Osmanlı Kaynaklarından Âşıkpaşazâde ve Neşrî, Karacahisar ve Çevresinde Kurulan İlk Osmanlı Düzenini Açıklıyor

Kaynaklarımız 550 yıl önce kullandıkları güzel Türkçe ile aynen şöyle yazıyor:

(14. Bâb) *Kaçan kim Karaca-Hisar'ı aldı, şehirün evleri boş kaldı. Ve Germiyan vilayetinden ve gayrı vilâyetden haylı adamlar geldiler. Osman Gazi'den evler dilediler. Osman Gazi dahı verdi. Ve sehel zamanda mâmur oldu. Ve bir nice kiliseler dahı verdi kim mescid etdiler. Ve bazar dahı durgurdılar. Ve bu kavım ittifak etdiler kim Cuma namazın kılalum ve hem bir kadı dahı dileyelüm dediler. Dursun Fakı derler idi bir aziz var idi. Ve ol kavma imamlık eder idi. Halların ona söylediler. Ol dahı geldi. Osman Gazi'nün kayın atası Ede Balı'ya söyledi. Dahı söz tamam olmadan Osman Gazi geldi. Sordı. Muradları bildi. Osman Gazi eyyidür: "Her ne kim size gerekdür, anı edün." der. Dursun Fakı eyidür: "Hanum! Sultandan izin gerekdür." dedi. Osman Gazi eyüdü: "Bu şehiri ben hod kendü kılıcım ile aldum. Bunda sultanum ne dahli var kim andan izin alam. Ona sultanlık veren Allah bana dahı gazâyile hanlık verdi." dedi. "Ve ger minneti şu sancağ ise ben hod dahı sancak götürüb kâfirler ile uğraşdum." der. "Ve ger ol, ben Âl-i Salçukvan der ise, ben hod Gök Alp oğlının derin. Ve ger bu vilâyete ben anlardan öndin geldüm der ise, Süleymanşah dedem hod andan evvel geldi." der. Ve ol kavım dahı râzı oldılar. Kadılığı ve hitâbeti Dursun Fakı'ya verdi. Cuma hutbesi evvel Karaca-Hisar'da okındı. Bayram namazın anda kıldılar. ²*

(15. Bâb) *Bu Bâb Osman Gazi'nün Kanunı Abkâmın Bildürür.*

Kadı konıldı. Ve sü başı konıldı. Ve bazar dürdü. Ve hutbe okındı. Bu halk kanun ister oldılar. Germiyan'dan bir kişi geldi. Eyidür: "Bu bazarun bacını bana satun" der. Bu kavım eyitdi: "Hana var" dediler. Ol kişi hana vardı. Sözüni söyledi.

2. Âşıkpaşaoğlu, Ahmed Âşıkî, Tevârih-i Âl-i Osman (düz. Çiftçioğlu, N. Atsız), İstanbul, 1947. s.40.

Osman Gazi eyidür: "Bac nedür?" dedi. Ol kişi eyidür: "Bazara her ne (164) kim gelse ben andan akça alurım..." der. Osman Gazi eyidür: "Senün bu bazar ehlinde alımın mı var kim akça istersin." dedi. Ol kişi eyidür: "Hanum! Bu türedür. Cemi' vilâyetlerde vardur kim padişah olanlar alur." dedi. Osman Gazi eyidür: "Tanrı mı buyurdu ve yâ begler kendüleri mi etdi?" der. Osman Gazi gayet kakıdı. Eyidür: "Bir kişi kim kazana, gayrının mı olur? Kendünün mülki olur. Ben anun malında ne kodum ki bana akça ver deyem. Bre kişi! Var git. Artuk bu sözi bana söyleme kim sana ziyânım değer." dedi. Ve bu kavım eyittiler kim: "Hanum! Bu bazarı bekleyenlere âdetdür kim bir nesnecük vereler." dediler... Osman Gazi eyidür: "İmdi çünki siz eyle dersiz, her kişi kim bir yük getüre, sata, iki akça versün." dedi. "Her kim ki satmasa hic nesne vermesün" dedi.³

Neşrî Tarihi'nden:

Hikâyet:

Rivâyet iderler ki, çün Osman Gazi Karaca-Hisar'ı feth idüb Eski-Şehir'i mâlik oldu, karındaşı Gündüz'e eytdi: "Ne tedbir idelüm, ne veçhile küffâra hurûc eyliyelim. Böyle 'abeş turmakdan ne fâide" didi. Gündüz eytdi: "İmdi dâiremüzde olan nevâhi-i vilâyeti uralum." didi. Osman Gazi eytdi: "Bu re'y savab değildür. Zirâ Karaca-Hisar, çevre vilâyetiyle (birlikde) mâmurdur. Şimdi ilini urıcak, şehir harâb olub, şehrin şenliği iliyle olur. Kendü elimüzle kendü şehrimüzi yıkmak revâ değildür. Belki savâb oldur ki, çevre konşularımızla müdârâ idevüz. Nitekim Bilecük tekvur'ıyla iderüz." Ve bi'l-cümle çevre yanındaki kefare ile müdârâ iderdi. Ammâ Germiyan oğlıyla muhkem 'adâvetleri varidi. Küffâr Osman Gazi'nün, Germiyan oğlıyla 'adâvetünden safâlar sürüb şükr iderleridi. Zirâ ol sebebeden ki kendüler emin olmuşlardı. Ve Osman Gazi, Eski-Şehir'de Ilıca yöresinde pazar gurub etrâfun kâfirleri hafta pazarına gelüb maslahatların

3. Âşıkpaşaoğlu, Ahmed Âşıkî, Tevârih-i Âl-i Osman, düz. N. Atsız, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947. s.41.

Karacahisar'da İlk Hutbenin Okunuşu, Dursun Fakih ve Osman Gazi'nin Temsili Resmi
Bursa Osmangazi Belediyesi Fetih 1326 Panoramik Müzesi'nden (Danışmanı Prof. Dr. Halil İnalçık)

görüüp giderlerdi. Gâh gâh Germiyan halkından dahi kimesneler gelürdi. Ittifâk bir gün Bilecük'den pazara kâfirler gelüb yükle bardak getürmüşlerdi. Ve hem Germiyanlû dahi gelmişidi. Ve bu Germiyanlû'nun birisi bunların bir bardağın alub hakkın virmeyüb, ol kâfir dahi gelüb Osman'a şikâyet itdi. Osman Gazi ol Germiyan Türk'ini getürdüb, muhkem let idüb kâfirlerin hakkını alıvirdi. Ve dahi yasak idüb çağırtdı -kim kimesne Bilecük keferesine zulm itmiye. Şol kadar 'adl gösterdi-ki hattâ Bilecük keferesinin 'avretleri dahi pazara gelüb pazarlığın kendüler idüb giderlerdi. Osman Gazi'ye i'timad-ı külli itmeğin emn ü âmân içinde olmuşlardı.⁴

Ünlü İslâm coğrafyacısı El-Ömerî Osmanlı Beyliği'nin çevresindeki siyasal kuruluşlar hakkında şu bilgileri verir:

"Germiyan Beyliği: Arga-Şiar'ın (Alışar)

4. Mehmet Neşri, Kitâbı Cihan-nümâ Neşrî Tarihi, 1. Cilt, yayınlayanlar F.R. Unat, M.A.Köymen, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995 s.87-89.

yurdudur. Başkenti Kusasi (Kütahya)'dır. Şimdiki sahibi Germiyan b. Gadşar (Alışar)'dır. Sözü dinlenen, iyi bir beydir. Diğer Türk beyleri de onu sayarlar ve imkânları nispetinde yardımcı olurlar. Yaklaşık kırk bin süvariden oluşan bir ordusu vardır. Askerleri savaş görmüş, bileğine sağlam kişilerdir.

Kastamonu memleketi. Süleyman Paşa'nın ilidir. Şehirleri ve kaleleri vardır. En meşhur şehri Sinop'tur. Başında Süleyman Paşa'ya bağlı Gazi Çelebi adında bir bey vardır. Bir diğer meşhur şehri Bavra (Bafra)'dır ki başında Murat Bey vardır.

Bildiğim kadarıyla bu Kastamonu beyinin Mısır sultanlarıyla ittifakı vardır. Karşılıklı elçiler gönderirler ve aralarında bir dostluk mevcuttur. Otuz bin veya biraz daha fazla atlı savaşıcı vardır. Onun ülkesinde Diyar-ı Rum'a mahsus igdiş atlar yetiştirilir ki Arap atlarından daha hızlıdır. Bu atların da Arap atları gibi şecereleri vardır."⁵

5. Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, Türkler Hakkında

Osman Gazi zamanında İslâm hukukunu bilen kişilerle devlet kuran bey arasında sıkı ilişkiler vardı. Ayrıca vakfiyeleri yazan bir çeşit bürokratin varlığı da ileri sürülebilir. Beyliği teşkilâtlandırma, sosyal hayatı düzenleme bakımından bu fakihler ve ahîler son derece önemli bir rol oynamıştır. Din bilginlerinin ilk dönemlerde devletin örgütlenmesinde yardımcılık ve beylere danışmanlık yapmış olmaları ilk vezirlerin de onlar arasından seçilmiş olması hususunu açıklar.

Rahmetli hocam Pr. Dr. Halil İnalçık bizim de katıldığımız araştırmalarında 1990'lı yılların ortalarında Karacahisar, Orta Sakarya Vadisi, İnegöl ve Domaniç yörelerinde yüzey araştırmaları gerçekleştirdi. Bütün literatürü kullanarak daha sonra yazdığı makalelerde araştırma sonuçlarını yayınladı. Bu arada Karacahisar'da ilk defa Osmanlı Arkeolojisi kavramını kullanarak arkeolojik kazı başlattı. Aşağıda onun bu araştırma sonuçlarını kullandığı Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi için kaleme aldığı "Osman I" maddesini sunuyorum.

"Osman Gazi'nin başlangıçtan beri yoldaşları Turgut, Aykut, Saltuk, Hasan gibi alplerdir; alp unvanı gazi unvanı ile eş anlamda kullanılır. Alpler, Selçuk uç toplumunda Türkmen savaşçılarını sefere götüren deneyimli, iyi silahlanmış kumandanlar durumundadır. Alp gaziler göçebe Türkmenleri gaza için örgütlemekte ve bu kuvvetlerle fetihler yaparak beylik kurmaktadır. 1300'lere kadar inen rivayetlerde bu süreç üzerinde açık kanıtlar bulunmaktadır. Yerel göçebe Türkmenler ile beraber Osman Gazi'nin kuvvetleri çoğunlukla uzaklardan, Pachymeres'te (çağdaş Bizans kaynağı) Paflagonya'dan (Kastamonu yöresi) gazâ-doyum için gelen garip Türkmenlerdi. Bunlar kızıl börtü giyip savaşçı olarak ayrıcalık kazanıyor, böylece

Gördüklerim ve Duyduklarım, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s.147.

göçebe topluluğunda farklılaşma, çoban ve akıncı ayırimcılığı ortaya çıkıyordu.

Kontrol altına alınmış bölgede yaşayan gayrimüslimler (Ehl-i Kitap) İslâm şeriatının tespit ettiği kurallar altında bir statüye (ehl-i zimme) sahip olur ve bu kurallara saygı; bey ve her Müslüman için dinî bir ödev kabul edilirdi. Osmanlı uç gazi beyleri bu kurallar hakkında din âlimlerine danışır ve uygulamada onlara uyum sağlamaya çalışırlardı. Fıkıh okumuş Edebâli ve Dursun Fakih, Osman'ın danışmanları idi.

Uç toplumunda Osman Gazi'nin manevi destekleyicisi hukukî ve içtimâî hayatı örgütleyici olarak ahîler ve fakihlerdir (fakî). Osman bir bölgeyi ele geçirdikten sonra burayı nasıl örgütleyeceğini ve dinî kuralları fakihlerden sormaktadır. Fakihler İslâm hukukunu, Sünnî akaidini ve İslâm kurumlarını bilen insanlar olarak gazi önderi yönlendirici bilgiler sağlar, daha aşağı düzeyde şehir ve köylerde imâmet hizmeti görürlerdi. İlk Osmanlı beyleri Osman ve Orhan tarafından ahîler ve fakihlere verilmiş birçok vakıf köy ve çiftlik tahrir defterleri kayıtlarıyla bugüne ulaşmıştır. Osman döneminde bu fakihlerin en meşhuru Dursun Fakih'tir. Eskiden Osman Gazi'nin uç toplumunda daha çok ahîlerin önde geldiği sanılıyordu. Fakat tahrir defterlerindeki vakıf kayıtları fakihlerin daha ağır basmakta

olduğuna işaret eder.⁶ Vakıfların kanıtladığı gibi daha Osman Gazi zamanında İslâm hukukunu bilen kişilerle devlet kuran bey arasında sıkı ilişkiler vardı. Ayrıca vakfiyeleri yazan bir çeşit bürokratin varlığı da ileri sürülebilir. Beyliği teşkilâtlandırma, sosyal hayatı düzenleme bakımından bu fakihler ve ahîler son derece önemli bir rol oynamıştır. Din bilginlerinin ilk dönemlerde devletin örgütlenmesinde yardımcılık ve beylere danışmanlık yapmış olmaları ilk vezirlerin de onlar arasından seçilmiş olması hususunu açıklar. Osman'ın son zamanlarında Alâeddin Paşa vezir durumundaydı.

Selçuklu sultanının haraçgüzârı Bilecik tekfurı bölgedeki diğer yerli tekfurular üzerinde en güçlü olanıydı. Bilecik tekfurı Selçuk-İlhanlı egemenliğini tanıyordu. Âşıkpaşazâde'nin kaynağına göre ilk zamanlarda Osman da ona "mudârâ" gösteriyordu. Mudârânın (aşağıdan alma, yaranma) sebebini anlamak için 684'te (1285) Osman'ın aşiretiyle Söğüt-Domaniç arasında göç devrine dönmek gerekir. Osman'ın aşireti sürüleriyle Söğüt-Domaniç arasında göç ederken Bilecik tekfurunun himayesine muhtaçtı, İnegöl ovasında sürüler tarım topraklarını çığnediği için İnegöl tekfuruyla aralarında başından beri düşmanlık vardı. Osman'dan armağan alan Bilecik tekfurı Osman'ı koruyordu. Osman bu bölgede göç yolunu engelleyen İnegöl tekfurı ile çatışma hâlindeydi. Ermenibeli çatışması yerel önemsiz bir karşılaşma idi (Ermenibeli Söğüt-Domaniç yolu üzerindedir; Söğüt-Domaniç yolu bugün de Ermenipazarı/Pazaryeri üzerinden İnegöl Ovası'na iner). Osmanlı rivayetine göre Ermenibeli çatışmasının ardından Osman, Edebâli eli ile gazâ kılıcı kuşanmış ve bölge tekfurlarına karşı aktif gazâyâ başlamıştır. İnegöl Rumlarına karşı bir gece baskını yapmış, İnegöl yakınında küçük Kulaca

6. BA, MAD, nr. 16016, s. 13-17 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Defteri)

Hisarı'nı yağmalayıp ateşe vermiştir (684/1285). Bugün İnegöl'ün Kulaca köyü yakınında bazı kale kalıntıları gözlemlenmiştir; sonradan Orhan burada cami yaptırmıştır.

Osman'ın Kulaca'yı yakması üzerine İnegöl bölgesi Rumları telâşlandılar; toplanıp Karacahisar tekfurundan yardım istediler. Öyle anlaşıyor ki bu tarihlerde Osman Gazi'nin halkı Söğüt'te yerleşmiş fakat yazları Domaniç yaylasına çıkan bir Yörük topluluğu idi. Karacahisar tekfurı bir adamıyla asker gönderdi, İnegöl Rumları ile birleştiler. Osman da gazileri topladı. İkizce'ye yakın Domaniç belini aştıkları yerde büyük savaş oldu (685/1286). Bu savaş Osman'ın gerçek anlamda ilk savaşı sayılmalıdır. Osman'ın kardeşi Saru Yatı burada hayatını kaybetti. Böylece Osman ile Karacahisar tekfurı arasında savaş başlamış oldu. Kulaca akınından iki yıl sonra, Osman bölgenin ikinci büyük tekfurı Karacahisar tekfurundan hisarı aldı, beylik merkezi yaptı.

Karacahisar Fethinin Sonuçları

Rivayete göre bu önemli fetih sonucu uçta sancak beyliğine erişti. Karacahisar'ın konumu yapılan çalışmalarla aydınlatılmıştır. Nehirlerin kesiştiği verimli ovada bu tarihlerde zamanla kurulmuş şu merkezler vardı: Antik şehir Dorylaion kalıntılarının bulunduğu Şarhöyük, Porsuk Çayı ötesinde Odunpazarı bayırında kurulmuş bir Müslüman şehri Eskişehir, Eskişehir'e 7 km uzaklıkta hâkim tepede Bizans kalesi Karacahisar, Karacahisar eteğinde Karacaşehir. Karacahisar'ın Anadolu'dan İznik-İstanbul'a giden ana yolların kesiştiği bir noktada stratejik konumu son derece önemli, çıkılması güç bir kale olduğu anlaşılmaktadır. Osman, Karacahisar fethiyle bütün bölgeye hâkim olmuş, fiilen bu kesimdeki Selçuklu-İlhanlı nâibleri yerine geçmiş görünmektedir. Neşri'ye göre Osman Gazi Karacahisar'ı fethedip Eskişehir'e mâlik oldu.

Konya'ya gönderdiği yeğeni Aktimur'un sancak beyliği sembolleri getirdiği doğru kabul edilirse Osman'ın 1288'de bölgeye Selçuklu sultanı adına hâkim olduğu söylenebilir. Rivayete göre Osman, Karacahisar'da kendi adına hutbe okutmuş, bağımsız beylik iddiasında bulunmuştur. Âşıkpaşazâde'de Osman'ın bağımsızlık, yani kendi adına hutbe okutması iddiasında bulunması için şu olgular üzerinde durduğu ileri sürülür ki bu iddialar aslında çok sonraları hânedanın Osman ile başladığı inancında olanlar tarafından eklenmiştir: Karacahisar Müslüman halk ile iskân edilip bir beylik merkezi durumuna gelmiş, Müslüman halk mescid ve pazar yeri kurmuş; dolayısıyla imam, kadı ve hatip istemiş; Osman bu şehri kendi kılıcı ile aldığını, kendisine Allah tarafından gazâ ile hanlık verildiğini, Selçuklu sultanı Osman'a sancak gönderip gazâda onu temsil etme yetkisi vermiş denirse buna karşı kendisinin kâfirlerle uğraşarak bölgeyi fethettiğini ve büyük atasının Anadolu'ya ilk gelen Süleyman Şah olduğunu ve Gökâlp neslinden geldiğini söylemiştir. Âşıkpaşazâde'nin rivayetine göre Osman, han sıfatıyla kanun koymuş; belli başlı alp yoldaşlarına beyliğin belli kısımlarını tımar, daha doğrusu il-yurtluk tayin etmiştir. Bütün bunlar, Osman'ın beyliği han sıfatıyla Türk devlet geleneğine göre teşkilâtlandığını anlatmak için kullanılmış argümanlardır. Bu teşkilât Osman'ın beylik yapısının esasları olmuştur. Genelde Osmanlılar bir yeri fethedince üç şeyi hemen yerine getirirlerdi: Bir kadı, bir subaşı tayin edilir, pazar yeri belirlenirdi. Kadı ilk Osmanlı düzeninde vazgeçilmez bir görevliydi. Müslüman ve gayrimüslim halkın miras işlemleri, tarla, ev, dükkân gibi mülklerinin satışları, fiyat (narh) verme gibi temel ihtiyaçlar kadı (mahkeme) tarafından tespit edilirdi. Kaynaklar bu aşamada Osman'ı diğer Türkmen beyleri gibi gazâ ile bağımsızlığa hak kazanmış; kendi adına hutbe okutabilecek bir bey, bir han gibi göstermeye çalışmaktadır.

Sultanöyüğü bölgesinde uzun zamandır bir Rum tekfuru elinde bırakılmış bir kalenin fethedilmiş olması iki yönden önemliydi: İlkin bölgede sultanın haraçgüzârı olarak yaşamakta olan tekfurlarla barışın terkedilmesi, bölgenin bir gazâ alanı hâline gelmesi; ikinci olarak Osman'ın doğrudan doğruya kendi hükmü altında Karacahisar gibi hâkim bir kaleye sahip olmasıdır. Kaleye bölgeden ve Germiyan gibi uzak yerlerden halkın gelip yerleşmesi sonucu tepede Karacahisar Müslüman nüfuslu bir şehir oldu. Aşağıda Ilıca yanında pazar da Osman'ın kontrolü altına geçmiş görünmektedir. 1288'de uzak Söğüt uç kasabası yerine Osman, şimdi Karacahisar fethiyle sultanın nâibine ait Eskişehir yanında hâkim durumda bir merkeze yerleşmiş bulunuyordu. Fetih Osman'ı bölgede fiilen bir gazi bey durumuna yükseltiyordu. Böylece Osman, Kastamonu emiri Çobanoğulları gibi Selçuklu sultanının sancak sahibi bir emiri (bey) mertebesine ulaşmış görünmektedir.

1288-1299 döneminde Osman, Selçuklu sultanına haraç ödeyen yerel tekfurları (Göynük, Gölpazarı, Bilecik, Yenişehir, İnegöl, Yarhisar tekfurları) ortadan kaldırdı, daha sonra doğrudan doğruya Bitinya'da Bizans imparatorluk topraklarına karşı gazâ faaliyetine başladı. 1299 yılına doğru Osman, savaş alanını Karacahisar-Söğüt bölgesinden batıda ileride Bilecik-Yenişehir bölgesine taşıdı. Osman Gazi'nin payitahtını 1299'da Karacahisar'dan Bilecik'e ve uç merkezini İznik'e yakın Yenişehir'e nakletmesi bundan sonraki hedefini göstermekteydi. Doğrudan Bizans sınırları ötesinde Bitinya topraklarına akına başlayan Osman, Yenişehir'den zaman zaman İznik'e kadar inirdi."

KURULUŞ DEVRİ İDARİ GELİŞMELERİ EKSENİNDE KARACAHİSAR, SULTANÖNÜ VE ESKİŞEHİR

ORHAN KILIÇ^{1*}

Karacahisar'ın Kuruluş Devri'nde Osmanlı idari taksimatının en önemli ve ana unsurlarından birisi olduğu söylenebilir. Eskişehir ve İnönü'nün ise bu sancağın vilayet denilen alt üniteleri ve iskân merkezleri olduğu anlaşılmaktadır.

Kuruluş Devri ile ilgili olarak döneminde vücuda getirilmiş kaynaklardan mahrum olmamız; bu dönemin idari, siyasi, iktisadi ve sosyal yapısı ile ilgili net ve kesin tespitlerin yapılmasına imkân vermemektedir. Bu sebeple devrinden neredeyse bir buçuk asır sonra kaleme alınan bazı kroniklerdeki bilgilerden ve yüzey araştırmaları sonucunda ulaşılan sonuçlardan hareketle birtakım değerlendirmeler yapılmaktadır. Devrinden sonra kaleme alınan eserlerdeki en büyük handikap kendi devirlerindeki terminoloji ve anlayış çerçevesinde anlatımlarda bulunmalarıdır. Bu durum çoğu zaman bir anakronizm yanılığını da beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan mevcut kaynakları mukayeseli bir tenkit süzgecinden geçirme mecburiyeti vardır. Erken

Dönem Osmanlı Tarihi ile ilgili çalışma yapmak meşakkatli bir mesaiyi gerektirir. Çünkü Kuruluş Devri'nden sonra kaleme alınan kaynaklardaki bilgiler bile bazen birbiriyle örtüşmezler. Hatta olayların meydana geldiği zaman konusunda kaynaklar arasında ciddi farklar vardır. Kavramlar çoğu kere geriye yönelik olarak kullanılmıştır. Bu sebeple kaynakların yetersizliğinden ziyade, bunların kritiğinin yapılmasının çok daha önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

Karacahisar'dan Sultanönü Sancağı'na İlk İdari Düzenlemeler

Osmanlı öncesi dönemde Eskişehir'in kuzeybatısına düşen havalie *Sultanönü* denilmiş, Osmanlı döneminde ise merkezi *Eskişehir* olan sancak bu adla anılmıştır.² Yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle mevcut kaynaklar bu havalinin tam

¹Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, okilic60@gmail.com, web: <https://okilic.academia.edu/>

² J. H. Kramers, "Sultanönü", İslam Ansiklopedisi, C. 11, 2. Baskı, MEB, İstanbul, 1979, s. 35.

Osmanlı öncesi dönemde Eskişehir'in kuzeybatısına düşen havalie Sultanönü denilmiş, Osmanlı döneminde ise merkezi Eskişehir olan sancak bu adla anılmıştır.

olarak hangi tarihte Osmanlı hâkimiyetine girdiği konusunda net bilgiler vermemektedir. Ancak kaynakların Selçuklu Devleti'nin uç vilayeti olduğu konusunda ittifak ettiği söylenebilir.³ Moğol istilası sırasında baskıdan kaçan binlerce Türkmen'in başlıca yerleşme alanı bu bölge olmuştur. Çünkü 13. yüzyılın ikinci yarısında Ankara'nın batısının bir cazibe merkezi olduğu söylenebilir. Ayrıca uç bölgesinde bulunmanın siyaseten bazı avantajlarının olduğu da izahtan varestedir. Bu sebeple 1261 yılına doğru Sultanöyüğü-Kütahya Bölgesi'nde yaklaşık 200.000 çadırlık bir Türkmen varlığından bahsedilir.⁴

Bu kalabalık Türkmen grubunun bölgede bulunması bir siyasi organizasyona evrilmiş ve yeni bir beyliğin bu coğrafyada kurulmasına sebep olmuştur. Sultanönü havalisi bu süreçte Osmanlıların ilk faaliyet alanı olarak

değerlendirilmektedir. Osman Gazi'nin Karacahisar'ı fethettiği ve burada yani Eskişehir'de cami yapılıp minber konulduğu, Osman Bey adına ilk Cuma hutbesinin Karacahisar'da ve Bayram hutbesinin de Eskişehir'de okunduğu şeklinde kesin olmayan rivayetler vardır. Ancak Eskişehir veya Sultanönü havalisinin Osmanlıların ele geçirdiği ilk yer ve idari taksimatının ilk parçası olması kuvvetli bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir.⁵ Bu bilgilere daha sonraki dönemlerde yazılan Osman adına sikke kesildiği de eklenir.⁶ Osman Gazi'nin Karacahisar'ı fethettikten sonra Anadolu Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad'ın bu fethi kutlamak için Osman Gazi'nin yeğeni Ak Timur vasıtasıyla ona bir sancakla takımını gönderdiği konusunda yerleşmiş bir kanaat ve bu yolda bilgiler vardır. Âşıkpaşa-zâde bu olayın H. 699 (1299-1300) yılında gerçekleştiğini kaydeder. Bu keyfiyetin Osman Bey'in Anadolu Selçuklularının

³ Halime Doğru, XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, Afa Yayınları, İstanbul, Nisan 1992, s. 13; J. H. Kramers, "Sultanönü", s. 35; Yusuf Oğuzoğlu-Feridun Emecen, "Eskişehir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul, 1995, s. 399.

⁴ Y. Oğuzoğlu- F. Emecen, "Eskişehir", s. 399.

⁵ Y. Oğuzoğlu- F. Emecen, "Eskişehir", s. 399.

⁶ Hadidi, Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523), Hazırlayan: Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yayınları No: 484, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 18, İstanbul, 1991, s. 43.

bir *sancakbeyi* olduğu anlamına gelebileceği ifade edilir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin ilk sancağının *Sultanönü* ve bu sancağın merkezinin ise *Eskişehir* olduğu ileri sürülmektedir⁷. Ancak bütün bunlara rağmen Osman Gazi'ye III. Alaeddin Keykubad tarafından gönderilen *tabl u alemi* bağımsızlık alameti saymak da ihtilaflı ve ihtiyatla değerlendirilmesi gereken bir durumdur. İdari bağlamda düşünüldüğünde bunun bir *sübaşılık* tevcihi anlamına gelebileceğinin göz ardı edilmemesi gerektiği konusunda görüşler vardır.⁸

Osman Bey'in sağlığında oğlu Orhan'ın Karacahisar (Sultanönü) sancakbeyi, kardeşi Gündüz Alp'in ise Eskişehir sübaşısı olduğu ifade edilir.⁹ Fetihler ve askerî harekâtlar ilerledikçe Sultanönü Sancağı'nın idari ve kültürel bir merkez hâline geldiği görülür.¹⁰ Orhan Bey, Karacahisar'da bulunduğu sırada birçok başarılı askerî harekâta imza atmıştı. Onun esas görevi Germiyanogulları tarafından gelecek bir saldırıya karşı bulunduğu yeri korumaktı. Orhan Bey'in Germiyanlılar ile bu bölgede bulunan Çavdarogullarının, Karacahisar pazarını yağmalamasına çok şiddetli bir karşılık vererek onları âdeta perişan etmesi önemli faaliyetlerinden birisi olarak zikredilir. Orhan Bey'in Karacahisar'da bulunduğu zamanlarda Saltuk Alp de ona yoldaş kılınmıştı.¹¹ Çavdaroglu hadisesinden sonra Osman Gazi oğlu Orhan'ı Bizans'a karşı yürütülecek fetih harekâtının

tam yetkili kumandanı olarak tayin etmiş ve maiyetine Akça Koca, Gazi Abdurrahman, Konur Alp ve Köse Mihal gibi o devrin ünlü gazilerini vermiştir. Orhan, Sakarya havalisine gönderilince babası Osman'ın Karacahisar'da kalmaya karar verdiği ve bu hadisenin 1305 yılında gerçekleştiği ifade edilir. 1317-1318 yıllarında bir dizi fetih hareketinde bulunan Orhan Bey; Kara Ciş ve Kara Tekin hisarlarını, Akyazı, Tuz Pazarı, Kapucuk Hisarı, Sapanca (Ayan) Gölü kenarındaki Kereste Kalesi, Ebe Suyu Kiliki Hisarı gibi yerleri yanındaki arkadaşlarıyla birlikte fethetmiştir.¹² Osmanlı kroniklerinin Karacahisar Sancağı'nın daha sonra Orhan Bey'in oğlu Murad'a verildiğini kaydettiği de söylenir.¹³ Bu sıralarda Osman Gazi'nin bulunduğu Yenişehir ise *bey sancağı* olarak anılıyordu.

Osmanlı Beyliği'nin ilk zamanlarda Anadolu Selçuklu Devleti'nin üst hâkimiyetini tanıyan bir unsur olması sebebiyle Osman Gazi'nin Yenişehir bey sancağında oturması ve oğlu Orhan'ın Karacahisar'da bulunup buradan çeşitli fetih hareketlerine katılmasını bir müstakiliyet anlamında algılamamak gerekir. Fethedilen her kale veya şehre öncelikle bir kadı ve sübaşı tayinin yapılması¹⁴ şüphesiz ki askeri, kazai, adli, beledi ve inzibati bir idari teşkilatlanmaya da işaret ediyordu. İlk dönem kaynakları; bir şehir fethedildikten sonra kadı, sübaşı ve dizdar tayini gerçekleşince *tamam memleket fetholundu* ifadesini kullanırlardı.¹⁵

Osman Gazi Devri'nin en önemli gelişmelerinden birisi 1301 veya 1302 yılında gerçekleşen Koyunhisarı (Bafeus) Savaşı'dır. Savaşın en önemli özelliği Osman Gazi'nin artık tarihî bir şahsiyet olarak sivrilmesidir. Çünkü

12. Halil İnalcık, "Orhan", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul, 2007, s. 376; Gökbilgin, "Orhan", s. 400.

13. J. H. Kramers, "Sultanönü", s. 35.

14. Halil İnalcık, "Osman I", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul, 2007, s. 447.

15. Mücteba İlgürel, "Subaşı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 37, İstanbul, 2009, s. 447.

Devletleşme sürecine giden hutbe, cami, sancak ve cami gibi siyasi müstakiliyet argümanlarının ilk olarak Karacahisar'da ve Eskişehir'de görüldüğü kabul edilmektedir. Bu durum Karacahisar özelinde Eskişehir ve çevresini Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devri için önemli bir konuma taşımaktadır.

Osman Bey Türkmen birleşik güçlerinden oluşan ordusuyla ilk kez bir Bizans kuvvetini bozguna uğratmıştı. Bu savaştan sonra Osman Bey'in asıl hedefinin İznik olduğu yolunda görüşler vardır. Çünkü İznik eski bir Selçuklu payitahtı idi ve Bursa'nın fethi bile İznik'in fethinin bir basamağı olarak görülüyordu.¹⁶

Bu savaştan sonra ilk idari taksimatın izlerine rastlanır. Osman Gazi'nin yeni fethedip imar ettiği Yenişehir'i merkez edinip idareyi bölgelere ayırdığı yolunda Osmanlı kaynaklarında bilgiler mevcuttur. Kemal Paşazâde ilk idari tayinler hakkında şunları kaydeder:¹⁷

1- Bey Sancağı (Yenişehir)

2- Karacahisar Sancağı: Oğlu Orhan Gazi

3-İnönü Nahiyesi Sübaşılığı: Karındaşı Gündüz Alp'e verilmiştir. Daha sonra Gündüz Alp'in yerine Nur Adil geçmiştir.

4-İnegöl Vilayetinin Eyaleti: Turgut Alp'e verilmiştir. Bu yer onun yurdu olmuştur. Bu sebeple bu yöredeki halk dilinde Turgud-ili şeklinde şöhret bulmuştur.

5. Eskişehir Vilayetinin Eyaleti: Aygud Alp'e verilmiştir (*Cihet-i maişeti müretteb olub ra'yyeti maslahatı bitdi*).

6- Yarhisar (şehir ve diyarı): Hasan Alp'e tumar olarak verildi. Osman Gazi'nin hizmetinde olup, Süleyman Şah ile Diyar-ı Şark'dan gelmiş muteber bir serdardı.

16. Feridun M. Emecen, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, Kitabevi yay., Beşinci baskı, İstanbul, 2010, s. 20.

17. Âşık Paşazâde, Tevârih-i Âl-i Osmân, s. 63 (Âşık Paşazâde, İnönü bölgesinden bahsetmez); İbn-i Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman, I. Deft, Yayına Hazırlayan: Şerafettin Turan, İkinci Baskı, TTK yay., Ankara, 1991, s. 139.

Âşık Paşazâde ve Mehmed Neşri bu taksimatı ve görevlendirmeleri büyük ölçüde aynen zikreder. Ancak Mehmed Neşri, Osman Gazi'nin kardeşi Gündüz'e, Karacahisar sübaşılığını verdiğini belirtir. Mehmed Neşri ve Âşık Paşazâde Aygud Alp'den bahsetmezler. Kayınatası Şeyh Edebalı'ya Bilecik hâsılını tumar olarak verdiğini kaydederler.¹⁸

Kuruluştan bir-iki asır sonra kaleme alınan bu kroniklerin verdiği bilgiler ilk idari taksimat konusunda ipuçları vermekte, bunun yanı sıra Karacahisar, Sultanönü ve Eskişehir'in durumunu da yansıtmaktadır. Bu bilgilere göre Karacahisar bir sancak, Eskişehir ise sancağın daha alt birimi olan vilayet niteliğindedir. Çünkü bu dönemde vilayet ve eyalet ile ifade edilen idari üniteler sancağın alt üniteleriydi. Bu bilgiler, Karacahisar'dan Sultanönü sancağına uzanan bir idari serüven yaşandığını göstermektedir. Zira bu idari yapılanmada Sultanönü ismine rastlanmamaktadır. Eskişehir ise bu sancağın içerisindeki merkezlerden birisi olarak kendini göstermektedir.

Tuncer Baykara ilk dönem kaynaklarındaki bilgileri yorumlayarak 14. yüzyılın hemen başları için aşağıdaki idari düzenlemenin kabul edilebilir olduğu konusunda bir görüş ileri sürmektedir.¹⁹

1- Yenişehir: Bey Sancağı: Osman Gazi

a- İnegöl Vilayeti

b- Yarhisar (Yenişehir merkez vilayeti)

18. Âşık Paşazâde, Tevârih-i Âl-i Osmân, s. 63; Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihan-nümâ, C. 1, s. 113.

19. T. Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, s. 84.

2- Karacahisar Sancağı: Orhan Gazi

a- Eskişehir Vilayeti

b- İnönü Vilayeti

Baykara'nın yaptığı bu idari taksimata göre Osmanlı ülkesi iki sancaktan müteşekkildir. Beyliğin batı kısmında *Bey Sancağı* olarak da ifade edilen Yenişehir Sancağı bulunmaktadır. Ona göre, bu sancağın alt idari üniteleri İnegöl ve Yarhisar vilayetleridir. Hatta Yarhisar'ın Yenişehir'in merkez vilayeti olduğuna vurgu yapar. Beyliğin doğu kısmı ise Karacahisar Sancağı adıyla anılmakta ve Eskişehir ve İnönü vilayetlerinden oluşmaktadır.

Dolayısıyla Karacahisar'ın kuruluş Devri'nde Osmanlı idari taksimatının en önemli ve ana unsurlarından birisi olduğu söylenebilir. Eskişehir ve İnönü'nün ise bu sancağın *vilayet* denilen alt üniteleri ve iskân merkezleri olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda da kısaca dikkat çektiğimiz üzere İlhan Şahin, askeri ve idari bir terim olarak Yenişehir'in *Bey Sancağı* olarak anılmasının ihtiyatla karşılanması gerektiğini savunur. Ona göre idari manadaki bu tabirin Osmanlıların Türkmen beyliklerini ilhaka başladığı 14. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıktığı açıktır. Bu durumda Bursa'nın fethinden önceki dönemde gördüğümüz *sübaşılık* ve alt birimi olan *vilayet*in Osmanlı timar ya da askerî sistemi içerisinde idari bir ana birim özelliği taşıdığı sonucuna varır.²⁰ Bu görüş bağlamında değerlendirdiğimizde Karacahisar'ı 14. yüzyılın ortalarına kadar bir *sübaşılık* olarak adlandırmanın daha doğru olabileceği düşüncesi ağır basmaktadır.

Orhan Gazi devri idari uygulamalarının ilk ve belki de en önemli uygulamalarından birisi Bursa'nın fethedilmesinden sonra Yenişehir'in Bey sancağı konumundan çıkarak bu dönemlerde sancağın bir alt birimi olarak kabul edilebilecek

vilayet diye itibar edilmesi, Bursa'nın ise artık devletleşme sürecine girmiş Osmanlı Beyliği'nin *bey sancağı* konumuna geçmesidir. Daha önce *sancak* olarak itibar edilen Karacahisar/Sultanönü ile merkezi önce Gebze sonra İznikmid (İzmit) olan Kocaili ve Osmanlılar tarafından ilhak edilen Karesieli'nin de idari fonksiyonundan çok askeri fonksiyonu ağır basan sancaklar olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki idari düzenlemeler bağlamında dönemin siyasi ve askerî gelişmeleri de Kuruluş Devri idari sürecini açıklayıcı ve belirleyicidir.

1337'de İzmit'in fethinden sonra idari teşkilatlanma ilgili kayda değer düzenlemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Oruç Bey, Kocaili'ni Akça Koca'nın fethettiğini bunun için oraya Kocaili denildiğini kaydeder. İzmit-Yalakova (Yalova) Marmara sahilini koruma görevi ise Kara Mürsel'e verilmiştir. Bizans'tan gelmesi muhtemel saldırıları önlemek için de Akça Koca'nın merkezi Kandıra olan uç gazileri buraya getirilmiştir. Böylelikle Bizans'ın *Mesothania* bölgesi Akça Koca ile bölgeye gelmiş olan gaziler tarafından bölüşülmüştür. Orhan Bey, Erminili (Akmeşe) bölgesini Yahşilü'ye (Yahşi Bey), Boşalan Kandıra bölgesini ise Ak Baş'a vermiştir. Orhan Gazi; Konuralp ve Akça Koca gibi gaziler ölünce İzmit havalisini *sancağıyla* Süleyman Paşa'ya vermiştir. Oruç Bey bu sırada küçük oğlu Murad'a İnönü sancağını verdiğini yazar.²¹ Murad'a daha sonra Bursa Sancağı verilmiş ve yukarıda da zikrettiğimiz üzere Bursa ve çevresini içerisine alan bölgeye *Bey Sancağı* denilmiştir. Eskişehir yakınındaki ilk payitaht olan Karacahisar'a amcasının oğlu Gündüz Alp'i tayin etmiş, kendisi ise vilayetlerinin “ulubey”i olmuştur. Bu uygulama Anadolu beylikleri ve Selçuklu geleneğinde olduğu gibi ülkenin yakın aile üyeleri arasında idari-askerî bölgelere ayrılmasının bir tezahürü

21. Oruç Beğ Tarihi, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca yay., İstanbul, 2007, s. 16; Hasan Basri Karadeniz, Osmanlılar ve Rumeli Uç Beyleri, Yeditepe yay., İstanbul, Mayıs 2015, s. 54.

olarak değerlendirilebilir.²² Oruç Bey, Orhan Bey'in Kocaili'ni amcası oğlu Gündüz Bey'e, oğlu Süleyman'a ise Tarakçı ve Yenice (Taraklı-Yenice), Bolu ve Mudurnu'yı verdiğini yazar.²³ Orhan Bey, 1348'de Karesi topraklarında tam olarak hâkimiyeti sağladıktan sonra Karesiili'nin idareciliğini Süleyman Paşa'ya vermiştir. Süleyman Paşa bu arada muhtemelen Kapıdağ, Edincik ve Lapseki'yi ele geçirmiştir.²⁴ Orhan Gazi devrinde Ankara'nın da bir sancak itibar edilerek Osmanlı idari taksimat sınırları içinde olduğu görülür.²⁵

Hüdavendigâr Livası tahrir defterlerinde, Süleyman Paşa'ya ait emlak ve temlikler onun *vali* veya *sancakbeyi* olarak bulunduğu yerler hakkında da bir kanaat sahibi olmamızı mümkün kılmaktadır. Buna göre Taraklı Yenicesi, Geyve Akyazı, Akhisar, Göynük, Kite, Biga, Ezinepazarı, Lapseki, İznik, Yalakâbâd, Bolayır, Seydikavağı, Malkara, İznikmud kazaları Süleyman Şah'ın idaresinde idi.²⁶

Orhan Gazi zamanında Bursa, Karesi, Kocaili, Sultanönü ve Ankara'nın bir sancak olduğu ve bunun alt üniteleri olarak da başlarında görev ve yetki alanları ayrılmış kadı ve sübaşılardan bulunduğu vilayet ve eyaletlerin bulundukları söylenebilir. Karacahisar'ın sancak fonksiyonu 14. yüzyılın ortalarından sonra artık Sultanönü ismi ile ifade edilir hâle getirilmiştir.

Osmanlı merkezi otoritesinin beylerbeyilikler vasıtasıyla yerleştirilmesi uygulaması bağlamında, I. Murad devri başında 1362 yılında Rumeli Beylerbeyliği'nin kurulmasından sonra, babası zamanında Kütahya'ya vali olarak atanan I. Bayezid, 1393 yılında Rumeli'ye geçerken Anadolu'da yeni bir beylerbeyilik tesis etme

gereği duymuş ve Kütahya merkezli bütün Batı Anadolu'yu içerisine alan *Anadolu Beylerbeyliği*'ni kurmuştur. Böylelikle Anadolu'daki sancaklar da bu beylerbeyliğe bağlanmıştır. Anadolu beylerbeyliğine ilk tayin olunan paşa ise Kara Timurtaş Paşa'dır.²⁷ Sultanönü Sancağı da bu tarihten itibaren Anadolu beylerbeyliği bünyesine girmiştir. Sultanönü Sancağı Anadolu Beylerbeyliğinin bir sancağı olarak idari taksimat içerisinde yerini ve bu durumunu değiştirmeden devam ettirmiştir. Sultanönü Sancağı'nın beylerbeylik merkezine yani Kütahya'ya çok yakın olması Eskişehir'in o dönem için gelişmesini engelleyici bir durum olarak düşünülebilir. Ancak Sultanönü Sancağı Osmanlı Devleti'nin ilk askerî gücü olarak kabul edilen yaya ve müsellemlerin ilk teşkilatlandırıldıkları bölge olarak da anılır. Nitekim *taycı cemaatinin* sadece Sultanönü Sancağı'nda bulunduğu ileri sürülür.²⁸

Sultanönü Sancağı'nın merkez kazası Eskişehir olup Sultanönü bir idari mıntıkeyi ifade ediyordu. Bu sebeple bazen defterlerde iki isim birden kullanılıyordu. Mesela 1629-1637 yıllarına ait tevcihlerin işlendiği *Kâmil Kepeci 266* numaralı defterde, *Liva-i Sultanönü nâm-ı diğer Eskişehir* şeklinde kaydedilmiştir.²⁹

Sonuç

Eskişehir ve çevresinin Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devri'nde idari bakımdan önemli bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir. Devletleşme sürecine giden hutbe, cami, sancak ve cami gibi siyasi müstakiliyet argümanlarının ilk olarak Karacahisar'da ve Eskişehir'de görüldüğü kabul edilmektedir. Bu durum Karacahisar özelinde

27. M. Çetin Varlık, “Anadolu Eyaleti Kuruluşu ve Gelişmesi”, Osmanlı, c. 6, Ankara, 1999, s. 123; Özer Ergenç, Osmanlı Klasik Dönem Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları: I, Ankara, Ocak 1995, s. 182.

28. H. Doğru, Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, s. 13; Bu teşkilat ve Sultanönü Sancağı hakkında ayrıca bkz. Halime Doğru, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellemler-Taycı Teşkilatı, (XV. ve XV. Yüzyılda Sultanönü Sancağı), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.

29. BOA., Kâmil Kepeci No: 266, s. 50.

20. İ. Şahin, “Sancak”, s. 98.

Eskişehir ve çevresini Osmanlı Devleti'nin kuruluş Devri için önemli bir konuma taşımaktadır.

Osmanlı idari uygulamalarında *sancak* olarak ifade edilen ilk yerlerden birisi Karacahisar'dır. Bu sancağın iskân merkezi ise Eskişehir'dir. İdari sistemin yerleşmeye başlamasından sonra Karacahisar Sancağı tabiri yerini Sultanönü'ne bırakmıştır. Sultanönü bu önemli merkezlerin içerisinde bulunduğu geniş bir havaliyi karşılamaktadır. İçerisinde Osmanlı Devleti ve tarihi için sembolik anlamı olan Karacahisar'ın bulunduğu Eskişehir ise bu sancağın merkez kazası olmuştur.

Kaynakça

ÂŞIK PAŞAZÂDE, Tevârih-i Âl-i Osmân, Hazırlayanlar: Kemal Yavuz-Yekta Saraç, Gökkuş yay., İstanbul, 2007.

BAYKARA, Tuncer, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara, 1988.

BOA., Kâmil Kepeci No: 266.

DOĞRU, Halime, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı, (XV. ve XV. Yüzyılda Sultanönü Sancağı), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.

DOĞRU, Halime, XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, Afa Yayınları, İstanbul, Nisan 1992.

EMECEN, Feridun M., "Rumeli Fâtih Süleyman Paşa'ya Dair Bazı Meseleler ve Notlar", Avrasya İncelemeleri Dergisi, VI/1 (2017).

EMECEN, Feridun M., İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, Kitabevi yay., Beşinci baskı, İstanbul, 2010.

ERGENÇ, Özer, Osmanlı Klasik Dönem Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları: I, Ankara, Ocak 1995.

HADÎDÎ, Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523), Hazırlayan: Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yayınları No: 484, Fen-Edebiyat

Fakültesi Yayınları No: 18, İstanbul, 1991.

Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I, (Giriş: Ömer Lütü Barkan- Yayına Hazırlayanlar: Ömer Lütü Barkan-Enver Meriçli), TTK, Ankara, 1988.

İBN-İ KEMAL, Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter, Yayına Hazırlayan: Şerafettin Turan, İkinci Baskı, TTK yay., Ankara, 1991.

İLGÜREL, Mücteba, "Subaşı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 37, İstanbul, 2009.

İNALCIK, Halil, "Orhan", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul, 2007.

İNALCIK, Halil, "Osman I", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul, 2007.

KARADENİZ, Hasan Basri, Osmanlılar ve Rumeli Uç Beyleri, Yeditepe yay., İstanbul, Mayıs 2015.

KRAMERS, J. H., "Sultanönü", İslâm Ansiklopedisi, C. 11, 2. Baskı, MEB, İstanbul, 1979.

M. Tayyib Gökbilgin, "Orhan", İslâm Ansiklopedisi, MEB yay., C. 9, 2. Baskı, İstanbul, 1979.

MEHMED NEŞRÎ, Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi, C. 1, Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, 2. Baskı, TTK yay., Ankara, 1987.

OĞUZÖĞLU, Yusuf -Feridun Emecen, "Eskişehir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul, 1995.

Oruç Beğ Tarihi, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca yay., İstanbul, 2007.

SOLAK-ZÂDE MEHMED HEMDEMÎ ÇELEBÎ, Solak-Zâde Tarihi, Hazırlayan: Vahid Çabuk, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

ŞAHİN, İlhan, "Sancak", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 36, İstanbul, 2009.

VARLIK, M. Çetin, "Anadolu Eyaleti Kuruluşu ve Gelişmesi", Osmanlı, c. 6, Ankara, 1999.

İLK KANUN-İLK VERGİ

CEZMİ KARASU^{1*}

Osman Gazi'nin kendi adına ilk hutbeyi okutmasından sonra bir adım daha atarak egemenlik gücünü gösteren diğer bir eylemi gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Bu da pazar yerlerindeki ekonomik faaliyetlerden alınmak üzere vergi konulmasıdır.

Bağımsız devlet olmanın en temel özelliklerinden ve ayrıcalıklarından birisi hatta birincisi vergi koymaktır. Devletin vergisinin olması ise kanun koymakla gerçekleşir. Kanun ve vergi birbirinin bütünleyicisidir, ikisi bir araya gelerek devlet otoritesini temsil eder. Şayet bir güç kanun olmaksızın maddi güç toplamaya kalkışırsa bu vergi yerine kanunsuz başka bir şey olur. Şimdi vergiye ilişkin olarak en kapsamlı bilgilerin aktarıldığı Âşıkpaşazade'ye ve onun Tevârih-i Âl-i Osman eserine bakalım:

“Kadı konuldu. Ve sü başı konuldu. Ve bazar dürdü. Ve hutbe okundu. Bu halk kanun ister oldılar. Germiyan'dan bir kişi geldi.

Eyidür : “Bu bazarun bacını bana satun” der.

Bu kavım eğitdi: “Hana var” dediler.

Ol kişi hana vardı. Sözüni söyledi.

Osman Gazi eyüdü: “Bac nedür” dedi.

Ol kişi eyüdü: “Bazara her ne kim gelse ben andan akça alurın” der.

Osman Gazi eyüdü: “Senün bu bazar ehlinde alımın var kim akça istersin” dedi.

Ol kişi eyüdü: “Hanum! bu türedür. Cemi-vilayetlerde vardur kim padişah olanlar alur” dedi.

Osman Gazi eyüdü: “Tanrı mı buyırdı ve yâ begler kendüleri mi eyti” der.

Bu kişi eyidür: “Töredir hanım ezelden kalmışdır” der.

Osman Gazi be-gayet kakıdı. Eydür; bir kişi kim kazana, gavrının mı olur? kendünün mülkü olur. Ben anun malında ne kodum ki bana akça verdeyem birekişi! var, git. Artuk bu sözi bana söyleme kim sana ziyarım değer” dedi.

Ve bu kavım eyitdüler kim : “Hanum ! bu bazarı bekleyenlere adeddür kim bir nesnecük vereler” dediler.

Âşıkpaşazade'nin Tevârih-i Âl-i Osman Eserinden

Osman Gazi eyüdü: “İmdi çünki siz eyle dersiz, her kişi kim bir yük getüre, sata, iki akça versün” dedi. “Her kim ki satmasa hiç nesne vermesün” dedi. “Ve her kişi kim bu kanunumu boza, Allah anun dininin ve dünyasın bozsun” dedi.

Metni anlayacağımız şekilde bugünkü dilimize aktaralım:

“Kadı tayin edildi. Ve komutan tayin edildi. Ve Pazar kuruldu. Ve hutbe okundu. Bu halk kanun ister oldular. Germiyan'dan bir kişi geldi.

Dedi ki : “Bu pazarın bacını bana satın”.

Ahali: “Han'a git” dediler.

O kişi Han'a (Osman Gazi'ye) vardı. Sözüni söyledi.

Osman Gazi sordu: “Bac nedir?” dedi.

O kişi dedi ki: “Pazara her gelenden akçe alırım”.

Osman Gazi sordu: “Senin bu pazar tüccarından alacağın mı var ki akça istersin?” dedi.

O kişi dedi ki: “Han'ım! Bu töredir. Her bir memlekette var ki yönetici olanlar alır”.

Osman Gazi sordu: “Bunu Tanrı mı buyurdu veya beyler kendileri mi yaptı?” dedi.

Bu kişi dedi ki: “Töredir hanım! Eski zamanlardan kalmıştır”.

Osman Gazi çok kızdı ve azarladı. Dedi ki “Bir kişinin kazancı, başkasının mı olur? Kendisinin kazancıdır. Ben onun malına ne kattım ki bana akçe ver diyeyim! Çek, git. Böyle bir sözü bir daha söyleme yoksa sana zararım dokunur” dedi.

Bunun üzerine ahali dedi ki: “Han'ım! Bu Pazar tüccarlarına âdettir ki bir miktar akçe versinler”.

Osman Gazi dedi ki: “Madem öyle

^{1*}Dr. Cezmi Karasu

söylüyorsunuz o hâlde bir yük mal getirip satan bir kişi iki akçe versin; satış yapamayan hiçbir şey ödemesin. Ve bu kanunumu bozanların Allah dinini ve dünyasını bozsun!”

Şimdi bu metnin ne demeye geldiğini satır satır anlamaya çalışalım:

-Kadı tayin edildi. Ve komutan tayin edildi. Ve Pazar kuruldu. Ve hutbe okundu. Bu halk kanun ister oldular. Germiyan’dan bir kişi geldi.

Karacahisar 1288’de fethedildi. Şehir yerleşimi sağlandı ve kurulan pazar ile şehrin ticaret hayatı da canlandırıldı. 1299 yılında Bilecik, Yarhisar ve İnegöl fetihlerinden sonra artık Osman Gazi kendisini hedeflerine ulaşmış olarak görüyordu. Zira elindeki kuvvetlerle Bursa, İznik gibi yerleri fethetmeye gücünün yetmeyeceğinin farkında idi. Buna karşılık Sakarya çevresinde ve batı yönünde esaslı bir bölgesel hâkimiyet sağlamıştı. Buna dayanarak 1299 yılında Karacahisar’da “HAN” unvanı ile bağımsızlığını ilan ederek kendi adına hutbe okuttu.

Hutbe Orta Çağ Türk-İslâm geleneğinde bağımsızlık ilanı için en önemli unsurlardan birisidir. Ancak devlet olabilmek için tek başına yeterli bir unsur değildir. Başka adımlarla da mutlaka desteklenmesi gerekir.

İşte bu adımlardan birisi olmak üzere Osman Gazi’nin kendi adına ilk hutbeyi okutmasından sonra bir adım daha atarak egemenlik gücünü gösteren diğer bir eylemi gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Bu da pazar yerlerindeki ekonomik faaliyetlerden alınmak üzere vergi konulmasıdır. Bunun için de bir kanun koymak gerektir ki metinde böyle bir kanunun Karacahisar ahalisi tarafından talep edildiğine dikkat çekilmektedir. Muhtemelen kanun talebi artık bir devlet otoritesi tesis etmesi beklenen Osman Gazi’den beklentileri dile getirmek adına önem arz etmektedir. Germiyan’dan gelen kişiye ilişkin değerlendirmeyi hemen aşağıda yapacağız.

Dedi ki : “Bu pazarın bacını bana satın”.

Pazar alışverişlerinden alınan “BAC” vergisi bugünkü Doğu Türkistan’da Uygur şehirlerindeki pazar yerlerindeki ticaretten alınan bir vergidir. Peki, nasıl olmuş da binlerce kilometre uzaklıktaki bir vergi türü Kuzeybatı Anadolu’ya kadar gelerek Osmanlıların ilk vergisi olabilmıştır?

Ahali: “Han’a git” dediler.

O kişi Han’a (Osman Gazi’ye) vardı. Sözüünü söyledi.

Osman Gazi sordu: “Bac nedir?” dedi.

O kişi dedi ki: “Pazara her gelenden akçe alırım”.

Metnin bu kısmında Germiyan ilinden (merkezi Kütahya olan beylik) bir kişi bilgisi önem taşıyor. Pazar alışverişlerinden alınan “BAC” vergisi bugünkü Doğu Türkistan’da Uygur şehirlerindeki pazar yerlerindeki ticaretten alınan bir vergidir. Bilindiği üzere yerleşik hayata ilk geçen Türk kavmi olan Uygurlar kurdukları şehirlerde canlı bir ticaret hayatı meydana getirmişlerdir. Tarım nehrinin kuzeyinde batıdan doğuya doğru Kaşgar-Aksu-Beşbalık-Karaşar-Kuç-Hami ve nehrin güneyindeki Hotan doğunun önemli ticaret şehirleri hâline gelmişlerdir. Bu şehirleri önemli kılan husus ise İpek Yolu güzergâhı üzerinde oluşlarıdır. O nedenle Uygur şehirleri sadece yerel değil uluslararası ticaret yapan tüccarların güzergâhı hâline geldiği gibi bu ticareti kayıt altına alan ve bir tür noter işlevi gören “yazgucı”lar da uluslararası bu ticaretin maliyecileri kimliği kazandılar.

Peki, nasıl olmuş da binlerce kilometre uzaklıktaki bir vergi türü Kuzeybatı Anadolu’ya kadar gelerek Osmanlıların ilk vergisi olabilmıştır?

Uygur topraklarını fethederek kendi imparatorluklarına katan Moğollar bu Uygur yazgucuları kendi mali işlerinde kullanmaya başladılar. Moğolların pek çok mali kaydı ve bütçe hesaplamaları Uygurca olmaya başladı. Batı yönünde ilerleyen Moğollar Türklerin Anadolu’ya göçlerine vesile oldular. Osman Gazi’nin ataları Horasan’ın Mahan vilayetinde iken bu baskılar nedeniyle Anadolu’ya göç etmek zorunda kaldılar. İran’da egemenlik kurmuş olan Moğol İlhanlı idaresi de Uygur yazgucuları kullanmıştır. İlhanlılar 1243 yılında Köse Dağ Savaşı’nda Anadolu Selçuklularını ağır bir yenilgiye uğrattılar. Bundan sonra adım adım Anadolu işgalini ilerlettiler. Önceleri sultan ailesini yerinde tutarak kukla bir yönetim tesis ettiler, ardından 1250’lerden sonra vezirler aracılığı ile yönetim mekanizmasını işlettirler. 1277 yılından sonra ise doğrudan Moğol valiler eliyle Anadolu’yu yönetmeye başladılar.

Moğolların Kuzeybatı Anadolu garnizonu Kütahya yakınlarındaki Çavdarhisar idi. Burada Antik Dönem’den kalmış olan Aizanoi şehri Moğol komutan Çavdar ve onun ulusu (kabilesi) tarafından işgal edilerek üs hâline getirilmişti. (O nedenle de antik şehir Çavdarhisar adını almıştır) İşte erken Osmanlı kaynaklarında Osman Bey’i, Karacahisar’ı, Eskişehir’i taciz ettikleri kaydedilen “Moğol Tatarları” bu Çavdar Moğollarıdır. Ve onlar da Uygur yazgucılar kullanmaktadırlar.

Yine kayıtlardan biliyoruz ki 1288 yılında Karacahisar fethedildikten sonra şehrin mamur hâle gelmesi için Germiyan ilinden hayli âdem gelip buraya yerleşmişlerdir. Karacahisar pazarındaki “bac”a talip olan kişinin Germiyan ilinden gelmiş olması işte bu bağlantılar nedeniyle önemlidir. Bu gelen kişi ya doğrudan Uygur olup “Pazar bacı” hakkında kapsamlı bilgiye sahiptir veya Uygur yazgucılardan “bac” vergisini öğrenmiş olan birisidir. Her kim olursa olsun bu kişi binlerce kilometre uzaklıktaki “Pazar bacı” vergisini Karacahisar pazarına kadar getirmiştir.

Osman Gazi, bulunduğu bölgede mücadele içinde bulunduğu bir coğrafyadan geldiğine bakmaksızın kanunu benimsemiştir. Bu nokta Osman Gazi’nin gelecek vizyonu bakımından dikkat çekicidir. Köse Mihal ile olan yakın ilişkisinde de olduğu gibi Osman Gazi ve ardından gelenler çevrelerine karşı bir ön yargı içinde bulunmamışlardır. Bu tavır Osmanlı felsefesinin çevre toplumlarında -hatta Hristiyanlarda bile- Osmanlılara karşı bir sempati doğmasına yol açmıştır.

Burada diğer dikkat çeken bir husus da “Pazar bacının” satışını istemesidir. Bu talep verginin ihale yoluyla aracı eliyle toplanması anlamına gelmektedir ki günümüzdeki taşeron uygulamasının en erken örneğiyle hem de ilk Osmanlı kanuni düzenlemesi sırasında karşılaşmış oluyoruz. Erken dönem için böyle bir uygulama zorunluluğu vardır çünkü bürokrasi özellikle de mali bürokrasi henüz oluşmamıştır. İhale yoluyla vergi toplama işlerinin bir benzerine “muhassıllık” uygulaması ile XVII. yüzyılda da rastlarız.

Osman Gazi sordu: “Senin bu pazar tüccarından alacağın mı var ki akça istersin?” dedi.

O kişi dedi ki: “Han’ım! Bu töredir. Her bir memlekette var ki yönetici olanlar alır”.

Osman Gazi sordu: “Bunu Tanrı mı buyurdu veya beyler kendileri mi yaptı?” dedi.

Bu kişi dedi ki: “Töredir Hanım! Eski zamanlardan kalmıştır”.

Metnin bu kısmında verginin niteliği üzerine bir konuşma gelişir. Osmanlı Devleti’nde; birincisi “örfi” olarak adlandırılan ve kaynağı geleneksel olan, ikincisi “şer’i” olarak adlandırılan ve kaynağı din kuralları olan iki ayrı kanun modeli görmekteyiz.

Devletin Kuruluş Dönemi’nde örfi kanunlar daha ağırlıktadır ve giderek azalmışlardır. Kuruluş döneminde daha az görülen şer’i kanunların etkisi giderek artmış ve Kanuni Devri’nde artık

tamamen şer'i kuralların egemen olduğu bir kanun düzeni ortaya çıkmıştır. Devletin ilk kanunu olan “bac” vergisi söylediğimiz ilk gruba, örfi kanunlar grubuna giren bir vergi olmuştur. Verginin özellikle de çok eski zamanlara giden bir gelenek olduğuna özellikle vurgu yapılmıştır.

Osman Gazi çok kızdı ve azarladı. Dedi ki “Bir kişinin kazancı, başkasının mı olur? Kendisinin kazancıdır. Ben onun malına ne kattım ki bana akçe ver diyeyim! Çek, git. Böyle bir sözü bir daha söyleme yoksa sana zararım dokunur” dedi.

Bunun üzerine ahali dedi ki: “Han’ım! Bu Pazar tüccarlarına âdettir ki bir miktar akçe versinler”.

Osman Gazi dedi ki: “Madem öyle söylüyorsunuz o hâlde bir yük mal getirip satan bir kişi iki akçe versin; satış yapamayan hiçbir şey ödemesin. Ve bu kanunumu bozanların Allah dinini ve dünyasını bozsun!”

Metnin son kısmında ise kanun ile konulan vergi miktarı yer almaktadır. Burada iki noktaya dikkat edilmelidir:

1-Mal satandan iki akçe alınması dönemin rayicini gösterir. Ancak dikkat çekici konu mal satamayanlardan vergi alınmaması hususudur. Bu konu Osman Gazi’den itibaren Osmanlı hükümdarlarında görülen “adalet” duygusunun yansımasıdır. Özellikle vergi uygulamalarında zulüm addedilecek noktalara varılmaması bütün Osmanlı tarihi boyunca belgelere yansımış olan bir konudur. Osmanlı bürokrasisi Osmanlı hükümdarının adaletini temsil etmekle mükellef idiler. Bu temsilde “güç” değil “adalet” daima ön planda olurdu. İşte ilk kanunda Osman Gazi vergide gelire göre nisbîliği (oransallığı)

Osmanlı bürokrasisi Osmanlı hükümdarının adaletini temsil etmekle mükellef idiler. Bu temsilde “güç” değil “adalet” daima ön planda olurdu.

göz önünde bulundurarak vergi uygulamasının, kanunun adalet tesis etmesine verdiği önemi ortaya koymuştur.

2- Daha sonraki dönemlerde kaleme alınan kanunnamelerde ve vakfiyelerde o düzenleme ile konan hükümleri bozanlara yönelik olarak konan dünyevi ve uhrevi nitelikli beddualardır. Bu kanunun sonunda da Osman Gazi bu yolda bir hüküm koymuştur.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

-Vergi devlet olmanın olmazsa olmaz uygulamalarındandır.

-Ancak devlet eliyle yapılan uygulamalar kanuna dayalı vergi sayılır.

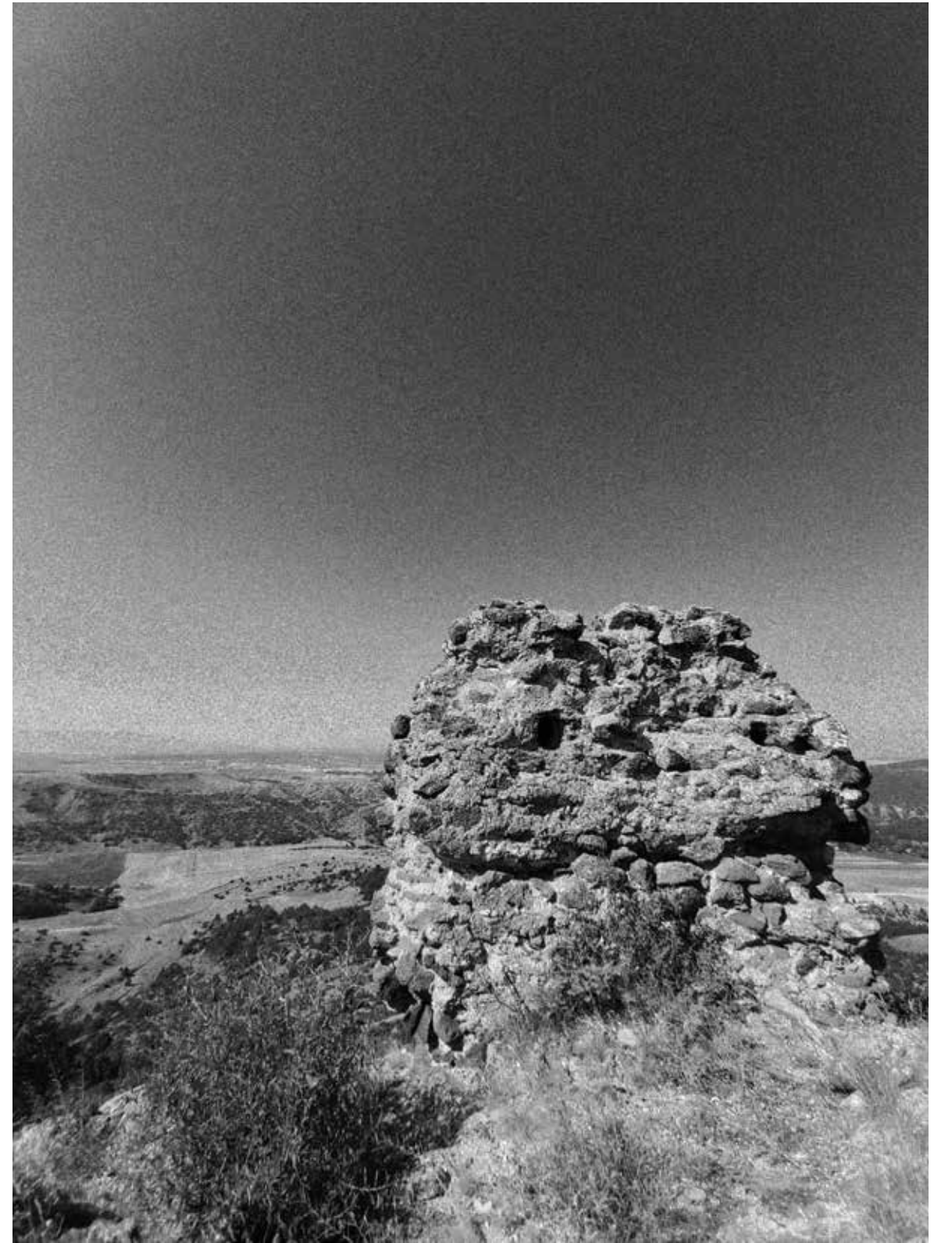
-Vergi koymakla Osman Gazi devlet olma yoluna girdiğini perçinlemiş olmaktadır.

-Osman Gazi nasıl ki bağımsız bir “han” olduğunu Karacahisar’da okuttuğu hutbe ile ilan etmiş ise devlet gücünü göstermek üzere ilk vergi kanununu da en doğru yerde, Karacahisar’da koymuştur.

-Osmanlı Devleti’nin ilk kanununun vergi olması son derecede anlamlı ve önemlidir. Diğer yandan bu verginin Türk dünyasının binlerce kilometre uzaklıktaki bir köşesinden gelmiş olması da dikkat çekicidir.

-Osman Gazi okuttuğu hutbe ile dinî ve siyasi bir gereği yerine getirerek “Han” olduğunu ilan etmiş ve örfi bir kanun koyarak geleneğe de sahip çıkmıştır.

-Verginin Germiyan ili kaynaklı olması Osman Gazi’nin gelecek ufku bakımından da önem taşımaktadır.

TARİHE TANIKLIK EDENLERİN GÖZÜNDEN KARACAHİSAR KALESİ

OĞULCAN AVCI^{1*}

Burası; 3 kıtada toprakları olan, 7 denize hükmeden ve 600 yıldan fazla tarih sahnesinde kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun serüveninin başladığı yer: Karacahisar Kalesi.

Günümüzdeki arkeolojik verilere göre en erken Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) Dönemi'nde, 7-8. yüzyıllarda kurulmuş olabileceği düşünülen ve Türkiye Selçuklu-Doğu Roma sınırında bulunan Karacahisar Kalesi tarihî süreçte birçok kez Türkler ve Doğu Romalılar arasında el değiştirmiştir. Ta ki Osmanlılara kadar...

Oruç Beg, Mehmed Neşrî, Âşıkpaşazâde gibi önemli Osmanlı tarihçilerinden edinilen bilgilere göre Karacahisar Kalesi Osman Bey zamanında, H.687/M.1288-1289 yılında Osmanlıların eline geçmiştir. Bu tarihten itibaren kesin ve son olarak Türk hâkimiyetine girmiş olan söz konusu kale harap hâlde olsa da hâlâ varlığını sürdürmektedir. Eskişehir'in güneybatısında 1008,10 metre rakıma sahip bir plato üzerinde

¹Arş. Gör. Dr., Karacahisar Kalesi Kazı Ekibi Üyesi, T.C. Giresun Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü.

yer alan ve günümüzde muattal vaziyette bulunan Karacahisar Kalesi'nin tarihî süreçteki ahvali merak konusudur. Bu durumu aydınlatmak için başvurulması gereken önemli kaynaklardan biri seyahatnamelerdir, dolayısıyla onları kaleme alan ve tarihî sürecin herhangi bir dönemine tanıklık eden seyyahlar...

Tarihî coğrafya çalışmalarıyla ünlü W. M. Ramsay, Roma Dönemi'nde Dorylaion kentinin Şar Höyük'te bulunduğunu fakat Bizans İmparatoru Manuel Komnenos Dönemi'nde bu yerleşimin harabeye dönmüş olması gerekçesiyle Karacaşehir'e taşındığını yazar.² Kinnamos ise Dorylaion ile ilgili "Asya'nın en büyük şehirlerinden biri olarak eski önemi, hoş iklimi, bereketli toprağı, balıklarla dolu nehri, sayısız nüfus ve hamamları Türkler tarafından tamamen

² W. M. Ramsay (1890). The Historical Geography of Asia Minor. London: John Murray, Albemarle Street, s. 86.

yok edildi. Yaklaşık 2000 göçebe, terk edilmiş şehrin mahallesinde çadır kurdu. Manuel eski şehri yeniden inşa etmedi ancak biraz uzakta yeni bir yer seçti. Görünüşe göre seçtiği yer, Eskişehir'in yaklaşık altı mil güneybatısındaki ıssız bir kale olan Karacaşehir olarak adlandırılan yerdi." biçiminde bilgi verir.³ I. Manuel Komnenos'un taht yılları göz önüne alındığında kent 12. yüzyılın ikinci yarısında Karacaşehir mevkiine taşınmış olmalıdır. Bu durumda Karacahisar Kalesi'nin o dönemde öneminin daha da artmış olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte W. Von Diest kalenin bulunduğu mevkide kurulan yeni Dorylaion için daha savunulabilir bir mevkide yer almasına rağmen susuz bir mevki olduğunu vurgular.

1389-1427 yılları arasında Türkiye'de bulunan Schiltberger Sultan Önü adıyla bahsettiği Eskişehir hakkında bilgi verirken Karacahisar Kalesi'nden hiç bahsetmez. Fakat bu dönemde kalenin aktif olarak kullanıldığının bilinmesinin yanında müellifin söz konusu kent ile Ankara'yı bir genelleme içinde sunması Eskişehir'i bizzat görmemiş olabileceğini düşündürür.⁴

Matrakçı Nasuh tarafından kaleme alınan ve Kanûnî'nin 1533-1536 yılları arasındaki ilk İran seferini konu edinen bölümü olan "Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han" adlı eserde Eskişehir kentinin bir minyatürü bulunur. Söz konusu minyatürde günümüz Odunpazarı ilçesinde bulunan yapılar tasvir edilmiştir.⁵ Bunun iki sebebi olabilir: İlki, ordunun Eskişehir'e Seyitgazi üzerinden gelmesinden dolayı Karacahisar'ın görülmemiş olması, ikincisi o yıllarda kalenin devamlı bir sosyal hayata ev sahipliği yapmamasından önemini yitirmiş olmasıdır. İkinci sebep bölgenin

³ I. Demirkent (2001). Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176). Ankara: TTK Yayınları, s. 211.

⁴ J. Schiltberger (1997). Türkler ve Tatarlar Arasında. (Çev. T. Akpınar). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 65.

⁵ Matrakçı Nasuh (2014). Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn. (Haz. H. G. Yurdaydın). Ankara: TTK Yayınları, L. 109b.

Matrakçı Nasuh tarafından kaleme alınan ve Kanûnî'nin 1533-1536 yılları arasındaki ilk İran seferini konu edinen bölümü olan "Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han" adlı eserde Eskişehir kentinin bir minyatürü bulunur. Söz konusu minyatürde günümüz Odunpazarı ilçesinde bulunan yapılar tasvir edilmiştir.

o tarihlerde güvenlik açısından handikaplı bir coğrafyada yer almamasından dolayı akla daha yakın gelmektedir. Kaldı ki Karacahisar, Matrakçı Nasuh tarafından hiç görülmemiş bile olsa bölge sakinlerinden varlığını öğrenmiş olmalıdır. Fakat o dönemde kent merkezi Odunpazarı mevkii olduğundan kaleyi resmetme ihtiyacı duymamış olabilir.

Eskişehir’i ziyaret eden başka bir seyyah da Hans Dernschwam’dır. Kente yaklaşırken bazı saray ve hisar kalıntıları gördüğünden bahseden müellif bunların isimlerinin ne olduğu hakkında herhangi bir bilgi vermemiş; Karacaşehir hakkında ise Türklerle azınlıkların bir arada yaşadıklarını, neredeyse yere gömülü olan bir kervansaray ile bir ahşap caminin bulunduğunu yazmıştır.⁶ Dernschwam bütün bunların yanında kale ile ilgili herhangi bir bilgi vermez. Seyyah Eskişehir bölgesini anlatırken geçtiği durakları net ve kesin biçimde ayırmaz, dolayısıyla söz konusu müellifin coğrafi bazı hatalar yapmış olabileceği de düşünülmektedir.⁷ Matrakçı Nasuh ile hemen hemen aynı tarihlerde Eskişehir’e gelen seyyahın da Matrakçı Nasuh gibi kale hakkında bilgi vermemesi bu dönemde kalenin aktif olarak kullanılmadığına işaret eder.

Seyyah denilince hemen hemen herkesin aklına gelen ilk isim tabi ki Evliya Çelebi’dir. Evliya Çelebi de Eskişehir’i ziyaret edenlerden. Evliya Çelebi’nin Eskişehir hakkında “*Kalesi Bursa tekfurı yapısıdır. Tarihçiler bu şehir için Sâm yapısı olduğu için Eskişehir derler. Eski zamanlarda büyük şehir imiş, hâlâ yapı kalıntıları açıktadır. Adalet üzere kadıya altı kese hâsıl olur. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, müftüsü, nakibüleşrafi, ayan ve eşrafi ve sipahi çoktur ama kalesi harap olduğundan*

dizdarı yoktur.” biçiminde verdiği bilgiden⁸ kalenin 17. yüzyılın son çeyreğinde oldukça bakımsız olduğu ve aktif şekilde kullanılmadığı anlaşılr.

Türkiye ile ilgili önemli çalışmaları olan Texier, 1680 yılında Eskişehir’i ziyaret eden Rochefort’tan şunları aktarır: “‘Nüfusu çoktur, buğday ve meyve ağaçları boldur. Verimli bir memlekette olmasından dolayı çok boştur. Oradan akan küçük bir dere, Bathys ırmağı, büyük servilerle çevrelenmiş güzel çayırar yetiştirir. Bu küçük şehirde, çok sıcak su hamamları vardır ve çok hayvan beslendiğinden, süt bolca bulunur. Bu, Türklerin en sevilen yemeğidir. Çok sayıda hanları ve büyük çarşısı vardır. Çarşının üstü açık ise de oldukça güzel eşya bulunur.’”⁹ Texier’in aktarımında Karacahisar ve Karacaşehir hakkında herhangi bir bilgi bulunmaz. Rochefort’un anlatımları Odunpazarı ilçesine oldukça uygundur. Bu durumda 1680 yılında Karacaşehir mevkii’nin önemini yitirdiği de anlaşılır. Texier kendi gözlemlerini de “Eskişehir’in sıcak suları, Asya’da meşhurdur fakat memleket gelişmeden uzak bir durumdadır. Camilerin uzaktan görünüşü güzeldir. Evlerin üzerinde yükselen yedi sekiz minare görüntüsü de hoş bir çeşitlilik oluşturur. Şehir, biri evleri ve diğeri büyük çarşının ve hamamların bulunduğu ticaret yerleri olmak üzere iki mahalleye ayrılmıştır. Bunlar birbirine taştan yapılmış uzun bir rıhtımla bağlıdır.” biçiminde aktarır. Karacahisar hakkında bilgi vermeyen Texier’in tasvir ettiği söz konusu iki mevkii günümüzdeki Odunpazarı ve Hamamyolu bölgeleri olmalıdır.

Leake de Eskişehir’i ziyaret eden seyyahlardan biridir. Seyyah birçok antik kalıntı, irili ufaklı birçok tepe ve yükseklik gördüğünden bahsetse

de ovaya hâkim bir konumda inşa edilmiş olan Karacahisar Kalesi’nden bahsetmez.¹⁰ Bu durum Leake’nin Türkiye ziyaretinde bulunduğu 19. yüzyılda da kalenin aktif şekilde kullanılmadığına işaret eder.

İnalcık, kalenin terk edilmesine ilişkin arşiv kayıtlarından “*Evkaf-i Cami’-i Karacaşehir: Kadimden merhum Sultan Mehmed Han berâtıyla mezkûr cami’e hatib olanlar aşağıda mezkûr olan evkafa mutasarrıflarmış. Elhâletü hâzihi Karacaşehir asıl yerinden intikal edüp emr-i padişahiyle Karacaşehir (Karacahisar) altında bir yerde müctemi’ olup şehir olmuştur. Câmi’-i mezbûr kal’ada harâb kalmıştır.*” biçiminde bir bilgi verir (İnalcık, 2007, s. 501).¹¹ Söz konusu kalenin bazı seyahatnamelerde hiç olmaması, konu edinilenlerde de genellikle harap hâlde olduğundan bahsedilmesi ya da arşiv kayıtlarında terk edildiği bilgisinin verilmesine karşın yapılan arkeolojik çalışmalar sırasında ele geçen buluntulardan bir grubu geç döneme ait olanlar oluşturur. Eldeki veriler kalenin tamamen terk edilip metruk hâle gelerek atıl kaldığı yönündeki iddiaları boşa çıkarmaktadır. Bu durumda kale olarak inşa edilen yapının 16. yüzyıl ve sonrasında bölgenin güvenlik sorunu kalmaması sebebiyle asıl işlevini kaybederek farklı sosyal gruplara hizmet ettiğini söylemek daha uygun olacaktır.

1999 yılında başlayan ve aralıklarla devam eden kazı çalışmaları 2019 yılında Eskişehir Eri Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü Başkanlığı ve Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmazyaşar’ın bilimsel danışmanlığında yeniden başlamış, 2020 yılında da Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmazyaşar’ın başkanlığında devam ettirilmiştir. Kültür tarihimize ve Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşuna ışık tutacak son esere kadar devam etmesi dileğiyle...

10. W. M. Leake (1824). Journal of A Tour in Asia Minor. London: John Murray, Albemarle Street, s. 16-20.

11. H. İnalcık (2007). Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Beg. Belleten. LXXI (261), Ankara: TTK Yayınları, s. 501.

Kaynakça

Demirkent I (2001). Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176). Ankara: TTK Yayınları.

Dernschwam H. (1992). İstanbul ve Anadolu Günlüğü. (Çev. Yaşar Önen), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Doğru H. (2001). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundaki Önemi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1 (1), s. 105-127.

Evliya Çelebi (2006). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi. (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı). İstanbul: YKY.

İnalcık H. (2007). Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Beg. Belleten. LXXI (261), Ankara: TTK Yayınları, s. 479-537.

Leake W. M. (1824). Journal of A Tour in Asia Minor. London: John Murray, Albemarle Street.

Matrakçı Nasuh (2014). Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn. (Haz. H. G. Yurdaydın). Ankara: TTK Yayınları.

Ramsay W. M. (1890). The Historical Geography of Asia Minor. London: John Murray, Albemarle Street.

Schiltberger J. (1997). Türkler ve Tatarlar Arasında. (Çev. T. Akpınar). İstanbul: İletişim Yayınları.

Texier C. (2002) Küçük Asya. (Çev. A. Suat), 2, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

6. H. Dernschwam (1992). İstanbul ve Anadolu Günlüğü. (Çev. Yaşar Önen), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 203.

7. H. Doğru (2001). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundaki Önemi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1 (1), s. 106.

8. Evliya Çelebi (2006). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi. (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı). İstanbul: YKY, s. 10-11.

9. C. Texier (2002) Küçük Asya. (Çev. A. Suat), 2, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, s. 333.

KARACAHISAR KALESİ TAŞLARININ AKİBETİNE DAİR

EMİNE ASUHAN AKSAKAL^{1*}

Kazı çalışmalarında ele geçen Osmanlı Dönemi sikkeleri ve seramik buluntuları ışığında kalede yerleşimin XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar kesintisiz devam ettiği görülmektedir.

İnsanın bir toprak parçasını çevirerek “*Bu benimdir*” demesiyle doğan özel mülkiyet anlayışı otoriter güçlerin devreye girmesiyle “*toplumun malı*” anlayışına evrilmiştir. Harp sanatı ise insanın kendine ait olanı savunmaya ihtiyaç duymasıyla başlamış ve tarihsel süreç içerisinde farklı boyutlar kazanmıştır. Nitekim ilk savunma yapıları, insan türünün ortaya çıkışından yaklaşık 20 bin yıl sonra MÖ 5000’li yıllarda ortaya çıkmıştır.²

Savunma yapıları içinde kaleler ise yapıldığı dönemin şartlarına göre farklı mimari özellikler sergilemektedir. Bu yapıların mimari gelişimi Orta Çağ askerî sahnesini derinden etkilemiştir.³ Kaleler sadece korunacak bir yer değil aynı zamanda savunma yapılabilecek yani taarruz edenleri uzakta

^{1*}Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi, emineasuhanaksakal@gmail.com.

² Erkan Göksu, Türk Kültüründe Silah, Ötüken Neşriyat, 2015. s.34.

³ C.W.C. Oman, Ok, Balta ve Mancınık Ortaçağ Savaş Sanatı 378-1515, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 9.

Görsel 2

Karacahisar Kalesi, 07.06.1999,
Mimar Hüsrev Tayla Arşivi

tutup mevcut toprakları güvenle savunacak bir konuma sahip olmalıdır. Bunun yanı sıra konumu stratejik açıdan hâkim bir noktada olmalıdır.

Karacahisar Kalesi de, Eskişehir’in yaklaşık 7 kilometre güneybatısında yer alan, etrafındaki ovalara hâkim bir plato üzerinde stratejik açıdan önemli bir noktada yapılmıştır. Yapıldığı dönem tam olarak tespit edilememiştir. Kalede yapılan kazı çalışmaları ise 1999 yılından beri devam etmektedir.⁴ Muhtelif kaynaklardan takip edildiğinde yapılış tarihi hakkında net bilgiler edinilemese de tarihsel süreç içerisindeki rolüne dair bilgiler mevcuttur. Bu anlamda kalenin en güvenilir bilgilerine Osmanlı Dönemi’nde tutulan belgelerden ulaşılmaktadır ancak bunlar da detaylı bilgi verecek kadar çok sayıda değildir. Hatta çoğu Osmanlı belgesinde Karacahisar ve Karacaşehir adları karıştırılmıştır.⁵ Kaleye dair dönemin kroniklerinde aktarılan bazı bilgiler elbette mevcuttur fakat şu ana kadar çıkarılan kalıntılar ile bazı bilgiler uyuşmamaktadır.⁶ Bu sorunların yanı sıra diğer mimari yapıların aksine kalelerin mimari özelliklerine ulaşmak da oldukça zordur. Zira her kuşatmada zarar gören; yıkılarak, yakılarak işgal edilen ve yeni otoritenin etkileriyle baştan şekillenen bir mimari yapının özellikleri de sürekli değişkenlik içindedir.

Bu değişim içinde, barutun bulunmasıyla ortaya çıkan ateşli silahlar hiç kuşkusuz ülkeler arasındaki savaşların şeklini de etkilemiştir. Özellikle kale kuşatmalarını etkileyerek dünya tarihinin seyrini değiştirmiştir.⁷ Dolayısıyla

4. Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunun 700. Yılı Kutlamaları kapsamında Prof. Dr. Halil İnalıcık’ın girişimleriyle başlatılmıştır. Cezmi Karasu, Oktay Berber, Tuğçe M. Sakarya, Kuruluş Osmangazi: Karacahisar ve Osmanlı’nın Temelleri, Karakum Yayınevi, Ankara, 2019. s.52.

5. Bu karışıklığın sebebi, kale sakinlerinin II. Mehmed döneminde platonun eteklerine taşınması ve bu yeni yere Karacaşehir adının verilmesidir.

6. Aşıkpaşazade, kalenin fethinden sonraki dönemi anlatırken “Birçok kilise camiye çevrildi.” şeklinde aktarmıştır. Fakat bugün yapılan kazılarda ibadethane büyüklüğünde bir kalıntıya rastlanmamıştır. E. Altunsapan, Z. Demirel Gökalp, H. Yılmazyaşar, A. Gerengi, “2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı:10, Mart, 2015, s. 627.

7. Erkan Göksu, a.g.e., s.57.

sonraki yüzyıllarda kale kuşatmaları önemini kaybetmiş ve güçler büyük meydan savaşlarında buluşmaya başlamıştır. Fakat Karacahisar Kalesi’nin önemini kaybedip harabe hâlini alması daha erken döneme rastlamaktadır. Kale halkının susuzluk vb. sorunlar nedeniyle Karacaşehir⁸ adıyla platonun eteklerine taşınmasıyla kale terk edilmiş ve önemini kaybetmiştir.⁹ Harabe görüntüsünün hiç kuşkusuz sebeplerinden birisi de Anadolu’da mutlak Osmanlı hâkimiyetinin sağlanmasıyla garnizon özelliğini kaybetmesidir.

Bütün bunların yanında kazı çalışmalarında ele geçen Osmanlı Dönemi sikkeleri ve seramik buluntuları ışığında kalede yerleşimin XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar kesintisiz devam ettiği görülmektedir.¹⁰ Sonraki süreçte M.1893/R.1309 tarihli bir belgede kalenin taşları Kütahya’da yapılacak olan şimendifer köprüsü yapımında kullanılmıştır. Fakat bu konuyla ilgili seraskerliğe yapılan şikâyet neticesinde taşların alınması durdurulmuştur. Zira yapılacak yeni köprü için kaleden alınan taşların temin şekli konusunda inşaat mütezzimleri zararlı davranışlarda bulunmuşlardır. Kalenin ayakta durabilen bir kısım duvarlarından dahi taş sökmüşlerdir. Kaledeki taşların alımından men edilen işçiler ise taşların zamanında dağın eteklerine düşen veyahut zamanla kalenin duvarlarından kendi kendine düşen taşlardan ibaret olduğunu söylemişlerdir:¹¹

Belgenin Latin harflerine çevrilmiş hâli:

Taraf-ı Valâ-yı Hazret-i Ser-’Askeri

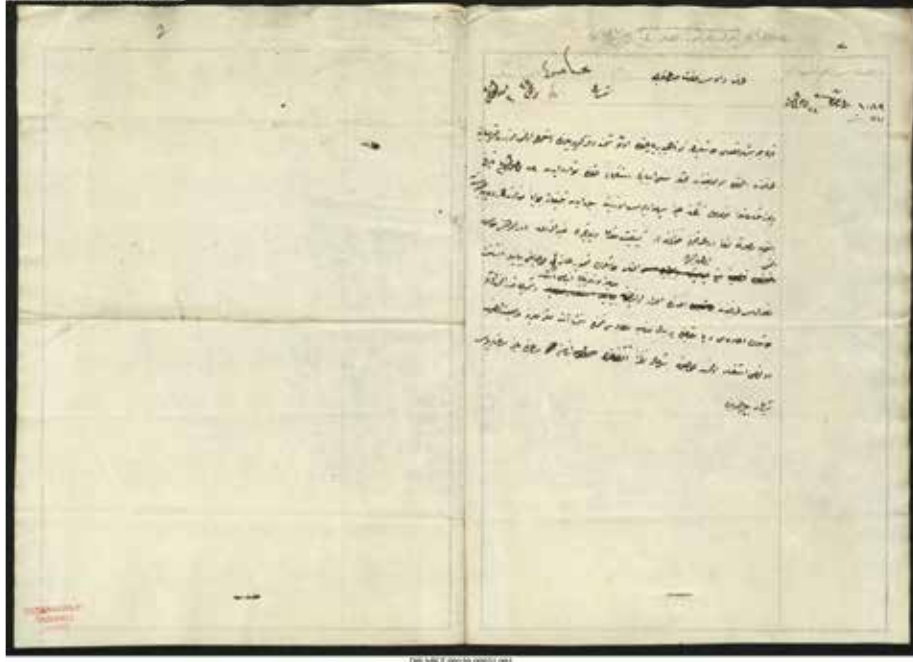
Karaca Şehr kal’ası taşlarının Kütahya’ya yapılmakta olan şimendifer köprülerinde isti’mâl olunmak üzere komisyon tarafından alınmakta olduğundan bahisle men’i esbâbının istikmâli hakkında tevârüd eden 29 Ağustos sene 1309 târih ve yüz seksen sekiz numarolu tezkire-i ‘aliyye-i sipehdârilere üzerine sebk eden tebligata

8. Bugün de Eskişehir’e bağlı bir mahalledir.

9. Kale, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde tamamen harabe hâldedir. Halil İnalıcık, “Karacaşehir Üzerine Bir Belge”, VIII. Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, Bursa, 2006, s. 11.

10. E. Altunsapan, vd. a.g.e., s.628.

11. BOA, DH.MKT. /150-31.001.

Görsel 3. BOA, Dâhiliye Mektubi Kalemî'ne Ait Karacahisar Kalesi'nin Taşlarına Dair Belge

cevâben Hüdavendigâr Vilâyet-i Celilesinden alınıp bir sureti leffen irsâl kılınan telgrâfnâme de keyfiyyet mukaddemâ vilâyetçe de haber alınarak oralardan taş alınması men' edilmiş ise de alınan taşların kal'aya 'âid olmadığı beyânıyla inşaat me'mûrları tarafından ahzında ısrâr olduğundan mu'âmele-i lâzîminin inbâsı iş'âr ve şimdiye kadar alınmış olan taşların i'âdesi veya mukâbilinde bir bedel-i münâsib mutâlebesi zımnında inşaat mültezimlerine müracaat olunup olunmaması istifâd olunmuş olmakla şu hâle nazaran iktizâsının inbâsı müsâ'ade-i 'aliyye-i ser-'askerileri şâyân buyurulmak bâbında.

R. 28 Eylül sene 1309 / M. 10 Ekim 1893.¹²

Belgenin Latin harflerine çevrilmiş hâli:
Dâhiliye Nezâret-i Celilesine

C. 1 Eylül sene 1309 Karacaşehir Kal'asından şimendifer inşaatıyçün taş alındığı evvelce bi'l-istihbâr 'amelîyat inşaat ser-komiserliğine tebligât icrâ edilmiş olduğu gibi Eskişehir kâ'immakâmında kal'anın bulunduğu mahale 'azimetle lede'l-mu'âyene mültezimin bir köprü inşaatıyçün taş taşıttırdığı taş beş yüz metro ... kadar olduğu ve

12. BOA, DH.MKT. /150-31.001.

kal'adan yine taş taşıttırılmakta bulunduğu görülüp külliye men' ettirilerek tedâbir-i mukteziye ile temin-i memnû'iyet edilmiş ve mezkûr kal'a da el-yevm kadim-i hisârın bazı mahallerinin temelleri üzerinden bir miktar mürtefi' yalnız bir duvâr harabesi mevcûd bulunmuş olup bunu teşkil eden taşlar içinde asâr-ı 'atikadan add olunacak taşlar görülememekte idüğü ve toplanan taşlar kal'a duvarından ve temellerinden çıkarılmamış ve hisârın mebni bulunduğu dağ eteklerinde tabi' olarak bulunan ve yahut mürûr-ı zamânla duvârdan kendi kendine düşmüş olan taşlardan bir kaç parça bulunmak ihtimâli anlaşılmış ise de amele çıkarılıp mezkûr duvardan dahi taş indirildiği haber verildiğinden alınacak emre göre icâbına bakılmak üzere şimdilik kal'a civârındaki taş amelesi işten men' edildiğinden ve fakat kal'aya 'âidiyeti olmadığı beyânıyla inşaat me'mûrları cânibinden taşların ahzında ısrar edildiğinden bu bâbda olunacak mu'âmelenin ve bir de kal'adan alınan mezkûr'l-miktar taşların alındığı mahale i'âdesince ve mukâbilinde bir bedel-i münâsib mutâlebesince inşaat mültezimine müracaat edilip edilmemesi hakkında ki irâde-i nezâret-penâhilerinin inbâsı Kütahya' mutasarrıflığıyla

Görsel 4: BOA, Dâhiliye Mektubi Kalemî'ne Ait Karacahisar Kalesi'nin Taşlarına Dair Telgrafname

Eskişehir kâ'immakâmlığından telgrâfnâme-i cevâbiyeleri üzerine ma'rûzdur. Vekil-i vâli-i defterdâr-ı Burusa Hâlid.

R. 26 Eylül sene 1309 / M. 8 Ekim 1893¹³

Dünya üzerinde yapılan birçok kazıda devşirme usulüyle -yani eski yapılardan alınarak yeniden kullanılan- yapılan oldukça fazla mimari yapı tespit edilmiştir. Dönemin şartlarına göre sürekli bir değişim söz konusudur. Kale savunmasının savaş stratejisinin merkezinde olduğu dönemlerde eski yapıların taşları kale yapımında¹⁴ sonraki dönemde de kalelerin taşları şimendifer köprüsü veya farklı bir mimari eserin yapımında kullanılmıştır. Karacahisar Kalesi de Osmanlı Devleti'nin uç kalesi (serhad kalesi) olma özelliğini/önemini erken çağlarda kaybettiği için kalenin mimari bütünlüğü günümüze kadar korunamamıştır.

Kaynakça

- Arşiv
BOA, Dâhiliye Mektubi Kalemî, Belge No: 150-31
- Kitap, Makale
Altınsapan, Erol., Gökalp, Z., Yılmazyaşar, H., Gerengi, A., "2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:3, Sayı:10, Mart, 2015.
Boran, Ali, Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri, TTK Yayınları, Ankara, 2001.
Göksu, Erkan, Türk Kültüründe Silah, Ötüken Neşriyat, 2015
İnalçık, Halil, "Karacaşehir Üzerine Bir Belge", VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, Bursa, 2006.
Karasu, Cezmi, Berber, O., Sakarya, T. M., Kuruluş Osmangazi: Karacahisar ve Osmanlı'nın Temelleri, Karakum Yayınevi, Ankara, 2019.
Oman, C. W. C., Ok, Balta ve Mancınık Ortaçağ Savaş Sanatı 378-1515, Kitap Yayınevi, 2013.

13. BOA, DH.MKT. /150-31.002.

14. Örneğin Bodrum Kalesi, 1415 yılında St. Jean Şövalyeleri tarafından yapılırken MÖ IV. yüzyılda yapılan Mausoleum'un taşları kullanılmıştır. Ali Boran, Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s.136.

GÖNLÜMÜZÜN İÇ KALESİ: KARACAHİSAR

AHMET URFALI^{1*}

Milletlerin geleceği geçmişinde saklıdır. Bu yüzden yeni nesil, geçmişi anlayıp bugünü kavrayabilmeyi ve geleceği kurmayı tarih bilinciyle sağlar. Tarih bilinci, kitap sayfalarından değil mekân algısıyla oluşur.

1. Tarih Bilinci ve Mekân Algısı

Mekân; ev, yurt, bulunulan yer ve uzay gibi anlamlar taşımaktadır. Ancak mekânın kelime karşılığı dışında taşıdığı başka anlam göstergeleri de bulunmaktadır. Bu anlam göstergeleri mekânı değerli kılar. Mekânla insan arasında değer ve duygu ilişkisi doğabilirse mekân, somut bir varlığın ötesinde soyut bir anlam kazanarak düşünsel alana yükselir. Böylece mekân, fiziki bir olgu olmanın dışına çıkar. İnsanın toplumsal kişiliğinin oluştuğu ilk mekân, kültürel kazanım sürecinin ilk basamağı evin de içinde bulunduğu vatandır. Vatan, Türk'ün evidir. Çünkü vatan; ocaktır, namustur, kutsaldır ve dokunulmazlığı vardır. Vatanlaşan bir mekân, milletin fertlerine mensubiyet şuuru kazandırır. Mekân, tarihle iç

^{1*}Ahmet Urfalı, Eğitimci, Şair, Yazar.

içedir. Milletlerin geleceği geçmişinde saklıdır. Bu yüzden yeni nesil, geçmişi anlayıp bugünü kavrayabilmeyi ve geleceği kurmayı tarih bilinciyle sağlar. Tarih bilinci, kitap sayfalarından değil mekân algısıyla oluşur.

Tarih aynı zamanda bir milletler mezarlığıdır. Binlerce toplum, tarihin tozlu sayfalarında kaybolup gitmiştir. Varlığını sürdüren toplumlar, kutlu ülküler etrafından birbirine kenetlenmiş insanlardan oluşur. Topluluktan topluma, toplumdan milletleşme aşamasına geçebilmek millî kültür sayesinde gerçekleşebilir. Milletleşme sürecine geçememiş topluluklar, hâliyle devlet de kuramamışlardır. Devlet, milletin teşkilatlanmış yapısıdır. Devlet, milletlerin ana cevheri olan millî kültürden tezahür eder. Milleti meydana getiren insanlar, maddi çıkarları için bir araya gelmiş, anonim şirket üyeleri değildir. Onları gönül ve ruh birliği bir araya toplar, birleştirir, yüce hedeflere ulaştırır.

2. Kaostan Kosmosa “Oğuz Barışı”

Türk milleti; Uluğ Türkistan'da millî kültürle yoğrulmuş, insanlık ülküleriyle donanmış belli bir yetkinliğe ulaştıktan sonra da “Kutsal Göç” ile görevlendirilmiş ve böylece dünyaya yayılmıştır. Tarihin kaydettiği bu büyük çıkış, Cengiz ve İskender'in kuru cihangirlik idealleriyle karıştırılmamalıdır. Bu Türk'ün ilahi teveccühe mazhar olmasının bir neticesidir. Horasan, Dest-i Kıpçak ve Diyar-ı Rum'a doğru gelişen “Oğuz Barışı”, farklı kültür ve medeniyetlerin birbirini tanıyıp yakınlaşmalarına vesile olmuştur. Dünyanın kaos buhranı yaşadığı çağlarda sevgi, dostluk, kardeşlik ilkelerini bayraklaştırarak barışın elçisi olmuşlardır. Türk'ün kültürel yapısında bulunan kosmos fikriyle dünyaya yeni bir düzen vermişlerdir. Kosmos; düzenlemek, çekidüzen vermek, güzelleştirmek, bezemek, süslemek, donatmak, dünyanın uyumlu birliğini sağlamaktır. Bu aynı zamanda Hz. Peygamber'in ahlâk yoludur.

Alplik, kahramanlık; yiğitliğin çatal yüreğinde bir çınar olarak biter, yücelir, yeşillenir ve yapraklanır. Onlar, “ok ve yay kullanan uzun saçlı Oğuz atlıları”dır. Düşmanla vuruşunca gazi, “alından vurulup bir hilal uğruna güneş gibi batınca” şehit olur. Parmakla sayılmazlar, kırmakla tükenmezler. Coşkuları, gayretleri Fetih Suresi ile taçlanır: “Ve eşsiz bir zafer ile Allah, sana yardım edecek ve üstün kılacaktır.” Oğuz'un dünya barışı sağlama ülküsünü gerçekleştirmek için;

“Baş üryan

Sine püryan

Kılıç alkan”dır.

Sürekli göçtedir, seferdedir yiğitler; önce gönüller, sonra ülkeleri fethederler. Ve asırlar boyunca gaza, cihat ve fetihle nice zaferler kazanılmış; nice ülkeler alınarak “gülzâr” yapılmıştır.

Anadolu'da yeni bir destanlar çağı başlamış; alp-erenlerin, gazi dervişlerin fütihat gayelerinin “kafirî kara yerden ağ toprak açmak, ıssız viranelikleri abad etmek, adalet ve huzuru sağlamak...” olduğu belirtilmiştir. Böylece yeni bir “Türk Çağı”nı başlatmanın ön hazırlıkları tamamlanmıştır. Seferlerin sömürü ve istila amaçlı yapılmadığını vurgulamak için fetih (açmak) denilmiştir bu savaşlara.

Ulu Türkistan'da mayalanan “Türk Ülküsü”nün Anadolu'da yeniden canlanmasının bu eserlerde yansıtılması bir kültürel değer olarak belirginleşmektedir. Bizans edebiyatındaki Akritas Destanı'nda geçen akrit (sınır muhafızları) ve apelatlara (akıncı) karşı, alp-erenlerin verdikleri mücadele anlayışlarının farklılığını bilmek önemlidir. Bir yanda dünyalık peşinde koşan Bizans savaşçıları, öbür yanda ise şehadeti gaye edinen Türk gazi dervişleri bulunmaktadır. Türk göçlerinin başladığı dönemlerde Anadolu nüfusunu kaybetmiş ve harabeye dönmüş bir coğrafya durumundaydı. Günümüzde dahi o devirden pek çok harabe şehirlerin kalıntıları mevcuttur. Türk fütihatından önce Anadolu ülkesinin baştan başa harabe hâline gelmesinin ve nüfusunu kaybetmesinin sebebi asırlarca süren, ardı arkası kesilmeyen savaşlardı. 6 ve 11. yüzyıllar arasında tam beş yüz yıl orduların devamlı surette çığneyip, yakıp, yıkıp ve yağmaladığı Anadolu'da hayatiyetin kaybolması tabii neticeydi. İşte bu yüzden Türkler, Anadolu'yu aydınlatan millet olmuştur.

Karacahisar, zengin tarihî hatıraların hazinesidir. Ahlat, Söğüt ve Domaniç'in öz kardeşidir. Güzellikler beldesi bu yerler, tarihin canlı şahitleri olarak günümüzde kutlanan şöenlerle varlıklarını ebed-müddet sürdürmektedir.

3. Anadolu'da Yeniden Destanlar Çağı

Yazıcıoğlu Ali, Tarih-i Âl-i Selçuk'ta Korkut Ata dilinden Kayı boyunun hükümrânlık sağlayacağını müjdelar: *“Ve hem Peygamber aleyhi's-selâm zamanına yakın zamanda Bayat boyundan Korkut Ata kopdu. Oğuz kavminin bilgesiydi. Her ne derse olurdu. Gaibden haberler söylerdi. Hakk Ta'âlâ anın gönlüne ilhâm ederdi. Ayıtdı: 'Âhir zamânda gerü hanlık Kayı'ya değe, dahi kimesne ellerinden almaya' dedi. Dediği Osmân rahmetu'llah neslidir.”*

Anadolu'da yeni bir destanlar çağı başlamış; alp-erenlerin, gazi dervişlerin fütuhât gayelerinin *“kafirî kara yerden ağ toprak açmak, ıssız viranelikleri abad etmek, adalet ve huzuru sağlamak...”* olduğu belirtilmiştir. Böylece yeni bir “Türk Çağı”nı başlatmanın ön hazırlıkları tamamlanmıştır. Seferlerin sömürü ve istila amaçlı yapılmadığını vurgulamak için fetih (açmak) denilmiştir bu savaşlara. Yahya Kemal'in şiirinde dile gelir fethin gayesi:

“Vur Pençe-i Âlî'deki şemşîr aşkına

Gülbang-ı âsmânı tutan pîr aşkına

...

Son savletinle vur ki açılısın bu sûrlar

Fecr-i hücum içindeki tekbîr aşkına”

Alp-erenlerin, gazi-dervişlerin zafer sonundaki sözleridir şu: *“Küffâr üzerindeki gazamızın sevabı bize kâfidir.”* “Ya gazi, ya şehit” ifadesinin yüceltilmesi ise dinî bir hüviyet taşımaktadır.

Savaş günü koşullar kavgaya, barış zamanı ter damlattılar toprağa. Yolsuzlara yol, çaresizlere umut, açlara ekmek, gariplere mesken hedefsizlere ülkü oldular. Ö. Lütfi Barkan şöyle der: *“Fütuhâtı başarmak için Osmanlı ordularına yalnız teşkilatlı ve imanlı muharip temin etmekle kalmayıp bu misyoner dervişlerin dinî ve sosyal fikirler propagandasıyla da halk kütleleri arasında çok faal bir maya gibi faaliyete geçmişlerdir. O memleketlerin sosyal bünyesinde ve siyasi kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için müsait kaynaşmayı yaratmakta, temsil ve fütuhât işlerini kolaylaştırmakta amil oldukları*

da muhakkaktır. Rum ilinin İslâmlaşmasında bu misyoner derviş gruplarının oynadığı rol herhâlde büyüktür. Devletin temelinde ahilerin siyasi, sosyal, askeri gayretleri olmuştur.”

4. Karacahisar: Bir “Mülk-i Hüsn” Tarihi

Karacahisar, zengin tarihî hatıraların hazinesidir. Ahlat, Söğüt ve Domaniç'in öz kardeşidir. Güzellikler beldesi bu yerler, tarihin canlı şahitleri olarak günümüzde kutlanan şöenlerle varlıklarını ebed-müddet sürdürmektedir.

Osman Gazi'nin Domaniç ve Söğüt yöresinde gitgide yükselen hâkimiyeti Karacahisar Tekfuru'nu rahatsız etmeye başladı. Özellikle Osman Gazi'nin Harmankaya Tekfuru Mihail Koses ile yakın dostluğu bu durumdan hoşnut olmayan yöre tekfurlarının Karacahisar Tekfuru'nun önderliğinde bir ittifak kurmaları sonucunu doğurdu. Bu ittifakı bozmak için Osman Gazi tarafından Karacahisar Kalesi 1288 yılında kuşatılarak ele geçirildi. Karacahisar Kalesi'nin Osman Gazi tarafından ele geçirilmesi, iskân edilmesi süreci kroniklerce anlatılmaktadır. Söğüt ve Domaniç bölgesinde yerleşmiş olan Osman Gazi'nin kalenin alınması sonrasında Eskişehir'e yerleşmesi ve Osmanlı kroniklerinde belirtildiği üzere Karacahisar Kalesi'nde kendi adına hutbe okutup sikke bastırıldığı yönündeki bilgiler Karacahisar'ın Osmanlı Beyliği'nin kuruluş evresinde önemli yerleşimler arasında tanımlanmasında belirleyici olmaktadır.

Dursun Fakı tarafından Karacahisar'da okunan hutbe, Osmanlı Beyliği'nin adalet üzere olacağının ilk beyannamesidir:

“Hükümde eşitlik hassas bir tartı

Adalet olmazsa devlet olamaz

Buyruğuna koşup ulu hakanın

Birlik göstermeyen millet olamaz

Göl gibi kırmızı sağ dağ gibi et yığ

Nasipten başkaca kısmet olamaz

Elinden tut yoksul ile mazlumun

Sofrasın açmayan şöret olamaz

Kara sevdalı olup toprağın

Yurttan daha güzel nimet olamaz

Geçmiş unutmaya yarını keşfet

An'dan daha üstün müddet olamaz

Başta tutup Tanrı emrini her an

Doğruluktan öte ziynet olamaz

Ayrılıkta azap vardır bilince

Kör fitneden beter illet olamaz”

Geçmişten geleceğe tarihin sessiz tanığıdır Karacahisar. İlk fetih, ilk başkenttir. Görkemli yükselişin ilk eşiğı, hâkimiyet alameti, ilk hutbenin okunduğı ve ilk sikkenin basıldığı kutlu beldedir. Atalar mirasına karşı vefalı oğulların her yıl kutlaya geldikleri bir şöendir.

5. Beylikten Cihan Devletine

Kayılar, stratejik önemi haiz Karacahisar'a uç beyliği olarak yerleştirilmiştir. Uca yerleştirmek, sadece sınırı korumak değil, imkân ve fırsat doğduğunda fütuhata devam etmek anlamını taşır. Bir bakıma uçlar, yeni başlangıçların yeni müjdelerin alanlarıdır.

Osman Bey, 1291'de aldığı Karacahisar zaferinin tecrübesiyle Bilecik, Yarhisar, İnegöl fethedilmiş; Marmara Denizi'ne ve İznik Gölü'ne yaklaşılmıştır. 1324'te Osman Bey'in bıraktığı miras, 16.000 kilometrekare olmuştur.

2. Kayı Destanı'ndan, Ahmet Urfalı.

Müneccimbaşı Tarihi'nde cihan devletini kuranların özellikleri sıralanır: *“Bil ki bu devleti kuranlar, yeryüzünün en haşmetli ve en büyük hükümdarlarıdır. Onlar, en kudretli saltanata, en geniş memleketi sahiptirler. Yüksek bir kudret ve akıl sahibidirler. Bahtları ve kismetleri açıktır. Çok hayır yaparlar ve ihsanda bulunurlar. Onların saltanatları en şevketli, kılıçları en keskin, mızrakları en sivridir. Mal, at ve silah bakımından yeryüzünün en zenginidirler. Görüşleri en doğru, yolları en güzeldir. Şiddetli bir kuvvet ve tesirleri vardır.”*

Âşıkpaşazâde'nin Tevârih-i Âl-i Osman'da naklettiği Osman Gazi'nin rüya efsanesi, çağlar sonra Oğuz Kağan ölküsü “dünya hâkimiyeti”nin “gölgesi âlemi tutan” bir ağaç motifliyle tekrarlanır. Osman Gazi'nin rüyasındaki ağaç; toprakla özdeşleşmek, toprağı vatan yapmak, toprağı tutunmak, derinliklere kök salmak, dallarının gölgesi altında dağları bulundurmak, yerleşmek anlamındadır.

Faruk Sümer “Kayıların Anadolu'nun yeni ve kutlu bir Türk vatanı hâline gelmesinde büyük rol oynadıklarını” belirtir. Kayı'nın Karacahisar'da diktiği fidan, tıpkı Osman Gazi'nin rüyasında olduğu gibi âlemi sarar: *“Bu ay kim Osman Gazi'nün koynına girdüğü demde göbeğinden bir ağac biter. Dahı gölgesi âlemi dutar. Gölgesinün altında dağlar var. Ve her dağın dibinden sular çıkar. Ve bu çıkan sulardan kimi içer ve kimi bağçalar suvarur ve kimi çeşmeler akıdur.”*

Sonuçta, Hayme Ana'nın öğüdüdür vefalı oğullara emanet edilen: *“Ululuk isteyen töreden ayrılmasın.”*

Kaynakça:

Cezmi Karasu-Oktay Berber-Tuğçe M. Sakarya, Kuruluş Osmangazi Karacahisar ve Osmanlı'nın Temelleri, Karakurum Yayınevi Ank. 2019.

Sencer Divitçioğlu, Osmalı Beyliğinin Kuruluşu, YKY İst.1999.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken İst.1983 2.cilt.

J. Von Hammer, Osmanlı İmp. Tarihi, Erasmus Yayınları 2017.

Kutlu Öğüt

“İnsanı yaşat ki devlet yaşasın!”

Şeyh Ede-Balı

**Bir çetin yoldasın hedefin uzak
Yağmurunu bekler şu kutsal toprak
Büyük hayaline hoşça bakarak
Sırrını fesada bildirme oğul**

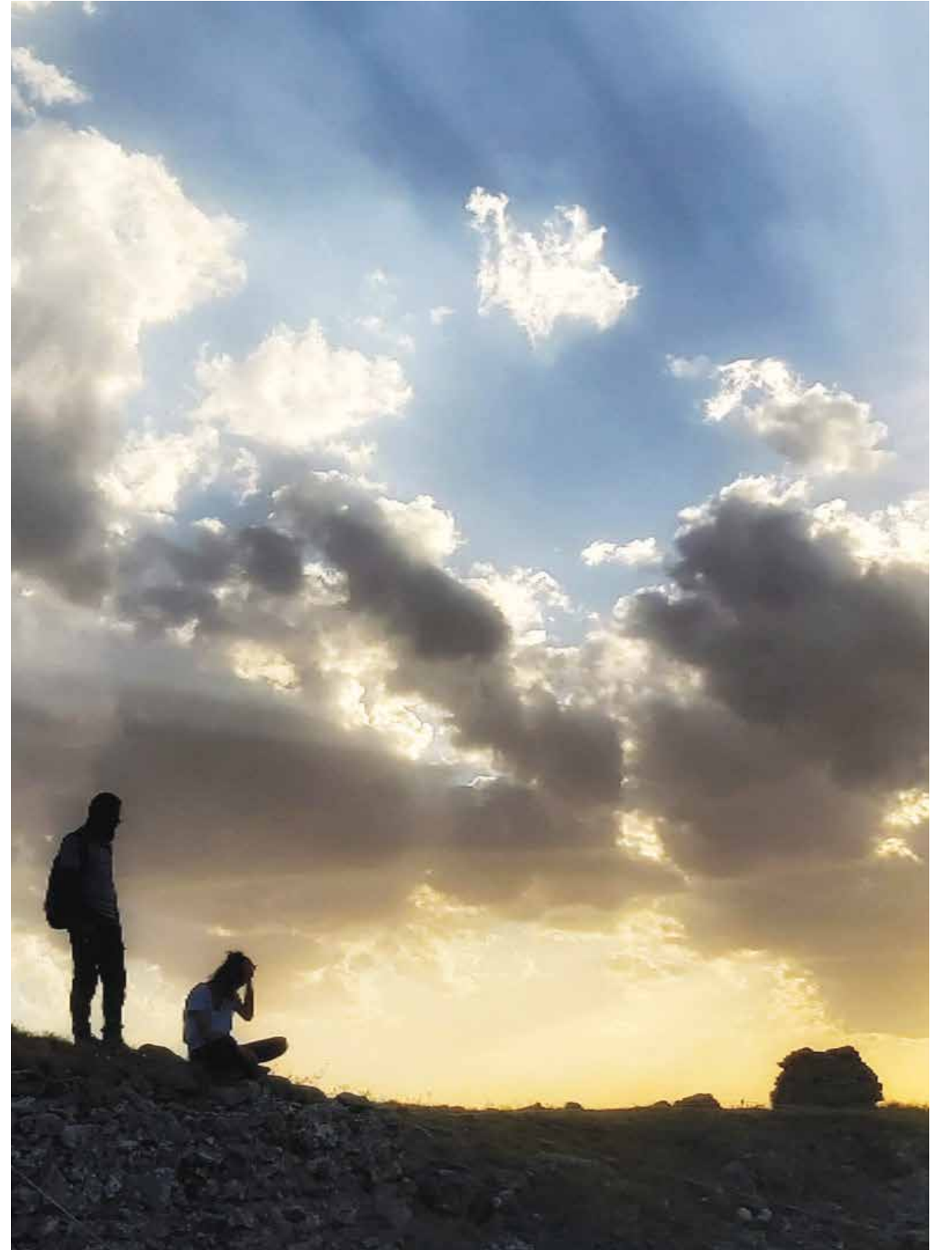
**Akıl ile yenmelisin öfkeni
Başka türlü aşamazsın sen seni
Bir huzur beldesi yapıp ülkeni
Devleti işgüzarla doldurma oğul**

**Nerde cihangirler fatihler hani
Gücünü bilip de kendini tanı
Zorluk zamanları kargaşa anı
Fitneye milleti böldürme oğul**

**İnamışta kuvvetli sözünde tam er
Kutlu müjde verir şanlı Peygamber
Yükselmek isteyen ondan iz sürer
Yırtıcılar gibi saldırma oğul**

**Toprağı saçılan ziyan olur mu
Güzele gitmeyen zaman olur mu
Gayesiz ölküsüz insan olur mu
Ölkü çiçeğini soldurma oğul**

Ahmet Urfalı, Kayı Destanı'ndan

OSMANLI DEVLETİ'NDE MİLLÎ BAYRAM VE İSTİKLÂL-İ OSMANÎ GÜNÜ KUTLAMALARI

KEMAL YAKUT^{1*}

Osman Bey, Eskişehir sınırlarında bulunan Karacahisar'ı fethederek devletin “karizmatik” liderliğini üstlenmişti. Bu nedenle Eskişehir'deki kutlamalara ayrı bir önem atfedildi. 1915 yılında Eskişehir'de İstiklâl-i Osmani Günü büyük bir gösteriyle kutlandı.

Giriş

Toplumsal yapıyı oluşturan bileşenlerin, özelliklerinin ve rollerinin incelenmesi gereği ilk defa Aydınlanma Çağı düşünürleri tarafından dile getirilmiştir. Her ne kadar sosyolojik değerlendirmeler, Batı Avrupa'da Endüstri Devrimi'nin ardından yeni ilişkilerin her yönüyle incelenmesi gerekliliği olarak ortaya çıkmışsa da bu yaklaşım geriye dönük değerlendirmeleri de öncelemiştir. Buna göre modern devletin ortaya çıkışı ve bu “yeni tip” devletin dayandığı toplumsal yapı önemli bir inceleme alanı hâline gelmişti. Modern devlet ile ilgili cevabı aranan soru; Avrupa'daki devrimlere öncülük eden yapı ve devrimlerin ardından değişen devlet-toplum ilişkisinin yeni paradigmasının ne olduğuydu? Bu soruya onlarca

cevap verildi. Pozitivist yaklaşımlar, rasyonalist fikirler ve bunların karşısında kendilerini konumlandıran düşünürler geçerli bir cevap arama telaşı içinde oldular ve birçok noktada uzlaşmışlardı. Devrimlerden önceki insan, geleneksel toplumsal yapıyı yansıtmaktaydı; devrim sonrasında ise yeni ve “yaratılmış” bir geleneğin öznesi hâline getirilmişti. Bu görüş, kitlelerin siyasi kombinasyonlara hazır hâle getirilebilmelerinin en etkili yolunu, sembolik dünya görüşü olarak belirlemekteydi. Nitekim David Hume toplumsal yaşamı temellendiren kuralların, yasaların ve inançların rasyonel ve empirik dayanakları olamayacağını kanıtlamıştı. Kurallar, yasalar ve inançlar rasyonel olamazlardı. Ona göre söz konusu olgular alışkanlıklara, gelenek ve göreneklere dayanmaktaydı.² Daha

2. Hume'un sembolik toplum teorisini önceleyen düşünceleri için bkz: David Hume's Political Essays, Der: Charles Hendell, New York: The Liberal Arts Press, 1953.

1*Prof. Dr. Kemal Yakut, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

da önemlisi Hume gelenek ve göreneklere ya da sembolik toplumsal sistemi, doğal ihtiyaçların (ya da pozitivist ihtiyaçların) ve faydanın fonksiyonu olarak ele almaktaydı.³ İşte Fransız Devrimi sonrası Avrupa'da “icat edilen” yeni gelenek, modern devletlerin siyasi konfigürasyonlarını içermekte ve yönetilenlerin söz konusu konfigürasyonları meşrulaştırması için yeni pratiklere ihtiyaç duyduğunu göstermekteydi. Bu bağlamda ulus ve ulusçuluk, yeni dönemin meşruluğuna ihtiyaç duyulan kavramlarıydı. Ünlü İngiliz tarihçisi Eric Hobsbawm ulusun, 18. yüzyılda gerçek ve literatürde en yaygın biçimde kullanılan anlamının politik olduğunu ifade etmişti. Politik söylem olarak ulusun; “halk”,

3. İlkey Sunar, Düşün ve Toplum, Ankara: Doruk Yayınları, 1999, s. 18-19.

“birlik”, “ortak ülkemiz”, “kamu” gibi sözcüklerle birlikte kullanılması tercih edilmekteydi. Çünkü “Devrimler Çağı”nda ulusun temel özelliği, tıpkı devlet gibi tek ve bölünmez oluşuydu ya da öyle olmalıydı.⁴ İktidarın modern devlet ile birleşen bu yeni biçiminde devletin tekliği, ulusun bölünmezliği vurgulanıyordu. Bu birlikteliğin ifade edilmesi için sembolik ve törensel araçlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Nitekim geleneksel iktidar biçimleri artık yeni toplumsal ve siyasal hiyerarşi biçimlerini sürdürmeye ve “kamu” nezdinde meşrulaştırmaya el vermemekteydi.

4. Eric J. Hobsbawm, Milletler ve Milliyetçilik-Program, Mit, Gerçeklik, Çev: Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 34. “Filolojinin iddia ettiği gibi ‘nation’ sözcüğünün ilk anlamı köken ya da soya işaret etmektedir: Froissart'ın ‘je fus retourne au pays de ma nation en la conte de Haynnau’ (Haynault vilayetindeki doğum yerime/köklerimin bulunduğu yere geri gönderildim) ifadeleri soy ve köken ile ilişkiliydi; Bkz. Hobsbawm, a.g.e., s. 31.

Artık “kollektif aidiyetler” çağına giriş yapılmıştı. Siyaset, devlet ve toplum buna göre dizayn edilmeliydi. Genel anlamda “yeni” meşrulaştırma politikalarını ve hegemonya stratejilerini, kitlesel siyaset ve toplumsal mobilizasyon ile eşleştirmek mümkün olmaktadır.⁵ 14 Temmuz 1790’da Paris sokaklarını dolduran sivil ve askerî kalabalık, devrimin birinci yıl dönümünü kutlamak amacıyla Bastille Hapishanesi önünde toplanmıştı. Günlerce süren bu büyük kutlama eski rejimin değer ve hatıralarını silmek, yaratılan “sembolik form”larla yeni rejime meşruiyet katmak gibi ideolojik yükümlülükleri yerine getirmekteydi. 1789 Fransız Devrimi’nin yıl dönümü kutlamaları, millî bayram olgusunun tarihte rastlanılan ilk örneğiydi.⁶

1. Osmanlı Devleti’nde, Modern Devlet ve “Yeni Yurttaş”

19. yüzyıl, bir önceki yüzyılda filizlenen olguların uygulandığı dönemi ifade ediyordu. Avrupa’da devrimlerin yarattığı rüzgârlar eserken Osmanlı Devleti de dünyanın yaşadığı değişim/dönüşümü tüm idari, iktisadi, sosyal ve kültürel aygıtlarında hissediyordu. Gelişen bürokratik aygıtlar, devletin 16. yüzyıldan beri yaşadığı dönüşüm⁷ ve ihtiyacı hissedilen reformlar 19. yüzyılda yoğunlaşmıştı. Bu değişimin önemli sebepleri arasında devletin Avrupa’ya açılan kapısı niteliğindeki Balkanlarda başlayan isyan hareketleri gösterilmekteydi. Devlet birbiri

5. Doğan Çetinkaya, kamusal alanın etkisini kitle siyasetindeki dönüşümle ilişkilendirir; Bkz. Doğan Çetinkaya, “1908 Devrimi’nde Kamusal Alan ve Kitle Siyasetinde Dönüşüm”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 38, Mart 2008.

6. Kudret Emiroğlu, “Bayram”, Antropoloji Sözlüğü, Der: Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s. 129.

7. Rıfaat Abou El Haj, Osmanlı Devleti’nde modern devletin doğuşunu 16. yüzyıla kadar götürmektedir. Özellikle bürokrasideki dönüşümlerin Avrupa’daki dönüşümler kadar keskin olmasa da devlet-toplum ilişkilerinde görüldüğünün altını çizmektedir. Bkz.; Rıfaat Ali Abou El Haj, Modern Devletin Doğuşu, 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu, Çev: Oktay Özel-Canay Şahin, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

ardına çıkan isyanları durdurmak için yeni ya da reforme edilen bir yönetim politikası üretmesi gerektiğinin bilincine varmıştı. II. Mahmud Dönemi’nden itibaren başlayan reform dalgası, 1839 yılında Sultan Abdülmecid Dönemi’nde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile sürdürülmüş ve yeni bir boyut kazandırılmıştı. Ferman, tüm Osmanlı uyruklarının can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarını güvence altına alarak mevcut konjonktüre uygun olarak yeni bir “biz”i tanımlıyordu. Yeni kamusal düzenin devamı niteliğinde gayrimüslimlerin hukuksal statülerinde dinsel ve toplumsal yaşamlarında bir dizi düzenlemeyi içeren 1856 tarihli Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte siyasal seçkinlerin en önemli hedefi hâline gelecek olan bir “yurttaşlar cemaati” oluşturma yoluyla devletin çöküşüne son verme çabasının siyasi ve hukuksal arka planını oluşturmuştu.⁸ Bu reformlar, özellikle modernleşmeye evrilen bir eğitim sistemi, dünya ekonomisi ile bütünleşen bölgelerin artışı, çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu tüccar girişim grupları ve ciddi gazetecilik faaliyetleri, toplumun farklı amaçlarla örgütlenmeye başlaması; kamusal alan, kamuoyu ve kitle siyaseti gibi fikirlerin önemini artırmıştı.⁹

23 Temmuz 1908’de (Rumi 10 Temmuz 1324) anayasanın ikinci kez ilan edilmesi siyasal literatüre “Hürriyetin İlanı” olarak geçecekti. II. Abdülhamid’in 33 yıllık yönetimini sona erdiren Meşrutiyet, 19. yüzyıldan itibaren gelişen devlet-toplum ilişkisinin Osmanlı Devleti adına son merhalesini ifade ediyordu. Batı’dan devşirilerek düşünsel etkilerle ortaya konan ilkeler (hürriyet, müsavat, uhuvvet ve adalet) ve bunların coşkulu savunusu yeni dönemin büyük bir kamusal

8. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nin “Osmanlılık” görüşü etrafında bir “yurttaş” yaratma projesini yürütmeye çalıştığı yakın dönem tarih yazımında sık sık dile getirilmektedir; bkz. Fusun Üstel, “II. Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, C: 1, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 166.

9. Çetinkaya, a.g.e., s. 132.

coşku ile meşruiyet kazanacağını göstermekteydi. Nitekim Meşrutiyet’in ilan edilışinin tüm yurttta büyük bir coşku ile kutlanması yeni dönemin “kamusal mekânları”nın önemini ortaya koymuştu. 19. yüzyılda devlet dairelerine asılan padişah portreleri, yöneticilerin görünürlüğünün sonucu ise Meşrutiyet’in bu denli büyük bir coşku ile halk tarafından kutlanması da halkın görünürlüğünü başlatacağı. Meşrutiyet’in ilanı ile kamunun geniş kesimleri, politikanın öznesi ve nesnesi oldukça siyasetin yeni ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılayacak pratiklere başvuruluyordu. Bunlar kitlesel gösterileri ele alan bayramlar, seromoniler, marşlar ve resmî tatiller gibi faaliyetleri kapsıyordu.¹⁰ Nadir Özbek, II. Meşrutiyet Dönemi boyunca Hilâl-i Ahmer, Donanma Cemiyeti, Türk Ocağı gibi cemiyetlerin faaliyetlerine odaklanarak bu genişleyen kamusal alan ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin siyasi politikaları arasında ilişkiye dikkat çekmiştir.¹¹

II. Meşrutiyet’in ilanı, kitle siyasetinde ve toplumun yeni yönetime *engage* edilmesinde büyük bir kırılmayı beraberinde getirmişti. Seçimler, iktisadi boykotlar, grevler, işgaller, yürüyüşler, mitingler, bayramlar, gösteriler, cemiyetlerin faaliyetleri insanların günlük hayatlarını doldurmaya başlıyordu. Bu alanlar, siyasetin kalabalıkları tutarlı “politik güçlere” dönüştürdüğü mekânlardı.¹² Kanun-i Esasî’de yer almayan dernek kurma ve toplanma haklarını düzenleyen 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ile 30 Temmuz 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu örgütlü topluma yönelmenin, yeni dönemin en önemli parametresinin işareti

10. Eric J. Hobsbawm, “Mass Producing Traditions, Europe 1870-1914”, The Invention of Tradition, Ed: Eric Hobsbawm and Terence Ranger, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 263-265.

11. Nadir Özbek, “Defining the Public Sphere During the Late Ottoman Empire: War, Mass Mobilization and the Young Turk Regime (1908-1918)”, Middle Eastern Studies, Vol. XLIII, No: 5, Eylül 2007, s. 795-809.

12. Doğan Çetinkaya, “1908 Devrimi ve Meydan Adlarının Değişimi”, Toplumsal Tarih, No: 120, Aralık 2003, s. 35. Ayr. Bkz; George L. Masse, The Nationalization of the Masses, New York: Howard Fetting, 1975.

gibiydi. Söz konusu düzenlemeler Meşrutiyet’in ilk yıllarında “siyasetin sivilleşmesine” etki etmişti. Bu dönem üzerine araştırmalarıyla tanınan Tarık Zafer Tunaya, dönemin yeni iktidar-toplum ilişkisini oldukça etkili bir şekilde betimlemiştir: “... her vatandaşın söyleyecek sözü, gösterecek yolu olabilir. Siyaset yapmak olayı böylece başka bir olayı da sonuç hâlinde ortaya çıkarmıştı: iktidara iştirak”.¹³ Yeni dönemin Osmanlı “tebaası” iktidara iştirak ediyordu. Bu “iştirak”; cemiyetler, dernekler basın-yayın organları aracılığı ile örgütlenme, toplantı, gösteri ve yürüyüşlerle hatta “millî bayramların” resmî olmasa da kutlanması ile mümkün olacaktı. İstiklâl-i Osmanî bayramının kutlanması yeni iktidar-toplum ilişkilerinin en önemli özelliklerini yansıtan örnek olay olarak ön plana çıkıyordu. İlk gündeme gelmesi ve 1913 yılında ilk kez resmî olmayan bir şekilde hükümetin neredeyse bütün üyelerinin bir şekilde “iştirak” ettiği bu bayram, Meşrutiyetin “yeni insanı”nın popülist siyasete aktif katılımının en önemli temsillerinden biriydi.

2. İstiklâl-i Osmanî Günü’nün Ortaya Çıkışı ve Tartışmalar

II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonra birkaç ay içinde seçimler tamamlandı ve yeni Meclis-i Mebusan kısa bir süre sonra tüm Osmanlı “yurttaşlarının” benimseyeceği bir “millî bayram günü”nü tayin etme konusunu gündemine aldı. İstiklâl-i Osmanî günü, ilk kez İzmit Mebusu Ahmet Müfit Bey’in Maarif Nezareti görevlilerinden Mehmet Ziya Bey’in başvurusu üzerine “Osmanlıların istiklâlini ilan ettikleri Kânunu sâatinin 14’üncü gününün eyyâm-ı mahsusa-i millîye meyanına ithaline” dair önergeyi 21 Ocak 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan’a sunması ile gündeme gelmişti.¹⁴ Önergenin görüşülmesi Meclis-i Mebusan’ın 26 Ocak 1909

13. Üstel, a.g.e., s. 168.

14. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Cilt:1, Devre:1, (8 Kanunusani 1324), 1982, s. 285.

tarihinde gerçekleşmişti. Osmanlı Devleti'nin “istiklalini ilan” ettiği günün millî bir bayram olarak kabul edilip edilmeyeceğine dair Meclis-i Mebusan'daki görüşmeler ilgi çekici tartışmalara sahne olmuştur. Buna göre Meclis'te takrir okunduktan sonra ilk söz alan Priştine Mebusu Mustafa Efendi, böyle bir günü tetkik etmenin ve sonuca ulaşmanın zaman kaybı olacağını, ayrıca “şeriatın da buna müsaade” etmeyeceğini ifade etmişti. Fakat söz konusu şeriata aykırılık iddiası Meclis-i Mebusan'da karşılık bulmamıştı. Nitekim “zamanın ruhu” devrimci bir görünüme sahipti. Bu nedenle Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, “İstiklâl-i Osmanî” gününü altı asırlık bir imparatorlukta aramanın anlamsız olduğunu; bu gibi günlerden imparatorlukta fazlasıyla bulunduğunu ifade ederek artık “yeni” düzenin tüm Osmanlı vatandaşları arasında kabul göreceği bir günü yani Meşrutiyet'in ilan edildiği gün olan “10 (23) Temmuz”un millî bayram günü olarak kabul edilmesini teklif etmişti. Menteşe Mebusu Halil Bey ise hem 10 Temmuz'un hem de “dağınık hâldeki devletin bir bütün olarak tarih sahnesine” çıkışı demek olan İstiklâl-i Osmanî gününün aynı anda millî gün addedilmesini istemiştir. Fakat zamanın ruhu ve “yeni” dönemin istekleri, Meşrutiyet'in ilan edildiği günün Osmanlı birliği için daha anlamlı olduğu üzerine yoğunlaşmayı sağlamıştı. Nitekim gayrimüslim Mebuslardan Kozmide Efendi; “... fakat bizim bugünkü hâlimiz bir hâli teceddüttür. Bugün devlet için 10 Temmuz tarihini yeni hayat-ı siyasinin mebdei olmak üzere kabul etmek mecburiyetindeyiz.” diyerek Meşrutiyet'in ilanının Osmanlı birlik ve beraberliği için daha anlamlı olduğunu belirtmişti.¹⁵ Sinop Mebusu Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey de İstiklâl-i Osmanî'nin özellikle gayrimüslim Osmanlı vatandaşları üzerinde istenilen Osmanlılık bilincinin birlikteliğini sağlayamayacağı üzerinde durmuştu. Asıl “iyd-i millî” (Meşrutiyet'in ilan tarihi) gününün tanımının tüm vatandaşların

15. MMZC, Cilt:1, Devre:1, (13 Kanunusani 1324), 1982, s. 320.

aynı duyguyu paylaşmak ve birbirlerini tebrik etmek esasına sahip olması gerektiğini belirtir:¹⁶

“Tarih-i Osmani çok bir mefahire mâlidir. Yalnız bir nokta var ki iyd-i millî ittihaz olunacağı gün iş şu kaideyi cami' olmalıdır. Yani bütün efkâr-ı millete, bütün efkâr-ı milletin huludunda bir tesir husule getirmeli ve o efrâd-ı millet de yek diğerine bir cihet-i vahdetle müttehid olduklarını anlamalıdır. İyd-i millî budur zannederim.”

Kütahya Mebusu Cemal Bey ve Biga Mebusu Arif İsmet Bey gibi mebuslar da İstiklâl-i Osmanî günü nedeniyle tartışmaya dâhil olmuşlardı. Fakat “millî gün” belirlenmesi tartışmaları bir başka konuyu gündeme getirmiştir. Bazı mebuslar tarafından kutlanılması istenen İstiklâl-i Osmanî'nin kesin günü tartışma konusu hâline gelmişti. Hicri 699 yılı (Miladi 1299 yılı) konusunda bir fikir birliği oluşsa da “iyd-i millî” olacak günü belirlemenin zorluğu sıklıkla dile getirilmişti. Gümülcine Mebusu İsmail Hakkı Bey:¹⁷

“İstiklâl-i Osmanî'nin iyd-i millî addolunması meselesinde de yine birçok müşkilat ortaya çıkacak, 699 yılında bir iyd-i millî için yevm-i mahsus koymak gerekecek, hâlbuki o gün muayyen değildir. Bizim istiklâlimiz 698-699 tarihindeki istiklâlimizi kendimizce tarih-i istiklâl addettiğimiz üzerinde Sultan Osman'ın kendi kendine hükümet etmesidir ki bunun için bir gün yoktur...”

Meclis-i Mebusan'daki tartışmalar neticesinde konu İstiklâl-i Osmanî gününün tespit edilmesinin yanında bunun gayrimüslimler için bir “kıvanç kaynağı” olup olmayacağı sorusu gündeme gelmişti. Oturumlarda söz alan gayrimüslim mebuslar bu konuyla ilgili de çekincelerini ortaya koymuşlardı. Tartışmaların ardından 1 Haziran 1909 günü konu ile ilgili karar alınmıştı. Layiha

16. MMZC, Cilt:1, Devre:1, (13 Kanunusani 1324), 1982, s. 321.

17. MMZC, Cilt:1, Devre:1, (13 Kanunusani 1324), 1982, s. 322.

Encümeni'nin incelemesinin ardından verilen şuydu:

“...Devlet-i Osmaniye'nin tarihi zuhuru da mebdei İstiklâlî misüllü mefahiri milliyemizi müstelzim vekayii meş'ude ve müteyemmine cümlesinden olup...meşruai Meşrutiyete ve hâkimiyeti Milliye-i Osmaniye'ye taallük eden Kanun Esasımizin tekrar ilanına On Temmuz tarihinde hasıl olan muvaffakiyeti azîmemiz dahi şâyânı tebcil bulunduğundan bunların her biri bir yevmi mahsus olmak üzere kabul edilmek umuru müstahseneden ise de...yalnız On Temmuz tarihi her sene eyyamı resmîyeyi milliyemizden addolunup...”

Karar açıkça İstiklâl-i Osmanî gününün kutsiyetini kabul etmekle birlikte resmî bir bayram olarak kutlanılmak üzere 10 Temmuz gününü kabul ettiğini açıklıyordu. Bu karara göre Meşrutiyet'in ilan edildiği 10 Temmuz (23 Temmuz 1908) tarihinin millî bayram olarak kutlanmasına karar verilmekteydi.

3. Balkan Savaşları Sonrası Gelişen Türk Milliyetçiliği ve İstiklâl-i Osmanî Günü'nün Kutlanması

İstiklâl-i Osmanî gününün yani Osmanlı Devleti'nin 1299'da bağımsızlığını ilan ettiği günün resmî bayram olarak kabul edilmemesi onu bir süre gündemden düşürse de 1913 yılına gelindiğinde tartışma dönemin “ruhuna” uygun bir şekilde yeniden ele alındı. 1912-1913 yıllarında Osmanlı Devleti, “büyük bir travma” olarak adlandırılan Balkan Savaşları'ndan büyük bir kayıpla çıkmıştı. Bu mağlubiyete Türk aydınlarının ilk tepkisi, çeşitli dernekler ve yayın organları aracılığıyla Türkçülüğün vurgulanması biçiminde oldu. Bu derneklerden en etkili 30 Kasım 1911 yılında yayın hayatına girmiş olan Türk Yurdu Dergisi çevresinde toplanan Türk Ocağı idi. Türkçülük düşüncesinin geliştiği dergide

Rusya'dan gelen Türkçü aydınların öncülük ettiği dil, edebiyat ve tarih incelemeleri sıklıkla yer almaktaydı. 27 Aralık 1913 tarihinde aralarında Türk Ocağı mensubu gençlerin de bulunduğu Mekâtib-i Âliye Talebe Cemiyeti üyelerinden bir grup, Maarif Nazırı Şükrü Bey'e müracaat ederek “İstiklâl-i Osmanî Yevm-i mübeccelesi” nedeniyle 30 Aralık 1913 gününde okulların tatil edilmesini istemişlerdi. Maarif Nazırı'nın bu isteği olumlu karşılaması üzerine 30 Aralık 1913 günü ilk kez İstiklâl-i Osmanî olarak Darülfünun salonunda öğrenciler ve çeşitli derneklerin üyeleri tarafından kutlanmıştı. Darülfünun'dan başka Türk Ocağı'nda da ayrı bir tören düzenlenmiş; törenle ilgili ayrıntılar da Türk Yurdu dergisinde “*Türk Yurdu'nun İstiklâl Günü Hediyesi-30 Aralık 1913 Türk Tanrısı Öz İlini Esirger*” başlıklı özel bir sayı ile duyurulmuştu. Türk Yurdu dergisi, bu özel sayının hemen başında Türklüğe dair edebî metinlere ve İstiklâl-i Osmanî günü yapılan konuşmalara yer vermişti. Halide Edip (Adivar)'ın “Türk Ocağı'na” hitaben verdiği nutuk, İstiklâl-i Osmanî gününün Türklük bilinciyle bir araya getirilmek istenişinin önemli bir tezahürüydü. Halide Edip, Balkan Savaşları'nda alınan mağlubiyetlerin “karanlık ve murdar senelerin” tesellisi olarak geçmiş padişahların özellikle de Osman Gazi'nin ruhuna seslenmişti:¹⁸

“...bugünün karanlık ve murdar senelerinde göstermeyen asırlar arkasında solan hakanların muhteşem beyaz başlarını mahzun şah gözlerini görmüyor musun? Alevlerimin aksini onların seyyiâtla, nıryanla, hicabla örtülen nazarlarında, teması unutulmuş kuvvetli kollarında, sadâsı susmuş büyük dudaklarında görmüyor musun? Sultan Osman'ın muazzam, mübarek beyaz sakalı, beyaz başının gölgesi altında, bak, hep ötekiler de toplanmış...”

18. Halide Edip, “Ocağım-İstiklâl Günü”, Türk Yurdu, “Türk Yurdu'nun İstiklâl Günü Hediyesi”, 17 Kanun-ı evvel 1329, (30 Aralık 1913), s. 4.

Türk Yurdu Dergisi’nin özel sayısında İstiklâl-i Osmanî gününün bu ilk kutlanışının ayrıntılarına yer verilmekteydi:¹⁹

“...17 Kanûn-ı evvel (30 Aralık 1913) saat onda Dârülfünûn ve bilcümle âli mektepler talebesi Dârülfünûn konferans salonunda toplandılar...Harbiye ve Bahriye Nezaretlerinden gönderilen dört bando mızıka birden millî marşı çaldı... millî marşın tesiriyle bu canlı kütle Dârülfünûndan çıkıp Harbiye Nezaretine gitti... Hukuk şubesi talebesinden Feridun Fikri Bey, ateşli bir nutuk ile Osmanlı ordusuna hitap etti... Feridun Bey’in nutkunun ardından Harbiye Nazırı İzzet Paşa mukabelede bulundu... Dârülfünûn ve Mekâtib-i Âliye talebesi, gayet Harbiye Nezareti’nin geniş meydanından geçip Divan Yolu’na girdiler... Maarif Nezâreti ve Şehremâneti önünde durup nazır beyi ve şehremini paşayı da istiklâl günüyle tebrik ettiler... sonra Babîâlî’ye gelindi, bu esnada Dahiliye Nazırı Talat Bey’in kısa fakat etkili mukabelesini aldılar... buradan Hakan hazretlerinin sarayına gidildi. Osmanlı talebe, Osmanlı hakanının önünde yönünerek istiklâl günü münasebetiyle tebriklerini, tazimlerini arz edecekti. Hakan hazretlerinin mukaddes yüzü saray penceresinden belirir belirmez... binlerce genç ‘Padişahım çok yaşa’ duası ile gürledi...”

Dergide Harbiye Nazırı İzzet Paşa’nın gençlere verdiği cevaba da yer verilmişti. “...ben size ordu nâmına vaat ediyorum ki biz bu muazzam saltanatın istiklâlini muhafaza ve müdafaa için hayatımızı vakfettik... sizin de bizim gibi çalışmanızı bekleriz... milletin bekasını ve padişahımızın tûl-i ömre nailiyetini temenniye davet ederim: Yaşasın vatan, yaşasın İstiklâl-i Osmanî, yaşasın gençlik!...” demektedir.²⁰ Türkçülük fikrinin ideologlarından

19. “Osmanlı Dârülfünûn’unda ve Türk Ocağı’nda İstiklâl Günü”, Türk Yurdu, “Türk Yurdu’nun İstiklâl Günü Hediyesi”, 17 Kanun-ı evvel 1329, (30 Aralık 1913), s. 12.

20. “Harbiye Nazırının Nutku”, Türk Yurdu, “Türk Yurdu’nun İstiklâl Günü Hediyesi”, 17 Kanun-ı evvel 1329, (30 Aralık 1913), s. 5.

olan Yusuf Akçura’nın Türk Ocağı’nda yaptığı konuşma İstiklâl-i Osmanî gününe yüklenen anlamları niteliyordu:²¹

“Türk Tanrısı öz ilini esirger. Öze Tanrı, Türk Tanrısı, Türk ilini birkaç kerre esirgedi, kurtardı. Türkler Ergenekon’dan bile yol bulup çıktılar. Elbette, bu çıkmazdan da kurtulacaklardır. Artık özlülüğümüzü, kökümüzü arıyoruz. Geçmişlerimizi unutmamak, büyüklerimizi, büyük günlerimizi kutlulamak, Türk’ün gövdesiyle kol ve ayaklarının gevşemiş bağlarını bekiltmek dilekleri güçlü ve canlı olarak genç Osmanlıların göğsünde kabarıyor... ve ocaktan küçük kardeşlerimizin hepsi benimle beraber hep bir ağızdan: buyurun, âb-ı hayatlar, sıhhatlar, afiyetler olsun! Osman Han’ın evlâdına padişahlıklar mengulün ve mübarek olsun diyorlar.”

1913 yılının 30 Aralık tarihindeki bu kutlama İstiklâl-i Osmanî günü ile ilgili tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. Tartışma bu kez çeşitli dergilerde yer alacak bir önem kazanmıştı. Tartışmalar, İstiklâl-i Osmanî günü olarak belirlenmesi gereken tarihin ne olması gerektiği etrafında düğümlenmişti. Türk Ocağı ve Darülfünûn öğrencileri İstiklâl-i Osmanî gününü 30 Aralık’ta kutlamış olsalar da devletin resmen kuruluşunun tarihi bilinmemekteydi. Kutlamaların ardından istiklâl gününün tam olarak bilinmesi konusu ortaya çıkınca Maarif Nezareti, belgelere dayalı bir çalışma yapılması amacıyla 10 Şubat 1914 (28 Kânun-ı Sâni 1329) tarihli ve numaralı tezkire ile bu görevi Tarih-i Osmanî Encümeni başkanlığına havale etmişti. Encümen ise bu konuda araştırma yapması için Efdaleddin Bey’i görevlendirmiştir.²² Bu görevlendirme üzerine Efdaleddin Bey, konu ile ilgili raporunu 14 Nisan 1914 (1 Nisan

21. Yusuf Akçura, “Türk Yurdu Müdürünün Nutku”, Türk Yurdu, “Türk Yurdu’nun İstiklâl Günü Hediyesi”, 17 Kanun-ı evvel 1329, (30 Aralık 1913), s. 11-12..

22. Efdaleddin Bey’in hayatı ve eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Eyüp Baş, “Tarih-i Osmani Encümeni Kurucularından Efdaleddin/Tekiner Bey’in Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği Üzerine”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XLVI, 2005.

1330) tarihinde Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası’nda “İstiklâl-i Osmanî Tarih ve Günü Hakkında Tetkikat” başlığı ile yayınlar. Makalesinde, incelediği eserleri²³ sıralayan Efdaleddin Bey, kaynakların bir bölümünde devletin kuruluş tarihinin 688 ve 697 yılları olarak verildiğini ifade etse de büyük bir kısmının 699 tarihi üzerinde birleştiği üzerinde durur. Özellikle Osman Bey’e hâkimiyet sembollerinin Selçuklu Sultanı Alaeddin tarafından gönderildiği tarihin vakanüvislerin büyük bölümü tarafından kabul edildiğini belirtir.²⁴ Efdaleddin Bey, yayınladığı makalenin sonunda 699 tarihinin Osmanlı Devleti’nin İstiklâl-i Osmanî olarak kabul edilmesi gerektiğini fakat hangi gün olduğuna dair bir belgeye ulaşamadığını belirtmiştir.

Tarih-i Osmanî Encümeni’ne konunun havale edilmesinin ardından basında da Osmanlı Devleti’nin kuruluş gününe ve bugünün bayram olarak kutlanmasına ilişkin birçok görüş belirtilmişti. İkdâm gazetesindeki köşesinde Ahmet Refik, *İstiklâl Günleri* adlı yazısında Osman Bey’in Selçuklu hâkimiyetinden ayrıldığını “...beyler ve kethüdalar ‘Oğuz resmince’ padişahlarının önünde üç kere diz çöktüler, allardan yapılan şerbetleri, sütlerden yapılan kırmızları, şevk ve memnunluk ile içiyorlardı...”²⁵ diyerek Osman Bey’in bugün (699 tarihinde) Osmanlı Devleti’ni “vücuda getirdiğini” ifade ediyordu. Osmanlı Tarihi alanında daha sonra çalışmaları da yayınlanan Ahmet Rasim ise Tasvir-i Efkâr gazetesinde “İstiklâl-i Osmânî” isimli makalesinde Osmanlıların Orta Asya’dan gelişlerini ayrıntılı bir şekilde aktarır ve kuruluş yılını 699 olarak

23. Efdaleddin Bey’in Osmanlı Devleti’nin istiklâl gününe dair bilgileri aradığı eserlerden bazıları şunlardır; Bedreddin el-Aynî (1361-1451) İkdü’l-Cümân, Beyâtî Şeyh Mahmud, Câmî’-i Cem Âyin, İdris-i Bidlisî (ö.1521), Heşt Bihişt, Lütîfî Paşa (ö.1564), Tevârih-i Âl-i Osmân, Nişancızâde Mehmed b. Ahmed (1560-1631), Mir’âtü’l-Kâinât, Hoca Sadeddin Efendi (ö.1599), Tâcü’t-Tevârih; incelenen eserlerin tamamı için bkz.; Efdaleddin, “İstiklâl-i Osmânî Tarihi ve Günü Hakkında Tedkikât”, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 1 Nisan 1330, No: 25, s. 36.

24. Efdalüddin, a.g.e., s.42.

25. Ahmet Refik, “İstiklâl Günleri”, İkdâm, 30 Kânun-ı evvel 1913, s. 1-2.

belirtse de günü belirleyememiştir.²⁶ İstiklâl-i Osmanî günü ile ilgili Servet-i Fünûn’da çıkan “Bir Tarih Meselesi: Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Günü ve İstiklâli” isimli yazıda önemli bilgiler verilmektedir. Servet-i Fünûn’a göre Sultan Alaeddin tarafından Osman Bey’e hâkimiyet sembolleri tam olarak 15 Zilkade 687 (11 Aralık 1288) tarihinde gönderilmişti. Servet-i Fünûn bu hâkimiyet sembolleri ve beylerin törenlerle Osman Bey’e biat etmelerinin devletin kuruluşu olarak ele alınamayacağını ancak bu olaydan sonra 28 Kânun-ı sâni tarihinde kendi adına para bastırıp hutbe okuttuktan sonra devletin kurulduğunu ifade eder.²⁷

İstiklâl-i Osmanî günü hakkında geniş tartışmaların yer aldığı bir başka yayın ise Donanma Mecmuası’dır. İlk kez 4 Kanun-ı evvel 1915 yılında “İstiklâl-i Osmanî” isimli, yazarı bildirilmeyen yazıda konu ele alınmıştır. “Donanma” imzalı yazıda bu günün kutlanmasının savaş koşulları içindeki büyük önemi vurgulanmaktaydı. Nitekim İstiklâl-i Osmanî 1913 yılında olduğu gibi 1914 yılında da 30 Aralık tarihinde kutlanmıştı. Söz konusu yazıda İstiklâl-i Osmanî gününün kutlanmasının milletin kenetlenmesi ve bu tip “merasimlerin” birlikteliği güçlendirdiği ifade edilse de Donanma Mecmuası, söz konusu günün tespit edilmesi konusunun üzerinde bu denli durmanın anlamsızlığını vurgular. Donanma Mecmuası’na göre millî bilinci geliştirecek olan “mutlak surette bulunacak bir günden” ibaret değildir:²⁸

“...merasim-i mahsusa-i teş’idiyenin, yâd-ı mefâhirin milletdeki kuvve-i zindeyi tezyid, mefahir-i ecdadın ihyası şevk-i imtisali teşdid edeceği o kadar bâriz bir hakikattir ki tekrarını cidden zâid addederiz... onlarca

26. Ahmet Rasim, “İstiklâl-i Osman”, Tasvir-i Efkâr, 30 Kânun-ı evvel 1913, s. 1-2.

27. İsmail Kandil, “Türk Basınında Osmanlı Bağımsızlık Günü Kutlamaları”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 34-35.

28. Donanma Mecmuası, “İstiklâl-i Osmani”, No: 85-27, 22 Kanun-ı evvel 1330, s. 1-2.

* “İstiklâl-i Osmânî Yıl Dönümünü Kutlamak İçin Eskişehir’de Millî Kıyafetlerle 1333 Senesindeki Tezahürat”
Genç Osmanlı Dernekleri, 1 Kânun-ı sâni 1326, Sene: 2, Sayı: 20, s. 1.

(mutlaka bir gün belirlemek isteyenler) pek ra’nâ malum olduğu üzere istiklalin mana-yı sahihi; merasim-i mahsusa icrasıyla kabil-i teyakkun değildir. Adem-i imkânı ise vukuat-ı maddiye ile meydanda duruyor. İstiklâl-i millî demek, milletin şuuru ve kuvvetine tamamen sahip olması demektir. Biz, bu günün evladı, yarına bakıyoruz... bugün haraba dönen bir nesil; istikbalin olamaz.”

15 Şubat 1915 tarihinde Osman Ferid Donanma Mecmuası’nda “Osmanlıların İstiklâli Günü” isimli makaleyi kaleme almıştır. 1913’te Türk Ocağı’nda ve Darülfünûn’da yapılan kutlamalardan sonra gazetelerde süregiden tartışmalara bütünlüklü bir görünüm kazandıran Osman Ferid, 1909 yılında İstiklâl-i Osmanî gününe dair verilen bir “ziyafet”ten bahseder. 1909 yılında böyle bir kutlama İstiklâl-i Osmanî

ile ilgili kaleme alınan birçok eserde dile getirilmemiştir. Bunun nedeni 1913 yılında bu bayramın ilk defa kitlesel bir kutlamaya sahne olmasıdır. Nitekim İstiklâl-i Osmanî gününün Balkan Savaşları sonrası gelişen Türkçülük ideolojisinin önemli bir verisi olarak kutlandığı görülmektedir. Donanma Mecmuası, önemli tespitlerde bulunmakla birlikte basında ortaya atılan tarihleri de eleştirmiştir:²⁹

“İstirdâd-ı meşrutiyeti müteakip 324 kanun-ı

29. Osman Ferid, “Osmanlıların İstiklali Günü”, Donanma Mecmuası, No: 81-33, 2 Şubat 1330, s. 1-3. Donanma Mecmuası özellikle Osman Gazi’nin devleti vücud getirmesi ile ilgili vakanüvislerin tarihî kayıtlarından örnekleri çeşitli sayılarında dile getirmiştir. Bu sayılardan bazıları şunlardır; Bkz. “İstiklal Günü Bahsi”, Donanma Mecmuası, No: 84-36; 23 Şubat 1330; “Yevm-i İstiklâl-i Osmanî”, Donanma Mecmuası, No: 85-37, 2 Mart 1331; Donanma Mecmuası, “İstiklâl-i Osmanî Hakkında Tedkikat”, No: 98-50, 17 Haziran 1331.

* “Osmanlı Millî İstiklâl Bayramı’nı Eskişehir’de Büyük Törenlerle Kutlayan Kara Keçeli Aşireti Mensupları, Bundan Önceki Yıllarda Söğüt’te Sultan Osman’ın Babası Ertuğrul Gazi’nin Türbesi’ni Ziyaret Ederken,”
İstiklâl Harbi Gazetesi, 31 Kânun-ı evvel 1919.

sanisinin onüçüncü günü akşamı Pera Palas’da verilen bir ziyafet-i siyasiyeye İstiklâl-i Osmanî vesile ittihaz edilmişdi. 329 senesinde Türk Ocağı, Dârülfünûn marifetiyle tertip edilen ihtifal 17 Kanun-ı evvelde yapılmıştı. 330 Kanun-ı evvelinin on yedisinde payitaht ile Memalik-i Osmaniye’nin bâlâdında emsaline faik bir suretde İstiklâl-i Osmanî merasimi icra kılındı... bu tarihlerin hiçbirinin vesaike müstenid olmadığını ilan edebiliriz.”

4. Eskişehir’de İstiklâl-i Osmanî Kutlamaları

1913 yılında yapılan ilk kutlama Balkan Savaşları’nın yol açtığı psikolojik çöküntünün ve halk arasında yarattığı infialin etkisi altında iken 1914 yılında kutlanan bayram bundan daha fazla bir anlam ifade ediyordu. Nitekim bu kez

Osmanlı Devleti’nin “istiklâli” fiilen tehlikedeydi. Bayramın kutlanmasından birkaç ay önce Birinci Dünya Savaşı resmen başlamıştı. Bu savaşa birden çok cephede giren Osmanlı Devleti için hem millî bilinç hem de savaş kararının meşruiyetinin halk ve aydınlar nezdinde sağlanabilmesi gerekiyordu. İstiklâl-i Osmanî günü etkinlikleri bu kez “cihan harbinin” gölgesinde daha büyük anlamlar yüklenerek kutlanacaktı. Sabah gazetesinde D.N. imzasıyla çıkan yazı bu anlamları betimliyordu:³⁰

“Başka bir zaman, başka bir yıl tasvir olunabilir mi ki İstiklâl-i Osmanî tebcilâtı, kendi ma’âna-yı şaâadârını bu seneki kadar âli bir derecede tecelli etdirebilsin? Osmanlı varlığı yıldızının tulû’ı hafıza-i milletde daima bir mevki-i

30. “Bu günkü ihtifal”, Sabah, 17 Kanun-ı evvel 1330, No: 9083, s. 1.

ihhtiram tutar... bu yıl İstiklâl-i Osmanî bayramı sulh zamanlarında olduğu gibi yalnız ta'zimat-ı ihtifaliye icrasıyla kalmıyor; ma'rekelerde bulunan kahraman kardaşlarımız ay-yıldızlı al bayrağısenelerden beri istila-i âdâ altında bıraktığı ÷lkelerde ileri, daima ileri götüşüyor... yâd-ı mâzi ile mücadele-i vataniyenin birleşmekte olduğu bu anda, bütün milletin, istiklâlimizin idame ve takviyesi için meydan-ı mücadeleye koşmakta olduğunu görüyoruz...”

1915 yılı Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nın etkilerini oldukça güçlü bir şekilde hissettiği bir yıl olmuştu. Çanakkale Savaşları’nda büyük bir zafer elde edilmiş ve halkta büyük bir sevinç ve umut oluşmuştu. Bu nedenle 1915 yılındaki kutlamalar bu sevincin verdiği ve mücadele ruhunun daha da güçlendirilmesi gerekliliğinin izlerini taşıyordu. Fatma Aliye’nin İkdâm gazetesindeki “İstiklâl-i Osmanî” isimli başyazısı bu sevincin izlerini ve Türk tarihinin “şanlı” sayfalarının tasvirini taşıyordu:³¹

“...Osman-ı Evvel hazretleri her cihetle mükemmel bir sultan-ı âlişân idi. O kadar büyük idi ki nâmı koca bir devlet ve millete şâmil oldu. Balkan Harbi’nden sonra tesis-i Devlet-i Osmaniye sene-i devriyesi günlerinde başlar eğik omuzlar düşük bir hâlde onun o büyük namından mukaddes hatırasından utanıyorduk! Bugün düşmanların dahi itiraf eyledikleri Osmanlı askerlerinin kahramanlığı cihetiyle başlarımızı kaldırarak Osmanlıların şanlı ve büyük olan babası, Devlet-i Osmaniye’nin muazzam sultanı! Milletin yine o millet, askerinin yine o asker! Kan yine o kandır diyebiliyoruz...”

İstiklâl-i Osmanî yalnız İstanbul’da Türk Ocağı ve Darülfünûn ve Mekâtib-i Âliye tarafından organize edilmedi, yurdun hemen hemen her yerinde kutlanacaktı. Bu yerlerden birisi Osmanlı

31. Fatma Aliye, “İstiklâl-i Osmanî”, İkdâm, 17 Kanun-ı evvel 1331, No: 6780, s.1.

“İstiklâl-i Osmanî münasebetiyle parlak tezahürat-ı vatanperveranede bulunulmuştur. Tertib edilen mutantan bir alay şehrin (Eskişehir’in) her tarafını dolaşarak müceddeden yapılan Turan Mektebi’nin resm-i küşadında hazır bulunmuş ve akşamleyin fevkalade bir müsamere tertib edildiği gibi ayrıca bir fener alayı da yapılmıştır.”

(Sabah ,Gazetesi No: 9746, s. 3.)

Devleti’nin kurulduğu toprakları sınırları içerisinde barındıran Eskişehir’di. Eskişehir’in önemi büyüktü. Nitekim kuruluşun gününe ve yılına dair farklı fikirler ortaya atılsa da kurulduğu yer ile ilgili bir görüş birliği mevcuttu. Buna göre Söğür’e yerleşerek beyliğinin temellerini atan Osman Bey, yine Eskişehir sınırlarında bulunan Karacahisar’ı fethederek devletin “karizmatik” liderliğini üstlenmişti.³² Bu nedenle Eskişehir’deki kutlamalara ayrı bir önem atfedildi. 1915 yılında Eskişehir’de İstiklâl-i Osmanî günü büyük bir gösteriyle kutlandı. Kutlamaya katılanlar arasında yeniçeri kıyafetleriyle Darülmualimîn öğrencileri, İdadi ve Turan İzcileri, Zabıtalara, Karakeçili süvarileri yer almaktaydı. Diğer cemiyetlerin önde gelen kişileri ile birlikte kutlama alayı Darülmualimîn’den hareket ederek hükümet binası, İttihat ve Terakki Kulübü ve Belediyeye giderek kutlamaları gerçekleştirmişti. Kutlama

32. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın ortaya koyduğu tarihsel kayıtlara göre Ertuğrul Gazi’nin yerine geçen Osman Bey, beyliğin kuruluş sürecinde merkezi Eskişehir’de bulunan Ahiliğin siyasal ve toplumsal nüfuzundan yararlanmıştı. Uzunçarşılı Sultan Alaeddin’e karşı kendi halkı tarafından girişilen bir isyan sonrası Osman Bey’in Hicri 19 Cemaziyevvel 699 tarihinde (Miladi 11 şubat 1300) ilk Osmanlı hükümdarı olduğunu ifade etmiştir.

1919 yılından itibaren Anadolu’da Millî Mücadele başlayacak ve İstiklâl-i Osmanî günü bu kez memleketin kurtuluşu fikriyle insanları bir araya getirme misyonu üstlenecekti. Nitekim Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye’nin kurulmasının ardından İstiklâl-i Osmanî gününün kutlanması için bir genelge yayınlamıştı.

sırasında yapılan Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ile ilgili konuşmalar ve yine Osman Bey’in kurultayını gösteren bir piyes sahnelenmişti.³³ Savaş döneminde Eskişehir’de yapılan bir diğer kutlama 1917 yılında gerçekteymişti. 1917 yılında Eskişehir’deki kutlamalar Sabah gazetesinin üçüncü sayfasından verilen haberde belirtilmişti:³⁴

“İstiklâl-i Osmanî münasebetiyle parlak tezahürat-ı vatanperveranede bulunulmuştur. Tertib edilen mutantan bir alay şehrin (Eskişehir’in) her tarafını dolaşarak müceddeden yapılan Turan Mektebi’nin resm-i küşadında hazır bulunmuş ve akşamleyin fevkalade bir müsamere tertib edildiği gibi ayrıca bir fener alayı da yapılmıştır.”

1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti için savaş sona ermişti. 1919 yılından itibaren Anadolu’da Millî Mücadele başlayacak ve İstiklâl-i Osmanî günü bu kez memleketin kurtuluşu fikriyle insanları bir araya getirme misyonu üstlenecekti. Nitekim Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye’nin kurulmasının ardından İstiklâl-i Osmanî gününün kutlanması için bir genelge yayınlamıştı.³⁵

33. Vilayâtta İstiklâl-i Osmânî Tezahürâtı”, Sabah, 19 Kânun-ı evvel 1331, No: 9450, s. 3.

34. “İstiklâl-i Osmanî İhtifali”, Sabah, No: 9746, s. 3.

35. “İstiklâl-i Osmanî İhtifali”, Sabah, 20 Kânun-ı evvel 1332, No: 9746, s. 3.

“Bugün yevm-i İstiklâl-i Osmanî olmak münasebetiyle arz-ı tebrikât eyler, bu vesile ile vatanımızın temadii halâsını ve devlet ve milletimizi altı asırlık şanlı istiklâl ile mazharı saadet etmesini Cenab-ı Hak’tan diler ve bu yevm-i mübeccelin saadetini idrak eden bilumum milletdaşların yekdiğerini tebriğe şıtab eylemelerini temenni ederiz.

Heyet-i Temsiliye Nâmına Mustafa Kemal”

Dönemin yayın organlarından İstiklâl-i Osmanî gününün Anadolu’nun farklı yerlerinde genelgeye uygun olarak kutlandığı gör÷lmekteydi. 1919 yılında bayramın kutlandığı yerlerden biri de Eskişehir’di. Eskişehir’de yapılan kutlamalara Karakeçili Aşireti ile şehrin ileri gelenlerinin katıldığı belirtiliyordu. Fakat İstanbul’da İstiklâl-i Osmanî’nin 1919 yılında kutlanmadığı da basına yansımıştı. İstiklâl Harbi gazetesi “İstanbul’da Osmanlı İstiklâl Bayramını Kutlamak Yasak!” başlığı ile duyurduğu haberde; İstanbul Rumlarının Yunan bayrakları eşliğinde Venizelos’un bayramını kutladıklarını fakat Osmanlı Türklerine “İstiklâl Bayramı”nın kutlamalarına izin verilmediği belirtilmekteydi.³⁶ 1920 yılında kutlamalar Anadolu’da coşku ile gerçekteştiriliyordu. Bunun en büyük nedeni yeni TBMM’nin açılması ve halkın bağımsızlık

36. Kandil, a.g.e., s. 87

isteklerinin gerçekleşebileceğinin doğurduğu ümit idi. Eskişehir’de kutlamalara yine büyük önem atfedilmişti. Okullar ve resmî daireler tatil edilmiş, dükkânlar kapatılmıştı. Hükümet Konağı önünde toplanan halka burada konuşmalar yapılmış ve bando eşliğinde törenler gerçekleştirilmişti.³⁷

Sonuç

Meşrutiyet’in ikinci kez ilanı Osmanlı Devleti’nde yeni bir yönetim anlayışı ile birlikte yeni bir “yurttaş” kavramını da beraberinde getirdi. Bu yeni yurttaşın devletin yürüttüğü politikaları desteklemesi, meşrulaştırması ve öznesi olması bekleniyordu. Balkan Savaşları ardından yaşanan travma sonucu devlet, elitlerin arasında yeşeren fikirlere göre “aslına dönmeli” geçmişinin “şanlı” günlerini hatırlamalıydı. Sivil toplum, dernekler ve cemiyetler aracılığıyla bu yön sevk ediliyordu. Balkan Savaşları sonrası ortaya çıkan Türkçülük sesini daha güçlü duyuracak bir zemin bulmuştu. Dil, tarih ve edebiyat alanında geliştirilen “Öz’e dönüş” toplumsal pratiklerle desteklenmeli; “toplumsal ayinlerle” kutsallaştırılmalıydı. Bu bağlamda ortaya atılan İstiklâl-i Osmanî günü kutlamalarının bu amaca hizmet etmesi beklenmişti. Resmî bir bayram olarak ilan edilmemesine rağmen devletin ileri gelenleri, aydınları ve öğrencileri arasında coşkulu bir şekilde kutlanmıştı. Devletin özlenen günlere geri dönmesinin ilhamı, kurucu “karizmatik ve muazzam liderde” Osman Gazi’nin ruhunda aranıyordu. 1913 yılında başlayan coşkulu kutlamalar, Eskişehir’in devletin kuruluş yeri olması nedeniyle burada ayrı bir anlama bürünüyordu. Nitekim Oğuzlar boyuna mensubiyeti konusunda fikirler öne sürülen Karakeçili Aşireti’nin Eskişehir’deki kutlamalarda öne çıkarılması önemli bir mesajdı. Kutlamalar Millî Mücadele döneminde de devam

37. “Eskişehir’de İstiklal Bayramı”, Yenigün, 31 Kânun-ı evvel 1920, s. 2.

etti. Üstelik bu kez İstanbul’da yasaklanmıştı ve devletin kurucu “karizmasına” iktidarın yeni sahibi Anadolu sahip çıkmıştı. Anadolu’nun yeni iktidar merkezi olması meşrulaştırıcı aygıtlara bu kez Büyük Millet Meclisi’nin ihtiyacı olması sonucunu doğurdu. Mustafa Kemal Atatürk’ün 1919 yılında bu günün Anadolu’nun her yerinde kutlanmasını istediği yönergesi doğrultusunda kutlamalar devam etmişti. İstiklâl-i Osmanî günü 1922 yılında saltanatın ortadan kaldırılmasının ardından ortadan kalktı. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışı ve Cumhuriyet’in ilan edilmesi, yeni Türk Devleti’nin kutladığı “îd-i millî”ler hâline gelecekti.

Kaynakça

Süreli Yayınlar

Türk Yurdu
Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
Tasvir-i Efkâr
Donanma Mecmuası
İkdam
Sabah
Yenigün
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

Kitaplar

David Hume’s Political Essays, Der: Charles Hendell, New York: The Liberal Arts Press, 1953.
Eric J. Hobsbawm, Milletler ve Milliyetçilik-Program, Mit, Gerçeklik, Çev: Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Halil İnalcık, Devlet-i ‘Aliyye, C.1, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
George L. Masse, The Nationalization of the Masses, New York: Howard Fetting, 1975.
Kâzım Özalp, Milli Mücadele 1919-1922, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 80.
İlkay Sunar, Düşün ve Toplum, Ankara: Doruk Yayınları, 1999.

Rıfaat Ali Abou El Haj, Modern Devletin Doğası, 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu, Çev: Oktay Özel-Canay Şahin, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Makaleler

Doğan Çetinkaya, “1908 Devrimi’nde Kamusal Alan ve Kitle Siyasetinde Dönüşüm”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 38, Mart 2008.
Doğan Çetinkaya, “1908 Devrimi ve Meydan Adlarının Değişimi”, Toplumsal Tarih, No: 120, Aralık 2003.
Kudret Emiroğlu, “Bayram”, Antropoloji Sözlüğü, Der: Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
Fusun Üstel, “II. Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcadı’”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, C: 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
Eric J. Hobsbawm, “Mass Producing Traditions, Europe 1870-1914”, The Invention of Tradition, Ed: Eric Hobsbawm and Terence Ranger, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
Nadir Özbek, “Defining the Public Sphere During the Late Ottoman Empire: War, Mass Mobilization and the Young Turk Regime (1908-1918)”, Middle Eastern Studies, Vol. XLIII, No: 5, Eylül 2007.
Halide Edip, “Ocağım-İstiklâl Günü”, Türk Yurdu, “Türk Yurdu’nun İstiklâl Günü Hediyesi”, 17 Kanun-ı evvel 1329, (30 Aralık 1913).
“Osmanlı Dârülfünûn’unda ve Türk Ocağı’nda İstiklâl Günü”, Türk Yurdu, “Türk Yurdu’nun İstiklâl Günü Hediyesi”, 17 Kanun-ı evvel 1329, (30 Aralık 1913).
“Harbiye Nazırının Nutku”, Türk Yurdu, “Türk Yurdu’nun İstiklâl Günü Hediyesi”, 17 Kanun-ı evvel 1329, (30 Aralık 1913).
Yusuf Akçura, “Türk Yurdu Müdürünün Nutku”, Türk Yurdu, “Türk Yurdu’nun İstiklâl

Günü Hediyesi”, 17 Kanun-ı evvel 1329, (30 Aralık 1913).

Eyüp Baş, “Tarih-i Osmanî Encümeni Kurucularından Efdaleddin/Tekiner Bey’in Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği Üzerine”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XLVI, 2005.

Efdaleddin, “İstiklâl-i Osmânî Tarihi ve Günü Hakkında Tedkikât”, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 1 Nisan 1330, No: 25, s. 36.

Ahmet Refik, “İstiklâl Günleri”, İkdam, 30 Kânun-ı evvel 1913.

Ahmet Rasim, “İstiklâl-i Osmanî”, Tasvir-i Efkâr, 30 Kânun-ı evvel 1913.

Donanma Mecmuası, “İstiklâl-i Osmanî”, No: 85-27, 22 Kanun-ı evvel 1330.

Osman Ferid, “Osmanlıların İstiklali Günü”, Donanma Mecmuası, No: 81-33, 2 Şubat 1330,

“İstiklal Günü Bahsi”, Donanma Mecmuası, No: 84-36; 23 Şubat 1330.

“Yevm-i İstiklâl-i Osmanî”, Donanma Mecmuası, No: 85-37, 2 Mart 1331.

“İstiklâl-i Osmanî Hakkında Tedkikat”, Donanma Mecmuası, No: 98-50, 17 Haziran 1915.

“Bu günkü ihtifal”, Sabah, 17 Kanun-ı evvel 1330, No: 9083.

Fatma Aliye, “İstiklâl-i Osmanî”, İkdam, 17 Kanun-ı evvel 1331, No: 6780.

“Vilayâtta İstiklâl-i Osmânî Tezahürâtı”, Sabah, No: 9450.

“İstiklâl-i Osmanî İhtifali”, Sabah, No: 9746.

“Eskişehir’de İstiklal Bayramı”, Yenigün, 31 Kânun-ı evvel 1920.

Tez

İsmail Kandil, “Türk Basınında Osmanlı Bağımsızlık Günü Kutlamaları”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

OSMANLI BASININDA KURULUŞ VE TÜRKLÜĞÜN BAŞKENTİ

FERİDE TURAN^{1*}

Hakikat-Anadolu Sesleri gazetesinin de tarihe kaydettiği gibi “Eskişehir’de feyz-i millî gömülüldür.” Ancak bu “feyz-i millî”nin toprağın içinde bereketin kaynağı olması ile toprağın altında gömülü olması arasında ince bir ayrım vardır.

Eskişehir Türklüğün makarrıdır.” Yani Eskişehir Türklüğün merkezi, başkentidir. Türk Dünyası Kültür Başkentliği sürecinde sıklıkla duyduğumuz bu söz, aslında bir asır önce “Türklerin faidesine çalışan” bir derginin satırlarından göz kırıyor geleceğe. Miladi takvime göre 20 Nisan 1916 tarihli Türk Yurdu dergisinde böyle yazıyor. Demek ki 2013 yılından çok önce Eskişehir Türklüğün Başkenti ilan edilmiş bile. Osmanlı basını eşliğinde tarihe yaptığımız yolculuklarda karşımıza benzer ifadeler sıklıkla çıkınca “Eskişehir Türklüğün makarrıdır.” sözünün tarihî bir arka planı bulunduğunu bütün açıklığıyla gördük.

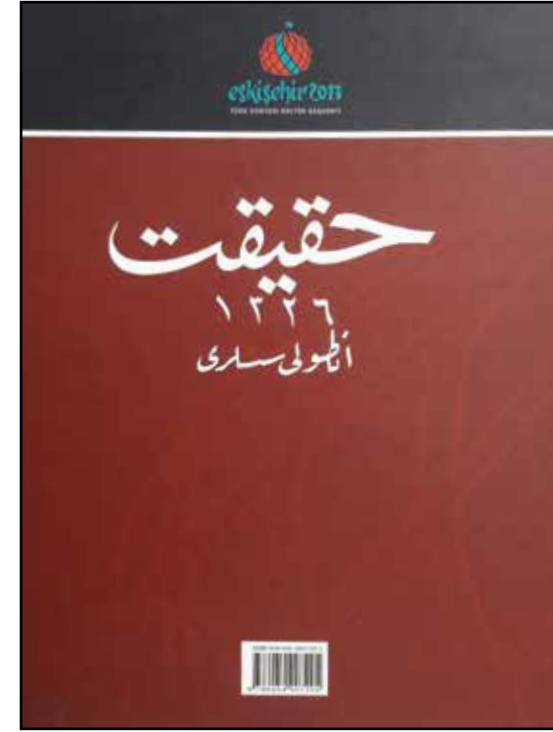
Osman Gazi’nin İlan-ı İstiklal Ettiği Memleket

1916’dan beş yıl geriye, 1911 yılına gittiğimizde Eskişehir’de basılan “Hakikat-

^{1*} Türkolog, Eğitimci-Yazar, Eskişehir Valiliği Proje Sorumlusu, feride.turan@icisleri.gov.tr

Anadolu Sesleri” gazetesi konuya dair daha belirgin bulgular sunmaktadır. Kendini “Her şeyden bahseder Osmanlı gazetesidir” şeklinde tarif eden gazete; daha ilk sayısında “Osmanlı bükrânının (volkanının) ilk bacası” ibaresiyle Eskişehir’e atfettiği vasfı, ilerleyen sayılarda şerh edecektir. “Hakikat’in Maksadı” başlıklı ilk makalede gazetenin çıkarılış amacı duyurulurken Eskişehir’e yüklediği misyon dikkate değerdir.

Anadolu’nun acı hakikatini sayfalarına taşıyarak yanık bağrılardan kopup gelen çığlıkları başkent İstanbul’a duyurmayı hedefleyen gazete; haber ağı ile bölgesel nitelik taşımaktadır. Hatta Yemen, Trablus gibi memleketin öbür ucundaki savaş muhabirleriyle, Anadolu’yu karış karış dolaşan seyyar muhabiriyle, köylünün nabzını tutan köy muhabiriyle, başkentnin siyasi trafiğini takip eden hususi muhabiriyle aslında ulusal bir gazetede bulunması gereken bütün özellikleri

Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi Tıpkı Basımı,
Eskişehir 2013 Kültür Başkentliği Yayınları

taşımaktadır. 1911-1912 yıllarında toplam 240 sayı çıkan bu gazete, bir tecrübenin ürünüdür. Zira aynı kadro daha önce 57 sayıya ulaşan “Eskişehir” isimli bir gazete çıkarmıştı.

Hakikat-Anadolu Sesleri’nin tıpkıbasımı ve çevrimyazısı Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı tarafından iki ayrı cilt hâlinde yayınlanmıştır. Şehir kültür ve tarihine dair Kültür Başkentliği’nin büyük hizmetlerinden biri olan bu yayınlarla ilgili atılacak sonraki adım ise şehrin farklı alan ve disiplinlerde tarihî derinliğini ortaya çıkarmak için gazetenin içerik analizine tabi tutulmasıdır. Mesela o dönemde Osmanlı’nın kuruluşu dendi mi hemen yanına “Eskişehir”, yine “Eskişehir” dendi mi hemen yanına “Osman Gazi’nin ilan-ı istiklal ettiği memleket”, “Osmanlılığın mehd-i zuhuru olan memleket”, “Osmanlılığın ilk yurdu”, “Türklüğün merkez-i intişarı” ifadelerinin getirildiğini gazetenin sayfalarında görmekteyiz. Türklük

vurgusunu dönemin siyasi temayülüne bağlamak mümkünse de dalları yüzlerce yıl cihana yayılan çınar ağacının kökünde “Oğuz’un Kayı boyundan Osman Gazi”nin düşü vardır. Yaradılanı dilinden, dininden, mezhebinden, meşrebinden ötürü değil Yaradan’dan ötürü severken “Osman Ertuğrul oğlusun / Oğuz Karahan neslisin” diyerek aslını hatırdan ve hatıralarından düşürmeyen duruşu vardır.

Kuruluş ve Türklüğün merkezine dair Hakikat gazetesini taradığımızda 18 yerde çeşitli vesilelerle konunun gündeme geldiğini gördük. Toplamda 240 sayısı bulunan gazetenin 42, 43, 83. sayıları elimizdeki tıpkıbasımı ve çevrimyazısında yoktur. Bunun nedeni olarak kütüphane koleksiyonlarında bulunmadığı bilgisi verilmiştir. Bu durumda çalışmamızın “Hakikat-Anadolu Sesleri”yle ilgili bulguları 237 sayı ile sınırlıdır.

Osmanlı’nın Mukaddes Beşiği Eskişehir

7 Şubat 1911’de yayın hayatına merhaba diyen Hakikat gazetesine tebrik mesajları gecikmedi. Tebrik mesajlarında Eskişehir’e dair vurgulanan husus Osmanlı’nın kuruluşuna dayanıyordu. İlk tebrik mesajı İzmir’den... 9 Şubat 1911 tarihli yazının imza yerinde ise eski harflerle “Aydın. Aydın.” yazılı. Yazarın isimlerinin baş harfleri belirtilmiş sadece. Ama biz onun İzzet Ulvi olduğunu biliyoruz. Çünkü aynı yazıda Maupassant’ın “Bir Hükümet Darbesi” hikâyesini yakında Hakikat’te tefrika edeceğini duyuruyor yazar. Nitekim 19 Şubat 1911’de başlayıp 25 Şubat 1911’de tamamlanan hikâye tefrikası İzzet Ulvi imzasını taşıyor. Bugün ismi pek zikredilmese de özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarında önemli görevlerde bulunan İzzet Ulvi (Aykurt), Hakikat gazetesinin yayın hayatına başladığı dönemde İzmir’teydi. Gazeteye gönderdiği tebrik mesajında Osmanlı’nın kuruluş yeri olarak Eskişehir’i işaret eder: “Osmanlı’nın bu mukaddes beşiğinde ilk istiklal hutbesi okunduğu, Osmanlı adaletinin ilk nur saçtığı, Osmanlı sancağının ilk dalgalandığı

bu tarihi topraklarda Eskişehir’de şimdi de yeni asırların bâkir hakikatlerinin etrafa nur saçtığını, karanlıkları yararak bâtılları yerlere devirdiğini görmeyi kim istemez.” Bu sözler eğitimci-yazar olmanın yanında Türk idari ve siyasi hayatında önemli sorumluluklar üstlenmiş, İstiklal Madalyası sahibi bir vatanpervere aittir. Aslen Eskişehirli olan İzzet Ulvi Bey bir dönem Eskişehir milletvekilliği de yapmıştır.

Kâbe-i İstiklal-i Osmanî: Eskişehir

Uşak’tan gönderilen bir tebrik mesajında da Eskişehir için “Kâbe-i İstiklal-i Osmanî” tabiri kullanılmaktadır. Her Osmanlı’nın kalbindeki seçkin hatırayı, yani Kuruluş’u hatırlatan mesajda Eskişehir’e “İstiklal Kâbe’si” denilmesi, tüm Müslümanların kalbinde muhterem ve mübarek Kâbe’nin metafor olarak kullanılması; fethin manevi yönünü işaret eder. 22 Şubat 1911 tarihli, M. Ragıp imzalı bu mesajda aynen şöyle denilmektedir: *“Hakikat Anadolu Sesleri’nin merkez-i intişarı her Osmanlı’nın kalbinde bir hatıra-i güzîni olan Kâbe-i istiklal-i Osmanî olması ise bütün Osmanlıların sürûr ve iftiharını tazîf ve tezyide sezadır.”*

Hakikat-Anadolu Sesleri gazetesi hakkında iki çift lafı olanlar bile evvela Osmanlı’nın kurulduğu şehirde yayınlandığına odaklanmıştır. Mesela 14 Nisan 1911 tarihinde “Anadolu’ya Rumeli’den Selam” başlıklı yazıda siyasi gündemin nabızı tutulmaktadır. Rumeli’den “Vedîd” imzasıyla gönderilen bu yazıya *“Osmanlı’nın beşiği olan muhterem bir yurdun ta buraya kadar ‘Hakikat’ şeklinde yükselip gelen ‘Anadolu Sesleri’ eğer samiyama -böyle diyeceğim- inanırsanız bana gayet acı bir hakikat fısıldadı, değil bağırdı.”* ifadeleriyle başlanmıştır.

15 Mart 1912 tarihli yazıda da “Osman Gazi’nin At İzleri Etrafında” başlığı altında yine gündem değerlendirilirken Eskişehir’in tarihi derinliği hatırlatılarak Kuruluş’taki rolü vurgulanmıştır: *“Devletimizin bânisi olan Osman Gazi Hazretleri, ilk saltanatını buralarda kurmuş,*

ilk hutbe-i istiklali bu memlekette okutmuştur. Şehrimizin her kabza-i hâkinde Osman Gazi’nin ve himmet-i merdaneleriyle ‘cihangîrâne bir devlet çıkaran’ büyük aşiretin at izleri vardır. Böyle mefâhir-i tarihîyesi olan bir yerde, Osmanlılığı mahvetmeye uğraşan düşmanlar barınamazlar... Osman Gazi’nin at izleri etrafında Yunan kitarası, Bulgar gaydasıyla hora tepilmez!”

Eskişehir’de Feyz-i Millî Gömülüdür

Yiğit bir aşiretin cihangirane bir devlet çıkardığı yer, Eskişehir’dir. Bu toprakların her bir karışında Osman Gazi’nin ve büyük bir aşiretin at izleri vardır. Hiçbir zaman mesafesinin silemeyeceği bu izler; geleceğimizi şekillendirmede, her alanda yerlilik ve milliliğin neşvünema bulacağı feyiz ve bereketi de içinde barındırmaktadır. Ancak toprağın içinde bereketin kaynağı olması ile toprağın altında gömülü olması arasındaki ayrımı da görmek gerekir. Geçmişin izinde geleceğimizi şekillendirirken “himmet-i merdaneleriyle” cihangirane bir devlet çıkaranlar, bu topraklara hangi değerleri can suyu olarak katmışlardır, sormak gerekir. Hakikat gazetesinin 14 Temmuz 1911 tarihli 91. sayısında “Türkiye’nin Hayatı” başlıklı başmakalet de aynı konuda kafa yorulmuştur. “İsmail Hakkı” imzalı yazıda -bugün de gündemimizde olan- değerler erozyonundan bahsedilirken devletin hangi temeller üzerinden yükseldiği üzerinde durulmuştur:

“...Türkiye’deki ‘dejenere sans’ı yani ahlâk ve fitrat fesadını izah için bugünkü Türk devletinin, Türk içtimaiyatının hangi esaslar, hangi kaideler üzerine tevazzu’ ettiğini tahlil edeceğiz... Söğüt, Domanıç ve Eskişehir havalisine konan dört yüz çadır halkından müteşekkil küçük bir aşiretin muazzam bir devlet hâline gelmesi esbabı nedir? Şüphesiz ki bu suale ilk nazarda verilecek cevap bu aşiret halkının fitratındaki safiyet, celâdet ile beraber Bizans idaresinden, onun sefahatinden bîzâr olan müsait bir muhite düşmesi keyfiyetidir.” Yazar İsmail Hakkı Bey küçük bir aşiretten muazzam bir devlet hâline gelinmesini iki sebebe bağlıyor:

Biri Kuruluş’ta rol alan aşiret halkının arı duru gönlü ve yiğitliği; diğeri ise Bizans idaresinden usanmış, yılmış bir bölgede bulunmaları... Başlıkta kullanılan “Türkiye” ifadesine dönemin basınında sıklıkla rastlıyoruz. Hem başlık hem de içerik bakımından geçmiş değil sanki günümüzü okuyoruz. Bahsedilen *“dejenere sans”* günümüzde de eğitimin temel problemlerindendir. Aslına, özüne doğru toparlanmak; arı duru gönüllerin ekili olduğu bu topraklardaki potansiyelin ortaya konulmasıyla mümkündür. Hakikat-Anadolu Sesleri gazetesinde 28 Mart 1912 tarihinde yayınlanan “Eskişehir’in Hakiki Tezahüratı” başlıklı yazıda da söz konusu potansiyele “feyz-i millî” ibaresiyle dikkat çekilmektedir: *“Osmanlı bürkânının bacası olan bu memlekette Eskişehir’de altı yüz senelik bir feyz-i millî gömülüdür. Altı yüz senelik bir zamanın gönüllere, ruhlara yerleştirdiği hasâil ve fezâil-i millîyeyi hiçbir vakit söküp atamaz.”*

Osmanlı Volkanının Bacası: Eskişehir

Altı asırlık bir zaman mesafesinin gönüllere, ruhlara yerleştirdiği millî hasletlerden, millî faziletlerden hamasi bir coşkuyla bahseden Hakikat gazetesi; Eskişehir’in içinde barındırdığı bereketi veciz bir şekilde tarihe kaydetmiştir: *“Eskişehir’de feyz-i millî gömülüdür”*. “Verimlilik, bolluk, çoğalma, ilerleme” anlamlarının yanı sıra “ilim-irfan”ı da içine alan “feyz” kavramı; maddi ve manevi bereketi bünyesinde taşımaktadır. Millîlik kapsamında üretilen maddi-manevi bütün güzellikler, yani “feyz-i millî”; suyun taşıp akması gibi bir dinamizme sahiptir. Eskişehir bu dinamizmin neresinde, sorusuna Hakikat gazetesinin ilk sayısından itibaren vurguladığı “Osmanlı volkanının bacası” metaforu veciz bir cevaptır. Osmanlı, altı yüz taşan bir volkan ise Eskişehir de bu volkanın bacasıdır. Peki, bu ne anlama geliyor? Bir volkanın iç yapısı incelendiğinde magmanın yeryüzüne ulaşmasını sağlayan bölüme volkan bacası adı verilir. Yani “baca” sadece yüzeyde değil derinde de varlığını

sürdüren bir bölümdür. O hâlde bacaya, magmanın yeryüzüne çıkmak için izlediği yol da diyebiliriz. Bu durumda Eskişehir; altı yüz boyunca taşan ve taşmakta olan Osmanlı volkanının sadece çıkış yeri değil, izlediği yolun sırrına mazhar olduğu, “feyz-i millî”nin her anlamıyla gömülü olduğu topraklardır. Kuruluş’a ev sahipliği yapmasının yanı sıra onu küçük bir aşiretten cihan devletine götüren yolun çizildiği topraklardır.

Feyz-i millînin gömülü olduğu, Osmanlı bürkânının bacası Eskişehir’de asla göz yumulmayacak hadiselerden biri de gazetenin sayfalarına yansımıştır. 29 Nisan 1912’de *“Eskişehir Evkaf Memurluğu Nazar-ı Dikkatine”* başlıklı açık dilekçede *“hutbe-i evvelîn-i istiklal-i Osmanî’nin okunduğu Karacahisar karyesindeki”* caminin imam-hatibinin birkaç cumadır hutbe okumadığı, bu yüzden Cuma namazı kılınmadığı yazmaktadır. Dilekçede dönemin Eskişehir’inde yaşanan siyasi çekişmelerin gölgesi hissedilse de gölgeye değil aslına baktığımızda Osmanlı Devleti’nin ilk istiklal hutbesinin Karacahisar’da okunduğu gerçeğiyle yüzleşiriz. Dilekçenin son bölümünde yer alan *“Bu nisbet ve ihmâl ne demektir?”* cümlesi bu bakımdan bir sorudan ziyade; ilk hutbenin okunduğu, devletin temellerinin atıldığı Karacahisar gibi bir yerde nasıl olur da böyle ihmâl yaşanabilir, şeklinde hesap sormadır.

“Türklüğün Merkez-i İntişarı” Eskişehir

Hakikat gazetesi sadece Eskişehir Evkaf Memurluğuna değil padişahın bir nevi özel kalemi olan “Mabeyn-i Hümayun Başkitabet-i Celilesine”, yine Sadrazam Paşa Hazretlerine, Meclis’e ve Tanin gazetesine gönderilen telgrafta da Eskişehir’e dair aynı vurguyu gündeme taşır. Vatanımıza tasallut eden düşmanlar karşısında Eskişehir olarak devletimizin yanında olduğumuza, her türlü fedakârlığa hazır bulunduğumuza dair çekilen telgrafta yine “Osmanlılığın ilk yurdu” vurgusu yapılmıştır. *“Osmanlılığın ilk yurdu olan Eskişehir ahalisi*

namına arzı müsterhamdır.” şeklinde son noktayı koyan telgraftan gazetenin 11 Ekim 1911 tarihli sayısı haberdar ediyor bizi. İtalya ile harp ettiğimiz bir dönemde gönderilen bu tarihten iki gün önce “Mühim Bir İçtima” başlıklı duyuru, söz konusu telgrafın gönderilme öyküsü hakkında bize fikir veriyor. Eskişehir’de Mülkiye ve Askeriye’deki bütün memurların; iyiliğe, güzelliğe, hayra dair kurulmuş bütün komisyon, encümenlerin ve bazı şahısların da yer alacağı bir toplantı bilgisi paylaşıyor. Anlaşılan İstanbul’a gönderilen söz konusu telgrafa bu toplantıda karar verilmiş.

Özellikle eğitime ve orduya yardım dendiğinde ön saflara koşarak devletin yanında olduğunu her fırsatta gösteren Eskişehir, bu hususta dönemin basını gözüyle de örnek bir beldedir. Öyle ki sadece Eskişehir’e değil 1911’de İstanbul’da meydana gelen büyük yangından sonra payitaht İstanbul’a, aynı yıl depremin yıktağı Türkistan’a uzanan yardım elidir Eskişehirliiler. Hakikat-Anadolu Sesleri gazetesi; Anadolu’yu ihmal ettiği için hükümete eleştiriler yöneltse de açılan yardım kampanyalarına gazete sahibinden çalışanlarına varıncaya kadar katılmış, hatta bazılarına ön ayak olmuştur. Bunlardan biri de İstanbul’daki büyük yangında binası yanan “Türk Yurdu” dergisi için açtığı kampanyadır. 1912’de sekiz mahalleyi kül eden ve “İshakpaşa Yangını” olarak bilinen büyük yangın; Türk Yurdu’nun binasını da harap etmişti. Yangının hemen akabinde Hakikat-Anadolu gazetesi “Türklere Bir Teklif” başlığıyla bir duyuru yayınlar. Tamamen yanmış Türk Yurdu binasının yeniden inşası için bir iane defteri açar ve bağışta bulunanların listesinin iftiharla yayınlanacağını belirtir. *“Türk Yurdu yalnız bir gazete idarehanesi değildir; bütün Türklerin muhafaza-i hukukuna çalışır bir müessesedir.”* ifadeleriyle meselenin sadece bir dergi olmadığı, Türklük olduğu vurgulanır. Bir sonraki duyuruda ise, bu yardım teklifinin *“Türklüğün merkez-i intişarı olan Eskişehir”* de pek ziyade takdir gördüğünden bahsedilir. Eskişehir’i Türklüğün merkezine getiren *“Türklüğün merkez-i intişarı”* tabiri; sadece bir başlangıcı,

kuruluşu değil devamlılık arz eden bereketiyle çoğalıp yayılmayı ifade eden bir mana derinliğine sahiptir. Geçmişle birlikte hâlihazırda da içine alır. “Osmanlılığın ilk yurdu” olmasının da ilerisinde Eskişehir’in ürettikleri güzelliklerle hâlen devam eden bir yayılmanın, çoğalmanın merkezi olduğu vurgulanmıştır. Dönemin siyasi eğilimi bir yana, Dedem Korkud’un millî hafızamıza silinmez izlerle kazıdığı *“Âhır zamânda hânlık geri Kâyı’ya değe”* müjdesi yüzyıllar öncesinden duyulmaktadır.

“Hâlis Türk Oğlu Osmanlı’yız”

“Türklük”, “Kuruluş” ve “Osmanlılık” başına atıfta bulunan başka bir bulgu da 5 Nisan 1912 tarihinde “Ahmed Şerif” imzalı yazıda mevcuttur. Hakikat-Anadolu Sesleri gazetesinde yayınlanan bu uzun yazının Tanin gazetesinden “aynen iktibas” edildiği belirtilmektedir. Tanin gazetesi dönemin İstanbul basınının önemli gazetelerindendir. Ahmet Şerif ise gazetenin yazarlarından olup Anadolu’yu yerinde inceleyerek dönemin Anadolu’sunu kayıt altına almıştır. Söz konusu yazı; yazarın Eskişehir’de çekişmeli geçen siyasetle alakalı değerlendirmelerinden oluşmaktadır. “Hacı Veli’nin Bayrağı” adlı bu yazıda gazete sayfalarına yansıyan siyasetin arasında Kuruluş’a dair atıflar, hatırlatmalar bulunmaktadır. Ahmed Şerif; keskin bir kılıç gibi siyasi rakipleri hedef alırken Kuruluş’a, Osmanlılığa ve Türklüğe dair Eskişehir’in tarihî derinliğini gündeme getirir: *“Eskişehir ve havalisi Osmanlılığın mehd-i zuhurudur. Bugün Türklüğün en kavî ve kesif bulunduğu, onun istinadgâhlarından birini teşkil eden bir noktadır ve şüphesiz ki makam-ı Hilafet ve saltanata pek sağlam ve samimi rabitalarla merbûttur”*. Osmanlı basınının öne çıkan gazetelerinden birinde *“Osmanlılığın mehd-i zuhuru”* ibarelerinin Eskişehir hakkında kullanılması; İstanbul’dan Kuruluş’a ve Eskişehir’e dair bakışı göstermesi bakımından önemlidir.

Sebilürreşad Dergisinin 6 Mart 1919 Tarihli Sayısında Yayımlanan “Tarihî Mühim Bir Vesika-i Siyâsiyye”

Türklüğün, Türk nüfusunun yoğun bulunduğu Eskişehir ve civarı; geçmişte Osmanlılığın beşiği olduğu gibi bugün de Hilafet makamına ve saltanata sağlam ve samimi bir bağlılığı vardır, diyen Ahmed Şerif şehrin kendi tarihine sadık bir çizgide durduğunu ifade etmektedir. Yazarın vurguladığı Türklüğün “kavi ve kesif” bulunması hususu özellikle I. Dünya Savaşı’ndan sonra Wilson Prensipleri çerçevesinde devletimizin ana gündemine oturacaktır. Nitekim Sebilürreşad dergisinin 6 Mart 1919 tarihli sayısında *“Tarihî Mühim Bir Vesika-i Siyâsiyye”* başlığıyla yayınladığı yazı; İstanbul’daki “İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya Fevkalâde Komiseri” ne hükümetin 12 Şubat 1919’da gönderdiği muhtırayı içermektedir. Bu muhtırada *“Reis Wilson cenâblarının prensipleri nokta-i nazarından memâlik-i Osmaniyye iki büyük kısma ayrılabilir: Avrupa ve Asya’da kâin Türk vilâyetleri ile vilâyât-ı Arabiyye.”* denilerek bir tasnif yoluna gidilmiştir. Buna göre Eskişehir; birinci zümreye dâhil bulunan Türk vilâyetleri içinde yer almaktadır.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası gündem bu yöndeydi ancak dallarında farklı millet, din ve mezheplerden yapraklarıyla gürleyen çınar ağacı; bütün yaratılmışın Yaradan’dan ötürü sevildiği bir gönül dünyasına aitti. Eskişehir’de

hakikatin sesi olan bir gazetenin sayfalarındaki bir mektup bu gönül dünyasına coşkulu ifadelerle tercüman olmuştur. 3 Nisan 1912 tarihli sayıda, “İnönü Nahiyesinin Ahalisi Namına Yusuf İzzeddin Bey”in kaleminden çıkmış mektuptan bir bölüm şöyle: *“Biz Osmanlıyız, Osmanlılığın mebdei bu havalidir ve satvet-i iclâline yine eben-an-cedd (kuşaktan kuşağa) hâdim biziz... Biz Osmanlıların vicdanı saftır. Osmanlılar biz can veririz nam alıyoruz. Reng-i kabûl ve tarik-i nâ-hemvâra (yanlış, eğri yola) ve muamele-i serseriyanâ uyup gitmez, biz rengden renge girmez, sözünde sadık bir tarafa dönmez, hâlis Türk oğlu Osmanlı’yız.”*

Osmanlı’nın mebdei burasıdır, cümlesinde “mebde” kelimesine yakından bakalım. Ferit Devellioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’inde kelimenin iki anlamı vardır: *“1. Evvel, başlangıç, prensip, ilk unsur; ilmin ilk kısmı 2. Bir sâlikin Tanrı gerçeğine erişmek için hareket ettiği başlangıç noktası.”* Görüldüğü gibi kelimenin maddi ve manevi olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Osmanlı’nın mebdei derken her anlamıyla başlangıç noktasının Eskişehir olduğunu vurgulayan bu ifadelerin ardında elbette Şeyh Edebali’yı görmek gerekir. Yine gazetenin çeşitli sayılarında *“Osmanlılığın mehd-i zuhuru*

olan bir memleket”, “Türklüğün göbeği olan bu memleket”, “Osman Gazi’nin ilan-ı istiklal ettiği bu memleket” ifadeleri satır aralarında bizi Kuruluş’a, Osmanlılığın tarih sahnesine adım attığı beşiğine, Türklüğün göbeğine yani Eskişehir’e götürür. Bu bakımdan Hakikat’ın Eskişehir’de “Mehd-i İstiklal” (İstiklalin Beşiği) adıyla yeni çıkacak bir gazeteyi duyurması da hatırimıza Kuruluş’u getiriyor. 13 Mart 1912 tarihinde “Yeni Bir Gazete İntişar Ediyor” başlığını taşıyan duyuruda “Darülfünun-ı Osmanî Ulûm-ı Âliye-i Edebiye şubesinden mezun Kazım Bey” tarafından çıkarılacak gazetenin üç özelliği vurgulanmış: “haftalık, siyasi ve tarafsız”...

Kuruluş Bayramı: “Yevm-i İstiklal-i Osmanî”

Kuruluş’un millî bayram olarak kutlandığı bilgisine ise Türk Yurdu dergisinin 4 Ocak 1917 tarihli sayısında rastlıyoruz. Dergide “Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıl dönümü şerefine” Türk Ocağı’nda düzenlenen tören hakkında bilgi verilmektedir. Hatta kutlamaların ulusal boyutu hakkında da Türk Yurdu’nun sütunları malumatla doludur: “Kuruluş Bayramı şerefine Ocak’taki merasimden başka, 17 Kânûnevvel’de her sene olduğu gibi ihtifaller (törenler) heyeti tarafından Hakan-Halife’yi gidip tebrik etmek üzere bir alay tertip olunmuş ve bu alaya millî cemiyetlerimiz, büyük ve orta dereceli mekteplerimiz iştirak etmiştir. Ve bütün İstanbul da bayraklarla donanarak bu mübarek günü bayramlamak istemiştir.”

İstanbul’daki kutlamaların yankısı Türk Yurdu dergisinin 1 Şubat 1917 tarihli sayısından da duyulmaktadır. “Millî İstiklal” başlıklı yazıda 17 Kanunievvel tarihinin Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve istiklal günü sayıldığına değinildikten sonra kutlamaların boyutu hakkında daha detaylı bilgiler verilmiştir: “Osmanlı Devleti’nin teessüs ve istiklal günü sayılan 17 Kânûnevvel Cumartesi’nin İstanbul’da büyük tantana ile geçirildiğini, Türk Ocağı’nda da güzel ve millî bir

Türk Yurdu Dergisi - Serlevhası

ayin yapıldığını evvelki nüshamızda yazmış idik. Sonra taşradan gelen gazetelerden de okuduğumuza göre Anadolu’nun büyük küçük her yerinde bu büyük millî bayrama fevkalade şevk ve şetaretle (coşkuyla) iştirak olunmuştur. Her yerde resmî daireler kapanmış olduğu gibi mekteplere de tatil verilerek muallimîn ve talebe tarafından millî ayin ve merasim yapılmıştır. Bursa’da yapılan merasim ve Osman Gazi’nin türbesini ziyaret esnasında Osmancık ve Orhan Gazi türbelerinin şanlarına layık olmadığı görülerek muhteşem bir türbe inşasına karar verilmiştir.”

Bu açıklamalardan millî bir bayramın hemen bütün ritüellerinin hayata geçirildiği anlaşılmaktadır. Yazıda ayrıca “istiklal günü” tabirini eleştiren Ağaoğlu Ahmet Bey’in şu değerlendirmelerine yer verilir: “Bu tabir tarihçe doğru olmasa gerektir. Zira Osmanlı Devleti’ni tesis eden Türkler Anadolu’da hiçbir zaman başkasının hâkimiyeti altında bulunmamışlardır, daima müstakil olmuşlardır. Yalnız 691’de Türklerin başına artık devlet ve milleti idare ve muhafaza etmek iktidar ve istidadından mahrum kalmış olan Selçukî sülalesinin yerine Osmanlı sülalesi geçmiştir. Selçukî Türkler ile Osmanlı Türklerine gelince bunların arasında ne kavmiyet, ne cinsiyet, ne lisan ve ne de din itibarıyla fark vardı. Hatta Türk şubeleri arasında her ikisi de aynı Türkmen şubesine mensupturlar. Binaenaleyh Osmanlı Devleti, Selçukî Devleti’nin devamından başka bir şey değildir. Mamafih üç seneden beri dâhil

olduğumuz yeni devir itibarıyla bu tabir pek manidardır.” Paragrafta geçen “üç seneden beri” ifadesi; bu bayramın 1914’ten beri kutlandığını düşündürüyor. Asıl istiklalin siyasi, idari, fikrî, lisanî, iktisadi istiklaller ile beraber olması lazım geldiği vurgusu ise bize Atatürk’ün Nutuk adlı büyük eserindeki şu ifadeleri hatırlatıyor: “İstiklali tam denildiği zaman elbette siyasi, mali, iktisadi, adli, askerî, kültürel vb. her alanda tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir.”

Bütün bu bulgulardan hareketle diyebiliriz ki Kuruluş Bayramı’nda öne çıkarılan mekân, Osman Gazi’nin türbesidir. Türk Ocağı’nda gerçekleştirilen törende konuşma yapan Hamdullah Subhi Bey, hitabesinin bir bölümünde “Şimdi hitabımı Sultan Osman’ın daha dün Çatalca topraklarını duymuş mütezzî (eziyet çeken) kabrine tevcih ediyorum.” diyerek konuşmasını Sultan Osman’a hitaben sürdürmüş, bu esnada daha önce Hakikat gazetesinin sayfalarında gördüğümüz “Kâbe” metaforunu kullanmıştır. Yalnız bu sefer Kâbe’ye benzetilen “istiklal” değil, Sultan Osman’ın kabridir. Hamdullah Subhi Bey’in “Türk Ocağı, Kâbe gibi büyük ve kutsi tanıdığı ulu ve merkadının (kabrinin) eşiğini öperek tehlikeden kurtardığın Türk tarihinin daha binlerce hür ve mesut seneler idrak etmesine dua eder.” şeklinde sürdürdüğü bu konuşma Türk Yurdu dergisinin 18 Ocak 1917 tarihli sayısında “Millî Hutbeler” üst başlığı altında “Kuruluş Bayramı” adıyla yayınlanmıştır. Dergi ayrıca 15 Şubat 1917 tarihinde bir önceki yıla ait hitabenin metnini de yayınlamıştır. Hatta yazıyı sunarken “eşsiz millî hatibimiz” şeklinde bahsettiği Hamdullah Subhi Bey’in “Osmanlı Türk hatipliğinin cidden en güzel numunelerinden birini teşkil eden diğer hutbeyi” de yayınladıklarını belirtmişlerdir. Bu hutbede de Hamdullah Subhi Bey’in Kâbe metaforunu kullandığını görüyoruz. “Sultan Osman’ın bizim için millî Kâbe olan türbesi” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere İstanbul’daki törenlerde devletin kurucusu Sultan Osman’ın türbesi manevi bir sembol olarak derin bir hürmetle yâd edilmektedir.

Türk Yurdu dergisinin elimizde bulunan 1916-1917 yıllarına ait sayılarında Kuruluş Bayramı vesilesiyle Karacahisar ve Eskişehir’e dair herhangi bir atıfta bulunulmadığını yaptığımız tarama sonucu söyleyebiliriz. Fakat derginin sayfalarında yer bulmuş “Eskişehir Türklüğün makarrıdır.” cümlesi Osmanlı’nın kuruluşuna dair Hakikat-Anadolu Sesleri gazetesinde gördüğümüz “Türklüğün merkez-i intişarı”, “Osmanlılığın mehd-i zuhuru olan memleket” gibi ifadelerle uygunluk içindedir.

Kuruluş Bayramı için Eskişehir Sancağı Genel Meclis tutanaklarında “Yevm-i İstiklal-i Osmanî” şeklinde atıfta bulunulduğunu görüyoruz. 1917 yılında Kuruluş Bayramı’na yani 17 Kanunievvel tarihine rastlayan “Meclis-i Umumî-i Liva”nın ilk toplantısına ait tutanağının ilk cümlesi şöyledir: “Meclis-i Umumî-yi Liva yevm-i istiklal-i Osmanî’ye müsadif üç yüz otuz iki senesi Kanun-ı evvelinin on yedinci Cumartesi günü zevâli saat dokuz buçukta Mutasarrıf Vekili Kadı-i Liva Ahmed Hamdi Efendi’nin taht-ı riyasetinde teşekkül etti.”

İlk Hutbenin Şehrinde “Karacahisar”ı Okumak

Eskişehir’in “Türklüğün merkezi” oluşu Türk Yurdu dergisinde “Atlı İzçiler” başlığı altındaki bir haber vesilesiyle vurgulanmıştır. 20 Nisan 1916’da yayınlanan bu haberde; unutulmuş atlı sporların yeniden şehrin gündemine taşınması sevinçle duyurulmaktadır. Eskişehir’de yayınlanan Karacahisar gazetesinden alıntılarla dolu olsa da habere “Eskişehir Türklüğün makarrıdır.” ibaresini çıkarmadan, aynen yer verilmesi dikkate değerdir.

“Eskişehir İdadisi izcileri geçen Cuma günü atlı olarak bir yürüyüş yapmışlardır. Bu yürüyüşe elli kadar efendi ile mezkûr şehrin maarif müdürü; Karacahisar gazetesi müdürü ve İdadi Mektebi Müdürü beyler de iştirak etmiştir.” şeklinde giriş yapılan haberde adının belirtilmesine ihtiyaç duyulmaksızın dürüstlüğü, çalışkanlığı ile tanınan söz konusu Maarif Müdürü; Ethem Nejat’ın ta kendisidir. Eskişehir’in başına gelen

Karacahisar Gazetesi

en güzel atama ile Millî Eğitim Müdürü olan Ethem Nejat; bu şehirdeki en büyük eğitim hamlesine imza atmıştır. Azınlık mekteplerinin ve yabancı okulların Türk okullarından fazla olduğu Eskişehir’de peş peşe Türk mektepleri açmış, sadece açmakla kalmamış, hem nitelikli eğitimci ve idareci kadrosuyla hem işlevsel ders araçları ve uygulamaya dönük nitelikli müfredatla, mesela tarıma dair uygulamalı dersleriyle örnek bir eğitim sistemini kısa zamanda hayata geçirmiştir. O hep sahadadır, halkın içinde, halkın arasında, halkın yanındadır ve sadece örgün eğitimle değil halk eğitimiyle de yakından ilgilenmiş; kayda değer çalışmalarla Eskişehirliilerin öğretmeni olmuştur. O aynı zamanda gazetecidir. Ayağının tozuyla 1915 yılında “Karacahisar” gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Gazetenin serlevhasında “*Eskişehir livasının haftada bir çıkar resmî gazetesidir.*” yazar. Yerel bir gazete olmasına rağmen İstanbul basınında adından söz ettiren önemli bir yayındır Karacahisar ve bu isim, ona boşuna verilmemiştir. Osmanlı’nın temellerinin atıldığı yerdir çünkü burası... Aslında bu vurgu Eskişehir’e dair her belgede, her eserde kendini göstermektedir. Mesela I. Dünya Savaşı devam ederken Eskişehirliilerin

girişimi ve paralarıyla yaptırılan; Ethem Nejat’ın çok emek verdiği, âdeta onun göz bebeği olan Tarihî Turan Numune Mektebi’nin ismine dair Eskişehir Sancağı Meclis-i Umumi kararlarında “*Saltanat-ı Osmaniye’nin müessisi cennetmekân Gazi Sultan Osman’ın cihangir ve hakan ecdadının menşei ve memleketi*” ifadeleri yer almaktadır. “Turan” isminin Eskişehir’de, yani Kuruluş’un topraklarında meydana getirdiği millî heyecan da 1917 yılında Meclis tutanaklarında şöyle kayıt altına alınmıştır: “*İlk hutbe-i istiklalin cihana ilan edildiği bu belde, bu havalide ruhları helecan ve milliyet aşkıyla tabrik eden bu isim pek güzel telakki edildi.*”

Meclis tutanaklarında “*ilk hutbe-i istiklalin cihana ilan edildiği bu belde*”nin resmî gazetesine “Karacahisar” adının verilmesi manalıdır. Ethem Nejat, ismiyle müsemma olacak şekilde Karacahisar’da, birçok ilki gerçekleştirdiği güzellikleri duyurmuştur. Türklüğün merkezi, başkenti dediği bu şehre gelir gelmez Türk’ü kanadıyla buluşturması bu güzelliklerden sadece biridir. İzcilik tarihimizde önemli yeri olan bu efsane müdür; Eskişehir’de izcilik çalışmalarını da

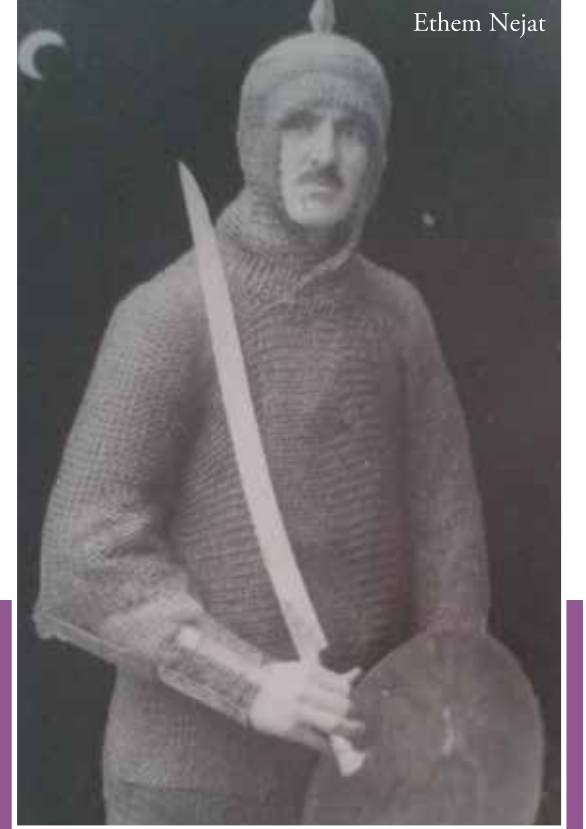
başlatmış ve atlı sporları eğitime entegre ederken bunu izcilerle başarmıştır.

Karacahisar gazetesinden alınan ve muhtemelen Ethem Nejat’ın kaleminden çıkmış haberde Eskişehir’in geçmişine dair hatıraları ve geleceğe çizilen hayalleri bulmak mümkün: “*Eskişehir Türklüğün makarrıdır. Kim bilir burada ne süvari eğlenceleri vardı! Kim bilir ne kadar meraklı cirit oyunları oynanırdı!*” diye iç geçirir Ethem Nejat. Ve hemen ardından “*Hâlbuki bugün Eskişehir’de at meraklısı kaç adam gösterilebilir!!*” diye ekler. Geçmiş gururla yâd ederken gördüğü manzaraya rağmen geleceğe ümitle bakmaktan vazgeçmemiş ve millî geleneklerimizin “*gençlerimiz ve mekteplerimiz*”ce var edileceğine dair “*kanaat ve imanımız var.*” demiştir. Cümleyi özellikle seçerek tırnak içinde onun ümidini kucaklayan Türk Yurdu dergisi, “pek doğru bir söz” diyerek aynı ümidi okuyucusuyla paylaşmıştır.

Eskişehir’in Kaderi ve Türk Dünyası Kültür Başkentliği

Karacahisar gazetesini ve Türk Yurdu dergisinin 104 yıl önce “Türklüğün Başkenti” dediği ve Eskişehir için kurduğu hayaller; şüphesiz 2013 Türk Dünyası Kültür Başkentliği ile hayat bulmuştur. Karacahisar’ın fethiyle “*Osmanlılığın mehd-i zuhuru*”, “*Osmanlılığın ilk yurdu*”, “*Türklüğün merkez-i intişarı*” olan Eskişehir’in kaderi aynı eksenle devam ederek Türkiye’de ilk kez bir ilin “Türk Dünyası Kültür Başkenti” olduğu bir uygulamada bu topraklar; kıtaları aşacak bir başlangıcın eşiği olmuştur.

Eskişehir “Osmanlı volkanının bacası” olduğu gibi, Türk Dünyası Kültür Başkentliği sürecinde gerçekleştirdiği verimli kültürel etkileşim sonucu “dilde, fikirde, işte” birliğe giden yolun da çıkış noktasıdır. Suyun taşıp akması gibi bir dinamizme sahip bu potansiyel; eğitimde aşamalı birliğe, ilk ve ortaöğretimi de katarak Türk

Ethem Nejat

Eskişehir’in “Türklüğün merkezi” oluşu Türk Yurdu dergisinde “Atlı İzçiler” başlığı altındaki bir haber vesilesiyle vurgulanmıştır.

“Eskişehir İdadisi izcileri geçen Cuma günü atlı olarak bir yürüyüş yapmışlardır. Bu yürüyüşe elli kadar efendi ile mezkûr şehrin maarif müdürü; Karacahisar gazetesini müdürü ve İdadi Mektebi Müdürü beyler de iştirak etmiştir.” şeklinde giriş yapılan haberde adının belirtilmesine ihtiyaç duyulmaksızın dürüstlüğü, çalışkanlığı ile tanınan söz konusu Maarif Müdürü; Ethem Nejat’ın ta kendisidir.

dünyası ülkeleri arasında Avrupa Birliği projeleri gibi ortak programlara, kalıcı iş birliklerine yönlendirildiği takdirde Türk dünyası birliğine dair ümit kapımız hep açık kalacaktır.

Hakikat-Anadolu Sesleri gazetesinin de tarihe kaydettiği gibi *“Eskişehir’de feyz-i millî gömülüdür.”* Ancak bu *“feyz-i milli”*nin toprağın içinde bereketin kaynağı olması ile toprağın altında gömülü olması arasında ince bir ayrım vardır. Türk Dünyası Kültür Başkentliği ile toprağın altında gömülü *“millî feyz”*e can suyu katılmış, şehrin hafızası canlanmıştır.

Türklüğün merkezi, başkenti olmak Eskişehir’in kaderinin bir tezahürüdür. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkentliğinin üzerinden yıllar geçse de bu kader çizgisi yine bir damar bulup gün yüzüne çıkacaktır. İşte 2020 Cumhurbaşkanlığı Kararlı Karacahisar Kazısı; bu kader çizgisinin, gün yüzüne çıkması için yeni bir damardır. 1999’dan 2014’e kadar aralıklarla devam eden kazı çalışmalarının 2020 yılında Cumhurbaşkanlığı kararıyla devam etmesi; bizleri heyecanlı bir bekleyişe sevk etmiştir.

Bugün Karacahisar’da farklı alan ve disiplinlerden değerli bilim insanları, ama her şeyden evvel *“davasının esası sevgi olan”* gönül insanları eliyle tarih yeniden yazılıyor. İnanıyoruz ki Kazı Başkanı Hasan Yılmazyaşar Hocamız ve ekibi, toprağın altında gömülü olan *“feyz-i milli”*yi maddi ve manevi bereketleriyle gün ışığına çıkaracak; Eskişehir’i kaderiyle buluşturacaktır.

